

ISSN 2278-5167
www.shabaduk.co.uk

27

ਸ਼ਾਬਦ

ਮੁੱਲ 50 ਰੁਪਏ

ਸਪਲੀਮੈਂਟ

ਨਵੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ

ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤ੍ਰੈਮਾਸਿਕ

SHABAD is an International Quarterly of Literature, Art and Culture

ਸ਼ਾਬਦ

ਸਪਲੀਮੈਂਟ

ਸਾਲ : 25

ਅਪ੍ਰੈਲ 2022

ਨਵੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ

Website : www.shabaduk.co.uk

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ

67, Hillside Road, Southall, Middlesex, England. UB1 2PE

Ph. : 020-85780393 Mobile : 07782-265726

e mail: harjeetatwal@yahoo.co.uk, harjeetatwal@hotmail.co.uk

ਸੰਪਾਦਕ

ਜਿੰਦਰ

984, Rajput Nagar, Near Surinder Welding Works,

Model House, Jalandhar-144003

Mobile : 98148 03254

Email : jinder340@gmail.com

ਉਪ ਸੰਪਾਦਕ

ਹਰਮਹਿੰਦਰ ਚਹਿਲ

7305, Sterling Grove Dr., Springfield VA 22150 U.S.A.

Ph. 001-703-362-3239

Email : Chahals57@Yahoo.com

ਰਵੀ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ

9024 Wharton Way Eik Grove CA 95624 U.S.A.

Ph. 001-916-753-2868

Email : drgilldvm@Yahoo.com

ਇੰਡੀਆ ਵਿੱਚ 'ਸ਼ਬਦ' ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਰਾਸ਼ੀ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ Saiffi ਦੇ ਨਾਂ ਭੇਜੀ ਜਾਵੇ।

Saiffi, Bank Of India, Account No 640410100003680, IFSC No

BKID0006404. Branch Satluj Markeet, Jalandhar

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੋਟ : ਚੈੱਕ, ਬੈਂਕ ਡਰਾਫਟ 'ਤੇ ਕੇਵਲ Saiffi ਲਿਖਿਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਚੰਦਾ : 200 ਰੁ: ਸਾਲਾਨਾ, 20 ਪੈਂਡ ਸਾਲਾਨਾ, 40 ਡਾਲਰ ਸਾਲਾਨਾ,

ਲਾਈਫ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ : ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ

ਨੋਟ : 'ਅਦਾਰਾ ਸ਼ਬਦ' ਦਾ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ।

ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਲੰਦਨ ਦੀ ਅਦਾਲਤ 'ਚ ਹੋਵੇਗੀ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤਾਬ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਕਵਰ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਾ ਲਾਓ ਭਾਵ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਬੋਲੋ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਪਾਠਕ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਨਵੀਂ ਛਪੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਰਿਵਿਊ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖਰੀਦਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਨਵੀਂ ਛਪੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਰਿਵਿਊ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਡਿਗੇ ਦਰਖਤ ਦੇ ਖੜਕੇ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦਾ ਇਵੇਂ ਹੀ ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ ਛਪੀ ਕਿਤਾਬ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਲੇਖਕ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਦੇ ਹੋਰ ਸੋਮੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਉਹ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਏ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਛਪਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪਾਠਕਾਂ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਰਿਵਿਊ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਆਲੋਚਨਾ ਲੇਖਕ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਪਰੋਮੋਟ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਪਾਠਕ ਲਈ ਰਚਨਾ ਵਿਚਲੇ ਮੈਟਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨਾ ਪੜ੍ਹੇ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਰਿਵਿਊ ਸਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਲੇਖਕ ਦੇ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨੂੰ ਵੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕੇ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਇਸ ਵਲੋਂ ਅਵੇਸਲਾ ਹੈ। ਅਵੇਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਓਪਾਰਕ ਰੁਚੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚੁੱਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੀਮਤ ਮੁਨਾਫੇ ਸਮੇਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਧੀਆ ਕਿਤਾਬ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਰਹਿਣਾ ਸਿਖਾ ਸਕੇ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਜੀਵਨ ਉਪਰ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੁਹਾਡੀ ਸੋਚ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਨਵੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਨਵੇਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਓਨੀਆਂ ਹੀ ਅਹਿਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅੱਜ ਦੇ ਸੱਚ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਜੁੜਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਅਜਿਹਾ ਸੱਚ ਚਿਤਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਸਾਰਥਿਕ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਅੱਜ ਉਸ ਦੀ ਉਹ ਮਹੱਤਤਾ ਨਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਵੀ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਬਾਬੂ ਰਜਬ ਅਲੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ 'ਸ਼ਬਦ' ਵਲੋਂ ਸਦਾ ਹੀ ਨਵੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਆਮ ਅੰਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਪਲੀਮੈਂਟ ਛਾਪਦੇ ਹਾਂ। ਪਿਛਲੀ ਵਾਰ ਵੀ ਨਵੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਸਪਲੀਮੈਂਟ ਛਾਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਸਾਲ ਵੀ ਛਾਪ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਵੇਂ ਹਰ ਸਾਲ ਛਾਪਦੇ ਰਹਾਂਗੇ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ ਅਜਿਹੇ ਸਪਲੀਮੈਂਟ ਛਾਪੀਏ। ਤੁਹਾਡੇ ਹੁੰਘਾਰੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਰਹੇਗੀ।

-ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ

(06-09-1957 ਤੋਂ 15-02-2022)

ਡਾ. ਰਜਨੀਸ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ

-ਅਦਾਰਾ ਸ਼ਬਦ

ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਲਿਬਾਸ :
ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਾਵਿਕਾਰੀ
-ਮਨਮੋਹਨ

ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਜਗਤ ਦਾ ਉਹ ਕਰਤਾ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਵਿਧਾਈ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਬਦਕਾਰ ਹੈ। ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਹੈ। ਛਾਇਆਕਾਰ ਹੈ। ਸ਼ਿਲਪਕਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਾਵਿਕਾਰੀ 'ਚੋਂ' ਦ੍ਰਿਸ਼ਕਾਰੀ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਕਾਵਿਕਾਰੀ। ਉਸਦੀ ਛਾਇਆਕਾਰੀ 'ਚੋਂ' ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ 'ਚੋਂ' ਛਾਇਆ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦਾ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਵਿ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਿਰਜਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਪੂਰਕ ਰੂਪ 'ਚ ਕਾਵਿਕਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਜਗਤ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਰਿਗਵੇਦ 'ਚ ਕਵੀ ਨੂੰ ਕਾਰੂ ਭਾਵ ਕਰਤਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ 'ਚ 'ਕਰੂ' ਕਾਰੂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤ ਰੂਪ ਹੈ;

ਅਭਿ ਤਸਦੇਵ ਦੀਧਯਾ ਮਨੀਸ਼ਾਮ

ਭਾਵ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰ ਵਾਂਗ ਕਵਿਤਾ 'ਚ ਚਮਕ ਪੈਦਾ ਕਰੇ। ਰਿਗਵੇਦ ਦਾ ਭਾਸ਼ਯ ਕਰਤਾ ਸਾਇਣ ਵੀ ਇਹੋ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ;

ਏਤਾਂ ਤੇ ਸਤੋਮ ਤੁਵਿਜਾਤ ਵਿਪਰੋਥਾਂ ਨ ਧਰਿ : ਸਵਧਾ ਅਤਕਸ਼ੋਮ

ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਤਰਖਾਣ ਰਥ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਉਵੇਂ ਹੀ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਸਤੋਤਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਾਸ਼ਠ ਕਲਾ ਤੇ ਕਾਵਿ ਕਲਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਿਆ ਤੇ ਕਰਮ 'ਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ।

'ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਲਿਬਾਸ' ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਕਾਵਿ ਕਿਤਾਬ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ 'ਦਾਇਰਿਆਂ ਦੀ ਕਬਰ 'ਚੋਂ', 'ਅਵੱਗਿਆ', 'ਦਰਦ ਪਿਆਦੇ ਹੋਣ ਦਾ', 'ਦੇਹੀ ਨਾਦ', 'ਕਾਮੇਸ਼ਵਰੀ', 'ਕਾਲਾ ਹਾਸ਼ੀਆ ਤੇ ਸੂਹਾ ਗੁਲਾਬ', 'ਆਸ਼ਰਮ', 'ਮਾਂ' 'ਤੇ ਮੈਂ ਆਇਆ ਬੱਸ' ਅਤੇ 'ਊਰੀ' ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਜਗਤ 'ਚ ਭਰਵੀਂ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਵਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਉਜ਼ਬੇਕ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ 'ਸਾਡਾ ਰੋਂਦਾ ਏ ਦਿਲ ਮਾਹੀਆ' ਅਤੇ ਤੇਲਗੂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ 'ਜਲ ਗੀਤ' ਨੂੰ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ।

'ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਲਿਬਾਸ' ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੰਜ ਕਾਵਿ-ਖੰਡਾਂ 'ਚ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥੀਮਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੰਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ; 'ਤੋਂ ਕੀ ਦਰਦ ਨਾ ਆਇਆ'। ਇਸ ਭਾਗ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੂਰ ਪਿਛਲੇ ਸਮਿਆਂ 'ਚ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਹੋਏ ਫਿਰਕੂ ਦੰਗੇ ਅਤੇ ਚੌਰਾਸੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਜੈਨੋਸਾਈਡ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਹੈ। ਮਾਨਵੀ ਸਮਾਜਾਂ 'ਚ ਹਿੰਸਾ ਪ੍ਰਤੀਹਿੰਸਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬੜਾ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਘਟਨਾ ਭਰਪੂਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ 'ਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਹਿੰਸਾ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕਈ ਪ੍ਰਗਟਾਵਿਆਂ 'ਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 'ਚ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਰਦੂ ਦੇ ਸ਼ਾਇਰ ਬਸ਼ੀਰ ਬਰਦ ਦਾ ਘਰ ਜਦ ਮੇਰਠ ਦੇ ਦੰਗਿਆਂ 'ਚ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਕਿਹਾ ਸੀ;

'ਇਕ ਉਮਰ ਬੀਤ ਜਾਤੀ ਹੈ ਏ ਘਰ ਬਨਾਨੇ ਮੇਂ,
ਅੱਰੋ ਤੁਮ ਤਰਸ ਨਹੀਂ ਖਾਤੇ ਬਸਤੀਆਂ ਜਲਾਨੇ ਮੇਂ।
ਸਵੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦੌਰ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ ਸੰਵੇਦਨਾ ਰਾਹੀਂ ਨਵੀਂ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ 'ਚ ਸਾਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ 'ਚ ਉਹ ਹੰਝੂ, ਵੀਣਾ, ਬੱਚੇ, ਬੀਹੀ, ਚਿਹਰੇ, ਅੱਖਾਂ, ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਤਾਨਪੁਰੇ ਦੇ ਰੂਪਕਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅਤੇ ਸਹਿਮੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕਾਵਿਕਾਰੀ ਨਾਲ ਬੜਾ ਸੂਖਮ ਭਾਵੀ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ;

ਕਿਚਕਿਚ ਹੋਵੇ
ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ
ਵਹਿੰਦਾ ਹੰਝੂ ਰੁਕ ਜਾਵੇ
ਦਰਦ ਦੀ ਵੀਣਾ ਝੁਕ ਜਾਵੇ
ਬੱਚਾ ਹੱਸਦਾ ਡਰ ਜਾਵੇ

ਬੀਹੀ ਸੁੰਨੀ
ਸਹਿਮੇ ਚਿਹਰੇ
ਉਦਾਸ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾ

ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਹਿੰਸਕ
ਬੇਸੁਰਤਾ ਦੀ ਗੰਧ

ਕੋਈ ਕੋਈ ਆਉਂਦਾ
ਰੁਕ ਜਾਵੇ
ਜਦ
ਫੁੱਲ ਖਿੜਦਾ ਹੀ ਸੁੱਕ ਜਾਵੇ

ਮੈਂ
ਸੁਰ ਕਰਨ ਲੱਗਦਾਂ
ਉਦਾਸ ਪਿਆ ਤਾਨਪੁਰਾ

'ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਲਿਬਾਸ' ਦਾ ਦੂਜਾ ਕਾਵਿ ਖੰਡ ਹੈ; 'ਯੁੱਧ ਕਰੋ ਪਾਰਥ'। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਈਕੋ ਸਿਸਟਮ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਹੈ। ਮਿਥਿਹਾਸ ਵੀ ਮੁੱਖ ਰੂਪ 'ਚ ਮਹਾਭਾਰਤ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ। ਸਵੀ ਨੂੰ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੀ ਮਿੱਥਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਕਾਰੀ 'ਚੋਂ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲ ਦੀਆਂ ਸ਼ੇਡਜ਼ ਅਤੇ ਧੁਨੀਆਂ ਦਿੱਸਦੀਆਂ/ਸੁਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਿੱਥ ਬਾਰੇ ਮਿੱਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਮਿੱਥ ਇਕ ਜਟਿਲ ਸੰਰਚਨਾ ਹੈ। ਮਿੱਥ ਮਾਨਵ ਸਿਰਜਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨੇਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ ਸਪਲੀਮੈਂਟ-27

ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਸੰਚਾਰ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਇੰਝ ਮਿੱਥ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਗਾ ਸਿਸਟਮ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣਾ ਸੰਚਾਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਵਸਤ ਵਿਹਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਤੇ ਚਿਹਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਸਮੇਂ ਸਿਰਜਕ ਮਿੱਥ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾ 'ਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਚ ਮਿੱਥ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਰੂਪ 'ਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਬਲਕਿ ਰੂਪਾਂਤਰਤ ਰੂਪ 'ਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਜਕ ਮਿੱਥ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮਿੱਥਕ ਹੋਂਦਾਂ ਜਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦਾ ਸਿਰਜਕ ਪੁਨਰਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਿਰਜਕ ਸੰਚਾਰ 'ਚ ਨਿਹਿਤ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਮਿੱਥਕ ਹੋਂਦਾਂ ਤੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਸਵੀ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੇ ਮਿੱਥਕ ਚਰਿੱਤਰਾਂ, ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਥਾਨਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਚ ਕਰਣ ਨਾਲ ਹੋਏ ਧੋਖੇ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਯੁੱਧ ਕਰੋ ਪਾਰਥ' ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਚ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੇ ਕਈ ਚਰਿੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਿੱਥਕ ਚਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿਕ ਰੂਪਾਂਤਰਣ 'ਚ ਸਮਕਾਲਿਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਰਬਕਾਲਿਕ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ;

ਹਰ ਦੌਰ 'ਚ ਹਾਜ਼ਰ
ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ
ਭੀਸ਼ਮ
ਯੁਧਿਸ਼ਠਰ
ਕਰਣ
ਅਰਜਨ
ਦੁਰਯੋਧਨ
ਦਰੋਪਦੀ
ਸ਼ਕੁਨੀ
ਪ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ
ਬਦਲ ਲੈਂਦੇ
ਨਾਮ ਤੱਤ ਕਿਰਦਾਰ

ਉਧਵ
ਸਵਾਲ ਤਾਂ
ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਰਦਾ
ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ
ਸਾਹਵੇਂ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ
ਸ਼ਕੁਨੀ ਬੈਠਾ !

ਸਵੀ ਨੂੰ ਮਿੱਥਕ ਹੋਂਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿਕ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਕਰਨਾ ਆਉਂਦਾ। ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਚਿਹਨਕਾਂ ਵਜੋਂ ਮਿੱਥਕ ਚਿਹਨ ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਰੂਪਾਂਤਰਤ ਹੋ ਨਵੀਂ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕਰਤਾਰੀ ਸਿਰਜਣ ਹੰਢਾਉਂਦੇ ਨੇ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਵਿ ਕਿਰਤ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਤਿ ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਕਤੀਆਂ (ਅਭਿਧਾ, ਲਖਸ਼ਣਾ, ਤਤਾਪਰਿਯ ਅਭਿਵਿਅੰਜਨਾ ਆਦਿ) ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਠ ਦਾ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਕ ਯੋਗਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪਈਆਂ ਪੂਰਵ ਮਿਥਿਹਾਸਕ, ਸਾਹਿਤਕ, ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚਿਹਨਕੀ ਹੋਂਦਾਂ, ਅਰਥ ਟੈਕਸਟਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬਿੰਦੂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਤਮਸ਼ਾਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੰਢਾਉਂਦਿਆਂ ਨਵਾਂ ਕਾਵਿ ਪਾਠ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ ਪਾਠ ਪੂਰਵਲੀਆਂ ਚਿਹਨਕੀ ਹੋਂਦਾਂ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਬਲਕਿ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਸਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰਵਲੀਆਂ ਚਿਹਨਕੀ ਹੋਂਦਾਂ, ਰੂਪ ਤੇ ਅਰਥ ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਾਵਿ ਪਾਠ 'ਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਚ ਕਾਵਿ ਰਚੈਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿਹਨਕੀ ਹੋਂਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਚ ਸਿਰਜਕ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਰਚੈਤਾ ਕੋਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕੇਵਲ ਵਿਆਕਰਣਕ ਯੋਗਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦੋਹਾਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਆਕਰਣ ਦੀ ਇਕਾਲਕ ਯੋਗਤਾ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ, ਸਭਿੱਆਚਾਰਕ ਯੋਗਤਾ ਦੋਵੇਂ ਇਕਾਲਕ ਤੇ ਬਹੁਕਾਲਿਕ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮਿੱਥ ਇਸੇ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤਕਤਾ ਦਾ ਸ਼ਾਅਦੀ ਉਸਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਭਰਦੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ;

ਸੰਜੇ ਦੇਖੇ
ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰ 'ਚ ਵਾਪਰਦੀ
ਛਲ-ਕਪਟ
ਧਰਮ-ਅਧਰਮ ਦੀ
ਖੂਨੀ ਹੋਲੀ
ਸੁਣਾਵੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ
ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ
ਉਸਦੇ ਮਨ ਦਾ ਹਨੇਰਾ

ਬਰਬਰੀਕ
ਲੜ ਨਾ ਸਕਦਾ
ਦੇਖ ਰਿਹਾ

ਰੁੱਖ 'ਤਟ ਟੰਗਿਆ

ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ
ਰੂਹਾਂ
ਸੂਰਬੀਰਾਂ
ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ
ਗੁਰੂਆਂ ਰਿਸ਼ੀਆਂ
ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਘਾਣ ਦਾ ਪਲ ਪਲ

ਸੰਜੇ ਤੇ ਬਰਬਰੀਕ
ਢੋਅ ਰਹੇ ਹਨੇਰਾ
ਭੁਗਤ ਰਹੇ
ਤਹਿਸ਼ਦਾ ਸਜ਼ਾ

‘ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਲਿਬਾਸ’ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਤੀਜਾ ਕਾਵਿ ਖੰਡ ਹੈ; ‘ਝੱਪ ਖਾਧੇ ਪਤੰਗ’। ਇਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੰਕਟਾਂ, ਸੰਸਿਆਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਦਿਸ਼ਟੀਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਵਪੂਜੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ‘ਚ ਪੈਸਾ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਆਮ ਸਾਧਾਰਨ ਬੰਦੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ‘ਚ ਬਹੁਤ ਨਿਘਾਰ ਵਾਪਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦਾ ਜਿਉਣਾ ਦੂਬਰ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀ ‘ਝੱਪ ਖਾਧੇ ਪਤੰਗ’ ਦੇ ਰੂਪਕ ਨਾਲ ਕਾਵਿਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਪਾਠਕ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ‘ਤੇ ਸਿਨੇਮੇ ਵਰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਫਰਾਂਸਿਸੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਹੈਨਰੀ ਬਰਗਸਾਂ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ‘ਓਟਟਰ ਓਨਦੰ ਏਮੋਰੇ’ ‘ਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੈਮਰਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਇਸ ਕੈਮਰੇ ਦੇ ਲੈਂਜ਼ ਹਨ। ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਚਿੱਤਰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ‘ਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਲਹਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਕੈਨੀਕਲ ਕੈਮਰੇ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਕੈਮਰੇ ਦੀ ਅੰਤਰੀਵੀ ਲੈਅ ਨਾਲ ਮਹਾਨ ਕਿਰਤ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

‘ਝੱਪ ਖਾਧੇ ਪਤੰਗ’ ਕਾਵਿ-ਖੰਡ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਬੰਦੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਜੂਦੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਦਾ ਵੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਆਪਣੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਵੀ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ, ‘ਜੈਤਗੀਸਤ/ਗਾਇਟਗਾਇਸਟ’ ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ‘ਠਹੜ ਸਪਰਿਟਿੰਡ ਟਹੜ ਟਮਿਏ, ਗਾਇਟਗਾਇਲ ਟਰਾਨਦੋਡ ਟਹੋਗਟੋਰ ਡਾਇਲਨਿਗ ਚਗਿਰਚਿਟਟਰਸਟਚਿੰਡ ਓ ਪਰਿਟਚਿਲਚਿਰ ਪਦਰਿੰਡ ਡ ਟਮਿਏ’ ਅਰਥਾਤ ‘ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਤਮਾ’। ਜਿਹੜੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ‘ਚ ਗੂੰਠ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅਤੇ ਕਾਲਜਏ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਵੀ ਦੀ ਇਸ ਖੰਡ ਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਸ਼ਬਦ ਸਪਲੀਮੈਂਟ-27

ਦੀ ਸਟੀਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ ਜਿਸ ‘ਚ ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਇਜਾਦੇ ਸੰਦ ਕਦੋਂ ਹਥਿਆਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਪਰ ਜੀਵਨ ਆਪਣੀ ਗਤੀ, ਲੈਅ ਅਤੇ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ;

ਟਾਹਣੀ
ਦੁਸਾਂਗੜ
ਪੱਥਰ
ਤਾਂਬੇ ਲੋਹੇ ਦੇ
ਤੀਰ ਡੰਡੇ

ਹਥਿਆਰ
ਟੈਂਕ ਤੋਪਾਂ ਜਹਾਜ਼
ਬੰਬ ਐਟਮ-ਬੰਬ
ਵਾਇਰਸ

ਮਨੁੱਖ ਸਿਰਜੇ
ਆਦਿ ਸਮੇਂ ਤੋਂ
ਬਚਾਓ ਵਾਸਤੇ

ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਗਰਦਾਨ
ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ

ਧਰਤੀ !
ਮੱਲੋ
ਹਰ ਪਲ ਉਗਮੇ
ਸਭ ਲਈ ਜੀਵਨ !
ਖੇਡਣ
ਰਹਿਣ
ਜਿਉਣ ਦਾ ਨਿੱਘ !

‘ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਲਿਬਾਸ’ ਦਾ ਚੌਥਾ ਕਾਵਿ-ਖੰਡ ਹੈ; ‘ਕਾਰੋਨਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ‘ਚ’। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸਿਰਜਣ ਕਾਲ ਮਹਾਮਾਰੀ ਕਾਰੋਨਾ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮਝਾਵੀ ਹੈ। ਮਹਾਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਓਨਾਂ ਹੀ ਲੰਮਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਗਾਸ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ। ਮਹਾਮਾਰੀਆਂ ਕਾਰਣ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ‘ਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੁਆਰੰਟੀਨ ਕਰਨ ਭਾਵ ਤਾਲਾਬੰਦੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸਪਲੀਮੈਂਟ-27

ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਬੜਾ ਰੌਚਕ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਹਾਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੁਆਰੰਟੀਨ ਹੋਣ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੋ ਜ਼ਬਰੀ ਏਕਾਂਤਵਾਸ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣਨਾ ਪਿਆ ਉਸ 'ਚ ਉਪਜੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ 'ਚ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਈ ਹੋਰ ਖੋਜਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਬੜਾ ਅਦਭੁੱਤ ਹੈ। ਇਸ ਖੰਡ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਚ 'ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਚਿਖਾ' ਨਾਮੀ ਦੋ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਭੇਖ ਅਤੇ ਮੁਨਾਫ਼ਕਤ 'ਤੇ ਬੜਾ ਸਟੀਕ ਵਿਅੰਗ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਅ-ਕਵਿਤਾ' ਇਕ ਤੇ ਦੋ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਚਾਹੇ ਉਹ ਈਕੋ ਸਿਸਟਮ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹੈਲਥ ਸਿਸਟਮ ਜਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸਿਵਲ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਖੱਪਿਆਂ ਨੂੰ ਕਠੋਰ ਕਟਾਖ਼ਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਚ ਕਾਰੋਨਾ ਕਾਲ ਦੇ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਮਹਾਕਵੀ ਕੁੰਤਕ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸੰਕਲਪ 'ਵਕ੍ਰੋ ਕਤੀ' ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਕਵਿਤਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ; 'ਈਹੋ ਜਾਓ';

ਮਾਸਕ ਪਾਓ
ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦੂਰੀ
ਦੋ ਗਜ਼ ਰੱਖੋ
-ਘਰ ਰਹੋ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹੋ।

ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ
ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ
ਸਾਹ ਦੀ ਖੰਘ ਦੀ
ਫੋਨ ਘੁਮਾਓ
ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਛਿੱਲ ਲੁਹਾਓ

ਜੇਕਰ ਫਿਰ ਵੀ ਬਚ ਜਾਵੋ
ਤਾਂ ਮਿਸ਼ਨ ਫਤਿਹ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਓ
ਐਵੇਂ ਨਾਂ ਕੁਰਲਾਓ !
ਬੱਸ ਈਹੋ ਜਾਓ
ਜੀ !...ਹੋ ਜਾਓ !!

'ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਲਿਬਾਸ' ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਖੰਡ ਹੈ; 'ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ'। ਇਸ ਖੰਡ ਦੀਆਂ ਲਗ ਪਗ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਦੌਰ 'ਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦੇ ਕਿਸਾਨੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਵਚੇਤਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿਕ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਮਰੀਕੀ ਨਵ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਚਿੰਤਕ ਫਰੈਡਰਿਕ ਜੇਮਸਨ ਸੰਨ ਇਕਾਸੀ 'ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਠਹਠ ਫੋਲਟਿਚਿਓਲੂ ਨਚੋਨਸਚੁੱਸਿ : ਓਰਰੋਟਵਿਓ ਓਸ ਸ਼ੋਚਓਲਲੋ ਸ਼ੋਮਬੋਲਚਿ ਅਚਟ' 'ਚ ਇਸ ਮੱਤ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਸਿਰਜਣਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਸਪਲੀਮੈਂਟ-27

ਵਿਛੁੰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇਣ 'ਤੇ ਬਲ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋੜ ਹਰ ਪੜ੍ਹਤ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੇ ਕੇਂਦਰ 'ਚ ਪਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਦੌਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਿਧੀਆਂ ਵਾਂਗ ਇਹ ਸਿਰਫ ਸਹਾਇਕ ਜਾਂ ਪੂਰਕ ਵਿਧੀ ਜਾਂ ਵਿਧਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ;

ਕਿਸਾਨ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪੁੱਤ
ਸਾਊ ਵਫ਼ਾਦਾਰ
ਜਾਣਦਾ
ਕਬਹੂੰ ਨਾ ਛਾਡੇ ਖੇਤ
ਦੇ ਅਰਥ !

ਇਸ ਖੰਡ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ, ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਕਰਜ਼ਾ ਸੰਕਟ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਦਕਸ਼ੀਆਂ, ਕਿਸਾਨੀ ਏਕਤਾ, ਕਿਸਾਨੀ ਅੰਦੋਲਨ, ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇਕਮਿੱਕਤਾ, ਕਿਸਾਨ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਰੋਹ ਅਤੇ ਜੋਸ਼, ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਦੋਗਲੇਪਨ ਜਿਹੇ ਪੈਰਾਡਿਗਮੈਟਿਕ ਵਿਸਤਾਰਾਂ 'ਚੋਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਸਵੀ ਕਿਸਾਨੀ ਸੰਕਟ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਸੰਕਟ ਸਥਿਤੀਆਂ-ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਤਲਾਸ਼ਦਾ ਹੈ;

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੰਜਾਲੀ
ਬਲਦਾਂ ਤੋਂ ਲਹਿ ਕੇ
ਉਹਦੇ ਗਲ਼ ਆ ਪਈ

ਜੂਝਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ
ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਪਾ
ਖੁਦਕਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈ ਗਈ
ਕਰਜ਼ੇ ਤੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਨੇ
ਘੇਰ ਲਿਆ ਅੰਨਦਾਤਾ

'ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਲਿਬਾਸ' ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਕਾਵਿ-ਖੰਡ 'ਅੰਤਰ ਯੁੱਧ' ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਚ ਬੰਦੇ ਦੇ ਸਵੈ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸਵੈ ਬੋਧ, ਸਵੈ ਸਮੀਖਿਆ, ਸਵੈ ਪੜਚੋਲ ਅਤੇ ਸਵੈ ਸਮਝ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ਾਦ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦੇ ਦੇ ਵਜੂਦ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਚਿਹਨਕੀ ਹੋਂਦਾਂ, ਮਨੋ ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਵਿਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਚ ਕਵੀ, ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਕਵੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਬੰਦੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਸਪਲੀਮੈਂਟ-27

ਅਸਤਿਤਵੀ ਵਿਡੰਬਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਜਿਉਣਾ ਦੋ ਅਲੱਗ ਵਿਸ਼ੇ ਨਹੀਂ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਸੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸਦੀ ਆਤਮ-ਪ੍ਰੇਰਣਾ। ਉਸਦੇ ਅੰਦਰਲਾ ਸੱਚਾ ਸੁੱਚਾ ਅਨੁਭਵ। ਇਸ ਸੱਚ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਇਕ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਐਲਬੇਅਰ ਕਾਮੂ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਅੱਜ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨਾ। ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਿਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਵੀ ਆਮ ਬੰਦੇ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਹੁੰਦਾ। ਫ਼ਰਾਂਸਿਸੀ ਅਵਾਂਗਾਰਦ ਕਵੀ ਆਰਥਰ ਰਿਬੋ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਕਵੀ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਉਹਦੇ ਲਈ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ, ਉਹ ਵੀ ਸਾਰਾ। ਜਾਂ ਪਾਲ ਸਾਰਤਰ ਨੇ ਤੁਰਕੀ ਕਵੀ ਨਾਜ਼ਿਮ ਹਿਕਮਤ ਬਾਰੇ ਬੋਲਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਵੀ ਲਈ ਕਦੇ ਵੀ ਕੁਝ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਯੁੱਧ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸਿਰਜਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਚ ਸਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ;

ਲੜਦੇ ਹਾਂ ਅਕਸਰ
ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੇ
ਅੰਦਰਲਾ ਜਾਨਵਰ
.....
ਕਦੋਂ ਅੰਤ ਹੋਣਾ
ਇਸ ਅੰਤਰ ਯੁੱਧ ਦਾ
.....
ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੇ
ਅੰਦਰਲਾ ਜਾਨਵਰ
ਨਿਰੰਤਰ
ਯੁੱਧ-ਖੇਤਰ 'ਚ ਹਾਂ

ਸਵੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਮਿਸ਼ਰਣ ਰਾਹੀਂ ਸਵੈ ਸਮੀਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇ ਐਕਟਰ ਜਿਉਂਦੇ ਸਦਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਹ। ਸੀਜ਼ਰ, ਓਬੈਲੋ, ਯੂਲੀਅਸਿਸ, ਬੁੱਧ, ਰਾਮ-ਰਾਵਣ, ਭੀਸ਼ਮ, ਯੁਧਿਸ਼ਠਰ, ਦੁਰਯੋਧਨ, ਸਿੰਕਦਰ, ਬਾਬਰ, ਹੈਲਨ ਸੀਤਾ ਦਰੋਪਤੀ ਆਦਿ ਨੇ ਸਦਾ ਏਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣੇ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ;

ਐਕਟਰ ਬਦਲਦਾ
ਬਦਲਦਾ ਉਹ
ਜੋ ਜਿਉਂਦਾ
ਜਾਂ ਹੁੰਦਾ
ਉਸ ਅੰਦਰ ਵੀ

ਕਈ ਕਰੈਕਟਰ
ਉਹ ਵੀ ਕਿਹੜਾ
ਇੱਕੋ ਹੁੰਦਾ
ਕੌਣ ਐਕਟਰ
ਕਰੈਕਟਰ ਕਿਹੜਾ

ਸਵੀ ਨੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਦਵੰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵੱਥ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਜਾਂ ਪਾਲ ਸਾਰਤਰ ਸੰਨ ਤਿਰਤਾਲੀ 'ਚ ਆਈ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਭਈਨਗ ਓਨਦ ਟਹਨਿਗਨਏਸਸ' 'ਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਆਪਣੀ ਚੋਣ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੈ। ਚੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਇਸ ਲਈ ਪੀੜਕ ਹੈ ਕਿਉਂ ਕਿ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਪੂਰਵ ਮਾਪਦੰਡ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਸਦੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਕਾਰਣ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕ ਅੰਤਰ ਦਵੰਦ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਸਾਰਤਰ ਖਿੱਝ (ਓਨਗੁਸਿਹ) ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਚੋਣ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਸਤੂ ਸਮਝ ਕੇ 'ਸੱਤਾ ਆਪਣੇ 'ਚ' (ਭਈਨਗ ਨਿ ਟਿਸਲਡ/ਓਨ-ਸੋ) ਬਣਾ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਰਤਰ ਨੇ 'ਅਪਸ਼ਰਧਾ' (ਭਈਦ ਢਓਟਿਹ) ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਤਰ ਦੇ ਮੰਨਣ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਹਰ ਖਿਣ ਆਪਣੇ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਪਲ 'ਹੋ ਰਹੇ' ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਚੋਣ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਚ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ 'ਦੂਜੇ/ਹੋਰ' ਨੂੰ 'ਸੱਤਾ ਆਪਣੇ 'ਚ' ਭਾਵ ਸੱਬਜੈਕਟ ਮੰਨ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ 'ਚ ਘਿਰਣਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਵੀ 'ਸੱਤਾ ਆਪਣੇ ਲਈ' ਭਾਵ ਸੱਬਜੈਕਟ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਉਦਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ, ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਉਸਨੂੰ ਕੇਵਲ ਸੱਬਜੈਕਟ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਮੰਨਣਾ ਇਸ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਕੋਈ ਪੂਰਵ-ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦਾ। ਮਨੁੱਖ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਭੋਗਣ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ 'ਚ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਉੱਠ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਪੂਰਵ-ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਚੋਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੀ ਹੈ ? ਕਿਉਂ ਕਈ ਵਿਕਲਪਾਂ 'ਚੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਕਲਪ ਨੂੰ ਚੋਣ ਯੋਗ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ? ਚੋਣਨਾ 'ਚ ਉਹ ਕੀ ਤੱਤ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਕਲਪ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਤਰ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਇਹ ਚੋਣ ਸਹਿਜਬੋਧ (ਨਿਨਟ੍ਰਿਟਿੰਨ) ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀ। ਸਵੀ ਇਸ ਚੋਣ ਦਵੰਦ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'ਚ ਇਸ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ;

ਸੋਚਦਿਆਂ
ਖੜ੍ਹੇ ਕਿਤੇ ਵੀ
ਚੁਰਾਹਾ ਹੁੰਦਾ !

ਕੁਝ ਕੋਲ ਹੁੰਦਾ
ਇੱਕੋ ਰਾਹ ਸਿੱਧਾ
ਕਿੰਨਾ ਖੂਬਸੂਰਤ
ਚੁਰਾਹੇ 'ਤੇ ਹੋਣਾ

ਕਿੰਨੀ ਦੁਚਿੱਤੀ !
ਕਿੰਨੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ! ! !

‘ਅੰਤਰ ਯੁੱਧ’ ਕਾਵਿ ਖੰਡ ‘ਚ ਮੱਧਵਰਗੀ ਬੰਦੇ ਦੀਆਂ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਕਾਖਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਵਿਡੰਬਣਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅੰਗ ਅਤੇ ਵਕਰੋਕਤੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ‘ਚ ਕਵਿਤਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਮਾਰਕਸੀਅਨ ਮੱਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਦੇ ਕਿ ਮੱਧਵਰਗੀ ਬੰਦਾ ਇਤਬਾਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂ ਕਿ ਉਸਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਵਜੂਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਤਰ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ‘ਚ ਆਭਾਸੀ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਕਾਰਣ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਤੇ ਯੱਥੇ ਲਿਪਿਸਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਫੀਡ-ਬੈਕ’ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ;

ਕੀਤੇ ਦੀ
ਤੁਰੰਤ ਪ੍ਰਸੰਸਾ
ਦੀ ਲਾਲਸਾ

ਕਵੀ ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ

ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਸਮਾਨ ਦੇ
ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮਿਲਣ
ਉਸਦੀ ਕੁਆਲਿਟੀ ਬਾਰੇ ਮੰਗਦਾ

ਨੇਤਾ
ਝੂਠੇ ਵਾਅਦੇ-ਲਾਰਿਆਂ ਦੇ
ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ
ਵੋਟ ਲੈ ਕੇ

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ‘ਚ ਇਸ ਸੰਕਟ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਯੁੱਗ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨੀਕ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਦੇ ਵਸਤੂ ਯਥਾਰਥ ਜਗਤ ਦੇ ਬਰਅਕਸ ਆਭਾਸੀ ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਜਗਤ ਉਸਰਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫੇਸ ਬੁੱਕ, ਵਟਸਅੱਪ ਤੇ ਹੋਰ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸਪਲੀਮੈਂਟ-27

ਆਭਾਸੀ ਜਗਤ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਪਸਰਦਾ ਪਾਸਾਰ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸੋਚ, ਸਮਝ, ਵਿਚਾਰ, ਪ੍ਰਤੱਖਣ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਯਾਮ/ਨਵੀਂ ਸਪੇਸ ਬਖਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਦੀ ਦਿਨਚਰਿਆ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਇਸ ਆਭਾਸੀ ਜਗਤ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ‘ਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ। ਉਠਦਿਆਂ-ਬੈਠਦਿਆਂ, ਤੁਰਦਿਆਂ-ਫਿਰਦਿਆਂ, ਖਾਂਦਿਆਂ-ਪੀਂਦਿਆਂ, ਸੁੱਤਿਆਂ-ਜਾਗਦਿਆਂ ਬੰਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਇਸ ਆਭਾਸੀਪਨ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ‘ਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਗ਼ੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਚਿੰਤਾ/ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।

ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਲਿਬਾਸ’ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲ ਦੇ ਜੀਵੰਤ ਸੰਕਟਾਂ, ਤਰਾਸਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਂ ‘ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨਾਅ ਕੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਅੰਦਾਜ਼ ‘ਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪੰਨਾ ਨੰ. 26 ਦਾ ਬਾਕੀ

ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਵਰਿੰਦਰ ਵਾਲੀਆ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ‘ਤਨਖ਼ਾਈਏ’ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਘੜਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਅੱਤਵਾਦ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਦੇ ਦੌਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰਾਂ (ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰਾਂ, ਖਾੜਕੂਆਂ) ਨੂੰ ਗਾਲਪਨਿਕ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸਲ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ, ਥਾਂਵਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਮ ਬਦਲੇ ਹਨ ਪਰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਸਮੱਗਰਤਾ ਦੇ ਵਿਰਾਟ ਪਰਿਦ੍ਰਿਸ਼ ‘ਚ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹਿਚਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਬੜਾ ਹੁਣਵਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ‘ਚ ਬੜੀਆਂ ਤਾਜ਼ਾ ਹਨ।

ਇੰਝ ਲਈ ‘ਤਨਖ਼ਾਈਏ’ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਵਿਧਾ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗਲਪੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ‘ਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਇਕ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਵਿਧਾ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਧਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਗਾਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ‘ਚ ਇਹ ਵੀ ਅਕਸਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਧਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਮਿਆਂ ‘ਚ ਕਾਇਮਾਨਤਰਣ (ਮਏਟਓਮੋਰਪਹੋਸਿਸ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਧਾ ਦਾ ਕੋਈ ਸਥਿਰ/ਸਥਿਤ ਸਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਹਰ ਨਵੀਂ ਵਿਧਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ, ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਵਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਢੰਗ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਤਨਖ਼ਾਈਏ : ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਦੇ ਕਾਲੇ ਦੌਰ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ -ਮਨਮੋਹਨ

‘ਤਨਖ਼ਾਈਏ’ ਵਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਆ ਦਾ ਪਲੇਠਾ ਨਾਵਲ ਹੈ ਜੋ ਸੰਨ ੨੦੧੫ ‘ਚ ਛਪਿਆ। ੨੦੨੦ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਸੋਧਿਆ ਰੂਪ ਮੁੜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਦਾ ਜਾਣਿਆਂ ਪਛਾਣਿਆਂ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ। ‘ਖ਼ਬਰਨਾਮਾ’ ਤੇ ‘ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ’ ਉਸਦੇ ਦੋ ਦੋ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹਨ। ਵਾਰਤਕ ਦੀਆਂ ਵੀ ਉਸ ਅੱਠ ਕਿਤਾਬਾਂ ਜਿਵੇਂ ‘ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ’, ‘ਹਰਫ਼ ਹਮੇਸ਼’, ‘ਅਜੋਕੇ ਸਿੱਖ ਸਰੋਕਾਰ’, ‘ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ’, ‘ਜੁਗਨੂੰਆਂ ਦਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ’, ‘ਵਿਰਾਸਤੀ ਸ਼ਜਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ’, ‘ਅਬਾਬੀਲਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਜ਼’ ਅਤੇ ‘ਅਮਲਤਾਸ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ’।

ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਵਰਿੰਦਰ ਪੱਤਰਕਾਰ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਬਠਿੰਡਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਤੈਨਾਤ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ‘ਠਹੜ ਠਰਬੁਨਬ’ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ’ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਉਹ ‘ਦੈਨਿਕ ਜਾਗਰਣ’ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਉਹ ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ‘ਤਨਖ਼ਾਈਏ’ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਸਜਿਹੇ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ‘ਚ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੇ ਗੁੱਝੇ ਲੱਛਣ ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ ਦੇ ਅਮੂਰਤਨ ‘ਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਅਯਾਮ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਯਾਮਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਾਰੀ ਅਜੇ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ‘ਚ ਕਦੇ ਬਹੁਤੀ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਦੇ ਕਾਲੇ ਦੌਰ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ‘ਚ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕਾ ਦੁੱਕਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਖੇ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਕਿੱਤਾਮੂਲਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ‘ਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਆਧੁਰ ਹਾਸਿਲ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਖਾੜਕੂਵਾਦ ਤੇ ਅੱਤਵਾਦ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅਨੁਭਵ ਹੈ, ਉਹ ਵਾਹਿਦ ਵਰਿੰਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣ-ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਦੇ ਕਾਲੇ ਦੌਰ ਜਿਹੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

‘ਤਨਖ਼ਾਈਏ’ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸੰਨ ਅੱਸੀ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਦੇ ਅੱਤਵਾਦ ‘ਚ ਬਦਲਣ ਦੇ ਕਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ੌਫ਼ਨਾਕ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਦੁਆਲੇ ਉਸਰਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮੁਕਤੀ ਬਾਹਨੀ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਾਲੇ ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਨ ਇਕੱਤਰ ਦੀ ਜੰਗ ਦੇ ਨਾਇਕ ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ ਮਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਵਾਦ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਮੋਰਚਾ ‘ਚ ਅਕਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਗ਼ਰਮਖ਼ਿਆਲੀ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਟਕਰਾਹਟ ਅਤੇ ਤਣਾਓ, ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਸਾਕੇ ਦਾ ਵਾਪਰਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ‘ਚ ਅੱਤਵਾਦ ਅਤੇ ਖਾੜਕੂਵਾਦ ਦੇ ਲੰਮੇ ਦੌਰ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਥਾਨਕ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ‘ਤਨਖ਼ਾਈਏ’ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸਹਿਵਨ ਹੀ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ‘ਚ ਰੂਪਾਂਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਇਸਦਾ ਵਾਟ ਵੀ ੧੯੫੭ ‘ਚ ਆਈ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ‘ਠਹੜ ਸਿੱਖ ਡੌਵੇਲ’ ‘ਚ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਨਾਵਲ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਸਕਦੀ ? ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਫਰੈਡਰਿਕ ਜੇਮਸਨ ਸੰਨ ਇਕਾਸੀ ‘ਚ ਛਪੀ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ‘ਠਹੜ ਫੋਲਟਿਚਿਓਲੂ ਨਚੋਨਸਚੁੰਸ : ਓਰਓਟਿਵਿਓ ਓਸ ਸ਼ੋਚਿਲਲੇ ਸ਼ੋਮਬੋਲਚਿ ਅਚਟ’ ‘ਚ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਵੱਸ਼ਕਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮੂਹਿਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੋਹਾਂ ‘ਚੋਂ ਇਕ ਯੁਗਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਰਣਨੀਤੀ ਘੜ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਵਰਿੰਦਰ ਵਾਲੀਆ ਤਨਖ਼ਾਹ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦੇ ਆਰੰਭ ‘ਚ ‘ਨੀਲੇ ਤਾਰੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼’ ਵਾਲੇ ਲੇਖ ‘ਚ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ‘ਤਨਖ਼ਾਹ’ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਦੇਡ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਤਨਖ਼ਾਹ, ਨਿਰਸਵਾਰਥ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੇਤਾਜ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਰਗੀਆਂ ਉਪਾਧੀਆਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਕੋਲੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਵੱਗਿਆ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਤਨਖ਼ਾਹੀਆ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਖ਼ਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਤਨਖ਼ਾਹ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਉਸਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਤਨਖ਼ਾਹ ਨਾ ਲਵਾਉਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪੰਥ ਵਿਚੋਂ ਛੇਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਨਖ਼ਾਹ ਦੇ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਵਰਿੰਦਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਤਨਖ਼ਾਹ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਬਾਰੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਦਵੰਦ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕਤੀ ਬਾਹਨੀ ਦੇ ਸਿਰਲੱਖ ਯੋਧਿਆਂ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਤਨਖ਼ਾਹਦਾਰ ਫ਼ੌਜ ਦਰਮਿਆਨ ਹੋਈ ਫ਼ੈਸਲਾਕੁੰਨ ਜੰਗ ਅਤੇ ਜੂਨ ਚੁਰਾਸੀ ਦੇ ਸਾਕਾ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ ਖਾੜਕੂਆਂ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਖ਼ੂਨੀ ਟੱਕਰ ਦੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਦੋਨਾਂ ਖਾੜਕੂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਜਨਰਲ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਦੂਜਾ, ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਖਾੜਕੂ ਤਨਖ਼ਾਹਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਫ਼ਰਕ ਬੱਸ ਇੰਨਾ ਸੀ ਕਿ ੧੯੭੧ ਦੀ ਜੰਗ ਵੇਲੇ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋੜਨ ਲਈ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਚੁਰਾਸੀ ਵੇਲੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਵੰਡਣ ਲਈ ਲੜਦਾ ਹੋਇਆ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਕੋਲੋਂ ਇਮਦਾਦ ਲੈਣ ਦੀ ਤਵੱਕੋ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਨਿਸਕਤਾ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਕੂਹਣੀ-ਮੋੜ ਕਿਉਂ ਆਇਆ, ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਬਲਦਾ ਹੋਇਆ ਸਵਾਲ ਸੀ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਇਹ ਦਵੰਦ ਹੀ ‘ਤਨਖ਼ਾਈਏ’ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਚੂਲ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰਦਾ ਹੈ।

‘ਤਨਖ਼ਾਈਏ’ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਵਰਿੰਦਰ ਨੇ ਖਾੜਕੂ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਵਾਦ ‘ਤੇ ਨਿਬੇੜਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਕ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਰਅਸਲ ਤਨਖ਼ਾਈਏ ਕੌਣ ਸਨ ? ਇਹ ਸੰਵਾਦ ਉਦੋਂ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਕਦੋਂ ਪੁਲੀਸ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਅੱਤਵਾਦੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮੰਡ ‘ਚ

ਲੇ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲੇ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਾਠ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਿਆ ਤਾਂ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ;

ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਜੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਤੈਨੂੰ ਆ ਨਾ ਦਿਨ ਦੇਖਣੇ ਪੈਂਦੇ।

ਤੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਏ ਭਾਉ। ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਤੂੰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇਂਗਾ। ਤਰੱਕੀਆਂ ਲੈਣ ਲਈ ਘਰ ਘਰ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤੇ ਨੇ ਤੁਸੀਂ। ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ 'ਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਵਰਧੀਧਾਰੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਹੋ।

ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਤਾਂ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘਾਂ ਗੁਰੂਧਾਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹਿੰਸਾ ਫੈਲਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਏ। ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਪੀਲਾਂ ਦਾ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਭੋਰਾ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘਾਂ, ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਤੇ ਪੰਥ ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸਾਡਾ ਧਾਰਮਿਕ ਫ਼ਰਜ਼ ਸੀ। ਮੱਸੇ ਰੰਘੜ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਨਾਲ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਭੰਗ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸਗੋਂ ਬਹਾਲ ਹੋਈ ਸੀ।

ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘਾਂ ਉਹ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਕਲਜੋਗਣਾ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ 'ਤੇ ਖ਼ੂਨ ਡੋਲਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬੇਕਿਰਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਅੱਜ ਪੁਲੀਸ ਅਫ਼ਸਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਾਹਣਤਾਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਜਬਰ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ 'ਤਾ। ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘਾਂ, ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਪੁੱਛ। ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰੱਥਿਆਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਹੱਥ ਧੋਣੇ ਕਿਹੜੀ ਸਿੱਖੀ ? ਆਹ ਮੰਡ ਨੇੜੇ ਵਾਪਰੇ ਢਿਲਵਾਂ ਬੱਸ ਕਾਂਡ 'ਚ ਤੇਰੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨੇ ਛੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੁਆ ਕੇ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਨੂੰ ਲੀਰੋ ਲੀਰ ਕਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘਾਂ, ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਣ ਵਾਲੀ ਕੌਮ ਲਈ ਇਹ ਸੱਭ ਤੋਂ ਕਾਲਾ ਦਿਨ ਸੀ।

ਸਾਕਾ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਕਿਉਂ ਭੰਗੜੇ ਪਾਏ ਤੇ ਕਿਉਂ ਮਠਿਆਈਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਸਨ ?

ਮੈਂ ਵੀ ਗੁਰਮਤ ਪੜ੍ਹਾਏ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘਾਂ ! ਚੰਡੀ ਤੇ ਚੰਡਾਲ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ-ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਚੰਡੀ ਉਹ ਦੇਵੀ ਹੈ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਏ ਤੇ ਚੰਡਾਲ ਰਾਖ਼ਸ਼ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਿਆਸ ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਮਿਟਦੀ ਏ।

ਪੁਲੀਸ 'ਚ ਕਿਹੜਾ ਘੱਟ ਨੇ ਚੰਡਾਲ-ਚੌਕੜੀਆਂ ?

ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਜਿਹੜੀ ਥਾਲੀ 'ਚ ਖਾਧਾ, ਉਸ 'ਚ ਛੇਕ ਕੀਤਾ। ਜੇ ਪੁਲੀਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੱਤ ਰੋਲੀ ਸੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ। ਵੈਸੇ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਤੇਰਾ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ? ਕੀ ਨਿਰਭਉ ਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਦਾ ਨਿੱਤਨੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ

ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ 'ਤੇ ਖਰੇ ਉੱਤਰੇ ? ਮੇਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਉਹ ਨਿਰਭੈ ਆ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਦੇ ਤਾਂ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘਾਂ, ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕੁਤਾਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਨਖ਼ਾਹਦਾਰਾਂ ਦੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਕੌਣ ਲਾਵੇਗਾ ?

'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' 'ਚ ਇਸ ਸੰਵਾਦ ਨਾਲ ਇੰਝ ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਅੰਦਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਤਾਰਕਿਕਤਾ ਨੂੰ ਤਨਖ਼ਾਹ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਿਕਤਾ 'ਤੇ ਸਮੇਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਿੜਕੇ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਤਨਖ਼ਾਈਏ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਬਣਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵੇਗਾ।

'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਵਚੇਤਨ ਕਈ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕੀ ਨਵਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਚਿੰਤਕ ਫਰੈਡਰਿਕ ਜੇਮਸਨ 'ਠਹਏ ਫੋਲਟਿਚਿਓਲੂ ਨਚੋਨਸਚੁੰਸ : ਓਰਓਟਵਿਏ ਓਸ ਓ ਸ਼ੋਚਓਲਲੇ ਸ਼ੋਮਬੋਲਚਿ ਅਚਟ' 'ਚ ਇਸ ਮੱਤ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਸਿਰਜਣਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਵਚੇਤਨ ਤੋਂ ਵਿਛੁੰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇਣ 'ਤੇ ਬਲ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋੜ ਹਰ ਪੜ੍ਹਤ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੇ ਕੇਂਦਰ 'ਚ ਪਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਦੌਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਿਧੀਆਂ ਵਾਂਗ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਸਹਾਇਕ ਜਾਂ ਪੂਰਕ ਵਿਧੀ ਜਾਂ ਵਿਧਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਵਚੇਤਨ ਦੀ ਸਮਝ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨ ਇਕੱਤਰ ਦੀ ਹਿੰਦ-ਪਾਕਿ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਕੂਟਨੀਤੀ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪੈਂਤੜਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਰਾਜਨੀਤੀ 'ਚੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੰਕਟ ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਕਾਂਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਭਰਿਆ ਜਿਸਦੀ ਹੋਣੀ ਦੀ ਚਰਮਸੀਮਾ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਸਾਕਾ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਖੰਡਿਤ ਹੋਣ 'ਚ ਵਾਪਰਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਪਰਨ 'ਚੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਕਾਲਾ ਦੌਰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਹੋਣੀ ਭੋਗਣੀ ਪਈ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਕਟ ਦੇ ਦੌਰ ਦੇ ਅਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ 'ਚ ਵਾਪਰਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਵਚੇਤਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਨਿਸਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਰਅਸਲ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਦਾ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਕੀ ਹੈ ? ਅਧਿਆਇ ੩੨ 'ਚ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੋਹਾਂ ਖਾੜਕੂਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਵਾਦ ਤੋਂ ਝਲਕਦਾ ਹੈ;

ਇਹ ਤਾਂ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਕੌੜੀਆਂ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰ ਕਤਰਾਉਂਦੇ ਨੇ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਅਕਾਲੀ ਤੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਇੱਕੋ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਦੋ ਪਾਸੇ ਨੇ, ਬਸ ਪਗੜੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ-ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਬੋੜੀਆਂ ਕੁ ਛਿੱਟਾਂ ਨਾਲ ਕੱਚੇ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਪੁਲ ਕੇ ਚਿੱਟੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘਾਂ, ਨਵੀਂ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁੜ੍ਹਿਆਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਪੱਚ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਦੇਣਾ। ਮਖੌਟਾਧਾਰੀ ਨੇਤਾ ਵੋਟਾਂ ਵੇਲੇ ਮੁਕਟ ਪਾਈ ਫਿਰਦੇ ਨੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਜਾਮੇ ਲੁਹਾ ਕੇ ਦੇਖੋ, ਬੱਲਿਓ ਖਾਕੀ ਨਿੱਕਰਾਂ ਨਿਕਲਣਗੀਆਂ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਿਆਇ ੩੫ 'ਚ ਜੀਤੇ ਤੇ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਵਾਦ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿੱਖ ਖਾੜਕੂ ਲੋਹਰ 'ਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖਾੜਕੂਆਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਸੱਤਰਵਿਆਂ 'ਚ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਚੱਲੀ ਨਕਸਲਬਾੜੀ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਸੀ;

ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਬਿਤਾਏ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਜੀਤੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਨਕਸਲਬਾੜੀਆਂ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਭਿਣਕ ਇਕ ਕੰਧ 'ਤੇ ਲਿਖੀ ਇਬਾਰਤ ਤੋਂ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸਰੀ ਸਲਾਮ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੂਹੀਆ ਏਜੰਸੀਆਂ ਨਾਲ ਰਾਬਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੰਨ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਬਾਬਿਓ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਜਦੋਂ ਓਸ ਮੁੱਛੇ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲ ਸਲਾਮ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਲਾਲ ਸਲਾਮ ਤੋਂ ਕੇਸਰੀ ਸਲਾਮ ਤੱਕ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਹੋਲ ਮੇਲ ਕਾਮਰੇਡਾਂ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੁਝ ਪਿੜ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਇਆ ਪਰ ਅੱਜ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਕਸਲਬਾੜੀਆਂ ਪਿਛੋਕੜ ਬਾਰੇ ਮੰਨਣ 'ਚ ਕੋਈ ਹਿਚਕਚਾਹਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਹੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਵਾਦਾਂ 'ਚ ਵਰਣਿਤ ਕੀਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਜੋ ਚਿਹਨਕਤਾ ਉਭਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਵੈ-ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ।

'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚਲਾ ਇਤਿਹਾਸਬੋਧ ਇਸ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਵਚੇਤਨ 'ਚ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਕੇਵਲ ਸਥਿਤੀਆਂ-ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ, ਭਾਵਾਂ-ਮਨੋਭਾਵਾਂ, ਘਾਤਾਂ-ਪ੍ਰਤੀਘਾਤਾਂ ਦੇ ਸੰਯੋਜਨ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਕਲਾਤਮਕ ਨਿਰਬਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸਦੀਆਂ ਕੇਵਲ ਲਕੀਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹੋਣ। ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਤਿਹਾਸਕ-ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ 'ਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਣੀ ਦਾ ਅਨੇਕਵਾਚੀ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਇੰਝ ਹਰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼-ਕਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ਼-ਕਾਲ 'ਚ ਹੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਮਾਜਿਕ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭਾਂ 'ਚੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਬਿਰਤਾਂਤ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ 'ਚ ਸਮੇਂ ਦਾ ਅਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਕਾਲਅਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਬਲਕਿ ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਸਮਕਾਲਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀਨਤਾ ਦਾ ਇਹ ਬੋਧ ਹੀ ਦਰਅਸਲ ਉਸ 'ਇਤਿਹਾਸਬੋਧ' ਦਾ ਵਿਵੇਕ ਜਿਸਤੋਂ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਨੋਦ ਤਿਵਾੜੀ ਆਪਣੇ ਲੇਖ 'ਹਿੰਦੀ ਮੇਂ ਉਪਨਿਆਸ ਆਲੋਚਨਾ' 'ਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼-ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਆਯਾਮਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਵਿਖਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇਸ਼-ਕਾਲ ਤੋਂ ਵਿਛੁੰਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਉਵੇਂ ਹੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵੀ ਦੇਸ਼-ਕਾਲ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਾਚੀਏ ਤਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰਾਟ ਇਤਿਹਾਸਬੋਧ ਦੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਸਾਕਾ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ 'ਚ ਵਰਣਿਤ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਨ ਵੱਲੋਂ ੧੭੩੪-੧੭੪੫ ਤੱਕ ਸਿੱਖਾਂ ਉਤੇ ਹੋਏ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ, ਮੱਸਾ ਰੰਗੜ ਦੇ ਦਾ ਸਿਰ ਲਾਹਣ ਵਾਲੇ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਤੇ

ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮਾੜੀ ਕੰਬੋ ਕੇ ਨੂੰ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖਣਾ, ਨਾਵਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਬਿਆਸ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਹਸਰਤ ਭਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਹੋਇਆ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਹੋ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਕਦਰ ਦੇ ਦੰਦ ਖੱਟੇ ਕੀਤੇ ਨਾਲ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਸਬੰਧਿਤ ਕਰਨਾ, ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਸਾਕਾ ਨੂੰ ਸਰਅੰਜਾਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਆਰਮੀ ਕਮਾਂਡਰ ਜਨਰਲ ਕੇ. ਐੱਸ ਬਰਾੜ ਉਰਫ਼ ਬੁਲਬੁਲ ਬਰਾੜ ਨੂੰ ਸੰਤ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗੋਤ ਬਰਾੜ ਨਾਲ ਸਮਰੂਪਤਾ ਦੇਣੀ ਅਤੇ ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ ਮਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ ਜੋ 'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਬੋਧ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣ ਕੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਬੋਧ ਰਾਹੀਂ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅਨੁਭਵ ਕਾਰਣ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਅੱਸੀਵੀਆਂ ਤੇ ਨੌਬਵਿਆਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਬਾਰੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਅਨਿਵਾਰੀ ਤੱਤ ਆਪਣਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਪਰਸੀ ਲਿਉਬਕ ਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਛਰਓਡਟਸ ਓਫ਼ ਢਚਿਟੌਨ' ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਥਾ ਕਥਾਨਕ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੀਣ ਉਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਰਚਨਾਤਮਕ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਵੇਂ ਹੀ ਉਦੇਸ਼ਗੀਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵੀ ਅਰਥਗੀਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਸ਼ਿਲਪ ਲਈ 'ਕਿਵੇਂ ਕਿਹਾ' ਨਾਲੋਂ 'ਕੀ ਕਿਹਾ ਹੈ' ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੈਨਰੀ ਜੇਮਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਠਹਏ ਸੁਏਂਡ ਢਚਿਟੌਨ' 'ਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਭਾਵ ਧਾਰਣਾ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਕ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਦੇਖਿਆ ਹੈ; 'ਹਰ ਮਾਨਵੀ ਜਟਿਲਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸੁਖਾਂਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਦੁਖਾਂਤ ਹੋਵੇ ਚੰਗਾ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਅਜਿਹੇ ਨਿਰੀਖਕ ਅਤੇ ਆਲੋਚਕ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਰਹੇ ਸਾਰੇ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਆਲੋਚਕ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਸੱਚ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ'। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ 'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਆਪਣੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਅਤੇ ਸੈਕੂਲਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੱਤਵਾਦ ਦੇ ਕਾਰਕ ਤੱਤਾਂ (ਅਕਾਲੀਆਂ, ਖਾੜਕੂਆਂ, ਪੁਲੀਸ ਅਤੇ ਸੈਨਾ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਨੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਦਿੱਖ-ਅਦਿੱਖ ਹੋਂਦਾਂ) ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਨਖ਼ਾਈਆ ਕਰਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਹੱਕ ਪਾਠਕ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ 'ਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ 'ਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਮੰਡਲ ਬਣਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਕਥਾ ਅਤੇ ਕਥਾਨਕ 'ਚ ਪੇਸ਼ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਪਾਤਰਾਂ, ਸੰਵਾਦਾਂ, ਸਾਹਿਤਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਮਾਨਵ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਲਕ ਸੰਦਰਭਾਂ, ਭਾਵਾਂ-ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਸੰਯੋਜਨ ਜਾਂ ਰੂਸੀ ਬਿਰਤਾਂਤਸ਼ਾਸਤਰੀ ਮਿਖਾਇਲ ਮਿਖਾਇਲੋਵਿਚ ਬਾਖ਼ਤਿਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਢੋਰਮਸੋ ਡ ਫਰਏਹਸਿਟੋਰੋ ਡੋ ਵੇਦਲਸਿਟਿਚਿ ਨਿ 'ਠਹਏ ਧੌਲੋਗਿਚਿ ਮਿਓਗਿਨਿਓਟੌਨ : ਢੁਓਰ ਓਸਸਓਸ' ਵਿਚਲੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ 'ਉਤਸਵ' (ਛੋਰਨਵਿਓਲੇਬਸਤੁਏ) ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਚੈੱਕ

ਨਾਵਲਕਾਰ ਮਿਲਾਨ ਕੁੰਦਰਾ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਠਹੜ ਨਬਏਰਓਬਲਏ ਲੁਗਿਹਟਨਏਸੌ ਡ ਭਏਨਿਗ' ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਆਰਕੈਸਟਰਾ' ਦੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮੁੱਚਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਰਕੈਸਟਰਾ ਵਿਚ ਨਾਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇ ਪਿੱਠਭੂਮਨ 'ਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਜ਼ ਵੱਜ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਵੀ ਐਨ ਉਦੋਂ ਹੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ 'ਚ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਮਿਥਿਹਾਕ ਵੇਰਵਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਇਕਲੌਵਿਆ ਅਤੇ ਦਰੌਣਾਚਾਰਿਆ ਦੀ ਮਿੱਥ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਵੇਰਵਿਆਂ 'ਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਛੋਟੇ ਘੱਲੂਘਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਧਾਰਮਿਕ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਵੇਰਵੇ, ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਜਿਵੇਂ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਬਿਆਸ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਯੂਨਾਨ ਪਰਤਣ ਦਾ ਵਰਨਣ, ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿ ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਕਈ ਹਿੰਦੂਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸਲਾਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਏਧਰ ਕਈਆਂ ਔਰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੋਂ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਬਣ ਜਾਣ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬਦਲਾਓ ਦੇ ਵਿਵਰਣ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਜਿਵੇਂ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ, ਬੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਘੜਨ ਲਈ ਕਈ ਥਾਂ ਨਿਹੰਗ ਬੋਲਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ 'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਨਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ 'ਚ ਉਸ ਵਲੋਂ ਦੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਥਾਂ ਪੁਰ ਥਾਂ ਕਈ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਅਧਿਆਇ ੨੦ 'ਚ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ; 'ਕਈ ਘਾਗ ਪੱਤਰਕਾਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ ਜੋ ਖੁਫ਼ੀਆ ਏਜੰਸੀਆਂ ਤੋਂ ਬਕਾਇਦਾ ਮਹੀਨਾ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਪੀਲੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਲਹੂ ਡਿੱਥੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਉਗਲਦੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਲਹੂ ਦੇ ਛੱਪੜ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ। ਕਈ ਪੱਤਰਕਾਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬਣੀਆਂ-ਬਣਾਈਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਬਿਨਾਂ ਪੜ੍ਹੇ ਓਪਣੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਛਪਣ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਸੰਯੋਗ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ 'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਚ ਤੈਨਾਤ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਸਾਕਾ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚੱਲੇ ਅੱਤਵਾਦ ਤੇ ਖਾੜਕੂਵਾਦ ਦੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਵਿਭਿੰਨ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿਊਜ਼ ਏਜੰਸੀਆਂ ਲਈ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਪੀ ਪੀ ਐਸ ਗਿੱਲ ਦੀ 'ਭਲੋਂ ਨੋ ਟਹੜ ਘਰਏਏਨ'। ਦੂਜੀ ਹੈ, ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਦੀ 'ਜੂਨ ੮੪ ਦੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ'। ਬਾਕੀ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਚ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ 'ਖਹੋਲਿਸਿਟਓਨ ਸ਼ਟਰੁਗਗਲਏ : ਅੰਨੋ ਵਏਮਏਨਟ' ਅਤੇ 'ਵਿਏਰਸ ਨੋ ਢਰਿਏ : ਖਹੋਲਿਸਿਟਓਨ ਸ਼ਟਰੁਗਗਲਏ' ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪੀ ਪੀ ਐਸ ਗਿੱਲ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਅਖ਼ਬਾਰ 'ਦਾ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ' 'ਚ ਲਗ ਪਗ ਤੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ। ਉਸਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ 'ਚ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸੰਨ ਤਿਰਾਸੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨੱਬੇ ਤੱਕ 'ਦਾ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ' ਦੇ ਬਿਓਰੇ ਚੀਫ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਬਲਿਊ ਸਟਾਰ, ਬਲੈਕ ਥੰਡਰ ਅਤੇ ਬਾਅਦ 'ਚ

ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਹੋਏ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਵੁੱਡਰੋਜ਼ ਦੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੀ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਬਟਦੀ ਬਲਕਿ ਉਦੋਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਅਮੂਰਤਨ 'ਚ ਪਈਆਂ ਘੁੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। 'ਬਲੱਡ ਅੱਠ ਗਰੀਨ' ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਲੇਖਕ ਦੀ ਪੱਤਰਕਾਰਿਕ ਸਾਹਸਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਿੰਬਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ, ਖਾੜਕੂਵਾਦ ਦਾ ਖ਼ੌਫ਼ ਅਤੇ ਸੱਤਾ ਦੀ ਸਿਤਮਗਿਰੀ ਭੋਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਓਂ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਾਰਣ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਫੱਟਾਂ ਚੋਂ ਤ੍ਰਿਪ ਤ੍ਰਿਪ ਲਹੂ ਡਿੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਮ 'ਬਲੱਡ ਅੱਠ ਗਰੀਨ' ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਨਾਲ ਮਿਲਣੀ ਨੂੰ ਲਹੂ ਦੀ ਲਾਲੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਹਰਿਆਲੀ ਨੂੰ ਰੂਪਕੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਵੀ ਡਬਲਿਊ ਬੀ. ਯੇਟਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਸੈਕੰਡ ਕਮਿੰਗਜ਼' 'ਚ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ, ਰੋਬਰਟ ਫਰਾਸਟ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਸਟੋਪਿੰਗ ਬਾਏ ਵੁੱਡਜ਼ ਇਨ ਏ ਸਨੋਈ ਈਵਨਿੰਗ' 'ਚ ਦਰਸਾਈ ਆਸ ਤੇ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਾਦਿਲੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਕਾਰਣ ਆਸ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ 'ਚ ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੇ ਖਾੜਕੂਵਾਦ ਦੇ ਉਤਰਾਵਾਂ ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਜਾਤੀਗਤ ਤਣਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਸੰਕਟ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਦਾ ਬੜੇ ਫੋਕਸਡ ਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਵਿਵੇਚਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਖ਼ਸ਼ੀਅਤਾਂ ਦੀ ਲਘੂ/ਅਲਪ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸਾਰ ਵੀ ਲਈ ਹੈ। ਇੰਝ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨੇਤਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਸਬਕ ਸਿੱਖ ਸਕਣਗੇ ?

ਦੂਜੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲੇਖਕ ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਨੇ ਸੰਨ ਸਤੱਤਰ 'ਚ 'ਇੰਡੀਅਨ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ' ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਕੈਰੀਅਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ ਤਿਰਾਸੀ 'ਚ ਉਸਦੀ ਯੂ ਐੱਨ ਆਈ ਨਿਊਜ਼ ਏਜੰਸੀ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਚ ਬਤੌਰ ਰਿਪੋਰਟਰ ਨਿਯੁਕਤੀ ਹੋਈ ਤੇ ਉਸਨੇ ਸੰਨ ਸਤਾਸੀ ਤੱਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਵਾਪਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚੇ, ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਬਲਿਊ ਸਟਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨਿਘਰਦੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਵਸਥਾ, ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਬਲੈਕ ਥੰਡਰ ੧ ਤੇ ੨ ਅਤੇ ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਵੁੱਡਰੋਜ਼ ਦੀ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਵਾਂਗ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ 'ਚ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਤੇ ਸਿਮਰਤੀਆਂ 'ਚ ਪਏ ਤੱਥਾਂ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਵਰਨਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਬਲਕਿ ਉਸਨੇ ਜੋ ਡਿੱਠਾ, ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸੋਚਿਆ/ਸਮਝਿਆ ਉਸਨੂੰ ਬੜੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਦੇਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਏ ਦਿੱਖ-ਅਦਿੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਪਰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ 'ਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਦੇ ਖੱਪਿਆਂ-ਅਨਿਰੰਤਰਤਾਵਾਂ-ਕੰਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਦੇਖਣ ਦੇ

ਯਤਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਭੋਗੇ ਲੰਮੇ ਸੰਤਾਪ ਦੀ ਚੀਸ/ਰੁਦਨ ਵੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਅਮੂਰਤਨ 'ਚ ਪਈ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਉਸਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ 'ਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦੀ ਪੁੱਠ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾਤਮਕ ਝੁਕਾਅ ਦੀ ਝਲਕ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ 'ਚ ਵਾਪਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਕੁਝ ਸੂਝਵਾਨਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਿਚਾਰ-ਗੌਸ਼ਟਿ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜਸਪਾਲ ਸਿੱਧੂ ਨੇ ਖਾੜਕੂ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖਾਂ ਤੇ ਖੱਪਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਘਾੜਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਪੜ੍ਹਨਯੋਗਤਾ 'ਚ ਵਧੀ ਹੈ।

ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਇੰਡੀਅਨ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ' ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਬੜਾ ਸੀਨੀਅਰ ਪੱਤਰਕਾਰ/ਸਟਾਫਰ ਰਿਹਾ। ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਗਿਆਰਾਂ 'ਚ ਛਪੀ ਵੱਡੀ ਆਕਾਰੀ ਪੁਸਤਕ 'ਖਰਦਲਿਸਟਿਓਨ : ਔਨ ਵੇਮਏਨਟ' ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ-ਮੁੱਖ ਗਿਣਤੀ ਨੇ ਆਤਮਸਾਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਸਮੱਰਥਨ ਦੀ ਖਾਸੀ ਕਮੀ ਕਾਰਣ ਵੈਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ 'ਚ ਇਹ ਲਹਿਰ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਘੱਟ ਪਰ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਵੱਸਦੇ ਸਿੱਖ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਸਪੋਰਟ ਕਾਰਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀਆਂ 'ਚ ਅਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ 'ਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮਿਆਂ 'ਚ ਇਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਗਵਾਉਂਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ 'ਚ ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਹਿਮ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਵਰਨਣ ਬੜੇ ਵਸਤੂਪਰਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਅਰਾਜਨੀਤਕ ਰਹਿਣ ਦਾ ਯਤਨ ਲੇਖਕ ਨੇ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪੁਸਤਕ 'ਵਿਓਰਸੋ ਨ ਫਰਿਓ : ਖਰਦਲਿਸਟਿਓਨ ਸ਼ਟਰੁਗਲਏ' 'ਚ ਵੀ ਸੰਨ ੭੮ 'ਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਕਾਂਡ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਡੇਢ ਦਹਾਕਾ ਚੱਲੇ ਖਾੜਕੂਵਾਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਕਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਗ ਪੱਗ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਾਨ ਗਵਾਈ। ਇਸ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਸਦਾ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਸਥਾਪਤੀ ਦੇ ਅੰਤਰਮਨ 'ਚ ਸਦਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਲੇਖਕ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਨੇ ਮੁੱਖ ਮੁੱਖ ਖਾੜਕੂ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਪੁਲੀਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ, ਅਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਖਾੜਕੂਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਲਿਆ ਹੈ।

'ਤਨਖ਼ਾਈਏ' ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਉਪਰੋਕਤ ਚਾਰੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮੇਰੇ ਅਵਚੇਤਨ 'ਚ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਪਹਿਲਾ ਕਿ ਇਸ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਿੱਤਾਮੂਲਕ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਅੱਤਵਾਦ ਦੀ ਸੂਖਮ ਸਮਝ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅਨੁਭਵ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦੀ ਵਿਧਾ 'ਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਵਿਧਾ 'ਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬਾਮਸ ਬੀ. ਕੋਨੇਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅ-ਗਲਪੀ ਵਾਰਤਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਵੱਖ-ਵਸਤੂ ਜਾਂਚ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਇਸ 'ਚ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀਆਂ ਉਹ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਜੁਗਤਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਕਸਰ ਗਲਪ 'ਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਜਿਹੀ ਰੂਪਵਿਧਾ ਹੈ ਜਿਸ 'ਚ ਪਾਠਕ, ਦੂਜਿਆਂ/ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੰਦਰਭਾਂ 'ਚ

ਪੜ੍ਹਦਾ/ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਾਪਰਦਾ/ਵਿਚਰਦਾ ਵੇਖਿਆ। ਇੱਥੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਗਲਪ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ 'ਚ ਪਾਤਰ ਅਸਲ ਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਇਹ ਪਰੰਪਰਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਸ 'ਚ ਵਿਆਖਿਆ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੇ ਵਿਚਾਰ/ਵਿਵੇਕ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ 'ਚ ਸੰਰਚਨਾਵਾਂ ਤੇ ਕਾਲਕ੍ਰਮਤਾ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਨੌਰਮਨ ਸਿਮ 'ਲਟਿਓਰਓਰੇ ਝੁਰਨਓਲਿਸਟਿਓ' 'ਚ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅਕਸਰ ਅੱਥੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ 'ਚ ਉਠਦੀ ਲੇਖਕ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਕਰਤੱਵ/ਧਰਮ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਅ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਤੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਰਚਨਾਤਮਕ ਅ-ਗਲਪ ਦਾ ਵੀ ਝਾਉਲਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ 'ਅ ਠਰੁਏ ਸ਼ਟੋਰਿਓ : ਅ ਛਣਨਟੁਰੋ ਡ ਲਟਿਓਰਓਰੇ ਝੁਰਨਓਲਿਸਿਮ' 'ਚ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ 'ਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਕੇਵਲ ਕੋਰੀ ਕਾਲਪਨਿਕਤਾ।

'ਫੋਕਸ', ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਹੈ। ਸੰਸਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਬੱਲ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜਦੀ/ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ/ਸੱਤਾਵਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਝੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਸਹੀਪਨ, ਘਟਨਾਤਮਕ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੀ ਸੁਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੁਚੇਤਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਇਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅਹਿਮ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਤੱਤ ਹਨ। ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਉਹ ਕਲਾਕਾਰ-ਲੇਖਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਤੇ ਸਹਾਨੂਭੂਤੀ ਤੇ ਸਹਿਨਭੂਤੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਵਸਤੂਪਰਕਤਾ ਤੇ ਆਤਮਪਰਕਤਾ 'ਚ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਰਕ ਕਰਾਮੇਰ 'ਲਟਿਓਰਓਰੇ ਝੁਰਨਓਲਿਸਟਿਓ : ਭਰਏਓਕਏਬਲਏ ਲਏਸ' 'ਚ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੱਤਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਜਗਤ 'ਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਡੋਬ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਤਿ ਸ਼ੁਧਤਾ, ਨਿਰਪੱਖਤਾ, ਨਿਰਛੱਲਤਾ ਤੇ ਨਿਝੱਕਤਾ ਦੀ ਅਸੀਮਤਾ ਤੱਕ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆਬੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅੰਤਰੀਵੀ ਰੂਪ 'ਚ ਅਰਾਜਨੀਤਕ-ਸੈਕੂਲਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਅਰਾਜਨੀਤਕ-ਸੈਕੂਲਰ ਹੋਣਾ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਸ਼ਕਤ ਰੂਪ 'ਚ ਲੋਕਤਾਂਤਰਿਕ ਤੇ ਬਹੁਵਾਦੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਿੱਜ ਤੇ ਇਲੀਟ/ਕੈਂਟ ਵਿਰੋਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕਾਰਣ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਉੱਚ/ਵਿਗਾਹ ਸੱਚ ਨਾਲ ਨਾੜੂ-ਸਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜੌਹਨ ਮੈਕਫੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਕਾਰੀ/ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕ ਨਾਲ ਸ਼ਾਬਦਿਕ-ਸੰਵਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਸੰਵਾਦ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਪਾਠਕ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਮੇਟਦਾ ਹੋਇਆ ਪਾਠ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨਾਲ ਵਹਿ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਬੈਂਜਾਮਿਨ ਫਰੈਂਕਲਿਨ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਤੱਤ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਮ ਫਹਿਮ ਜਗਤ ਪਿੱਛੇ ਸਥਿਤ ਲੰਮੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਬੋਲਦੀ 'ਚੁੱਪ' ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਇਹ ਪੜ੍ਹਨਯੋਗ ਪਾਠ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਬਲਕਿ ਪਾਠਕ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ।

ਓਟ/ ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਬਦਲਦੀ ਨੁਹਾਰ ਦੀ ਝਲਕ -ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਿੰਦਰਾ

ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ, ਉਂਜ ਉਹ 'ਬਾਹਰੋਂ ਆਇਆ ਆਦਮੀ' ਨਾਮਕ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦਰਜ ਕਰਵਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। 'ਓਟ' ਨਾਵਲ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕੈਲਗਰੀ ਤਕ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਕੁਝ ਨਾਵਲ ਅਜਿਹੇ ਪੜ੍ਹੇ, ਜਿਹੜੇ ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਕੁ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵੀ ਦੇਖੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦਿਨ ਜਾਂ ਰਾਤ ਦੀ ਹੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਫਿਲਮਾਈ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਨਾਵਲ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਰਾਹ-ਰਸਤੇ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਵੇ ਤੇ ਨਾਵਲ ਸਿਰਫ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੋਵੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਿਸ਼ਮਾ ਫਿਲਹਾਲ ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਕਈ ਵਾਰ ਅਜਿਹੀ ਕਹਾਣੀ ਜਾਂ ਫਿਲਮ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਵੱਖਰੀ-ਵੱਖਰੀ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਕਹਾਣੀ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਜਾਂ ਦਿਨ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਲਝੀ ਤਾਣੀ ਸੁਲਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕੋਈ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਭੇਦਭਰੀ ਗੱਲ ਪੱਲੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਓਟ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੇ ਕਿਰਦਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਹੋਣੇ ਨੇ, ਉਹ ਵੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਨਾਵਲੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦੇ। ਬਸ ਵਿਰਲੇ-ਵਿਰਲੇ ਜਿਹੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਂਦੇ, ਕੋਈ ਦੁਖ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਜਾਂ ਭੋਗਦੇ, ਫਿਰ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਿਰਫ ਦੋ ਮੁੱਖ ਕਿਰਦਾਰ ਹਨ- ਮੁਖਤਾਰ ਤੇ ਮੰਦਾਕਿਨੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੀ ਤੋਂ ਕੈਲਗਰੀ ਤਕ ਦਾ ਲੰਮਾ ਰਸਤਾ...। ਕੋਈ ਵੀ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ 200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕੀ ਹੋਏਗਾ।

ਇਹੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਖੂਬੀ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਨਵੇਕਲਾਪਨ ਵੀ। ਉਹ ਇਸ ਲੰਮੇ ਸਫ਼ਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਦੀ ਭੋਰਾ-ਭੋਰਾ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ 'ਗੋਲਡਨ, ਪੰਜ ਝੀਲਾਂ, ਕਿਕਿੰਗ ਹੋਰਸ ਵੇਲੀ ਤੇ ਫੀਲਡ, ਨਕੋਟਾ, ਸ਼੍ਰੀ, ਲੈਂਗਲੀ, ਐਬਸਫੋਰਡ, ਚਿਲਵਿਕ, ਹੋਪ, ਕੈਮਲੂਪਸ, ਚੇਸ, ਸ਼ੁਸਵਾਪ ਝੀਲ, ਸੈਮਨ ਆਰਮ, ਰੈਵਲਸਟੋਕ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਨੇਕਾਂ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕਸਬੇ, ਪਿੰਡ, ਸ਼ਹਿਰ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੇ ਕਈ ਸਥਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੀਆਂ ਝੀਲਾਂ, ਨਦੀਆਂ, ਸੜਕਾਂ, ਪੁੱਲਾਂ, ਹਾਈਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ-ਚੌੜਾਈ, ਮੁੱਖ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਪੰਦਿਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀ, ਖਾਸੀਅਤ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖ, ਕੋਈ ਕਿੱਸਾ, ਕੋਈ ਮਿੱਥ, ਕੋਈ ਸੁਣੀ-ਸੁਣਾਈ ਗੱਲ, ਕੋਈ ਜੋੜਵੀਂ ਕਹਾਣੀ, ਕੋਈ ਘਟਨਾ-ਦੁਰਘਟਨਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਂ, ਉਸ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਕਿੱਥੋਂ ਆਇਆ ਤੇ ਕਿਉਂ ਆਇਆ ? ਇੱਥੇ ਕਿਉਂ

ਵਸਿਆ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵਸਿਆ...। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂ ਕਸਬੇ-ਪਿੰਡ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ, ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹੋਇਆ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਮੂਲ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਕੌਣ ਰਹੇ? ਗੱਲ ਕੀ, ਕਿਸ ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਤੇ ਕੀ ਗਵਾਇਆ, ਕਿੱਥੋਂ ਆਇਆ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ ਜਿਹੀਆਂ ਅਨੇਕ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਕੇ ਦੱਸਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬਸ ਇਹ ਸਮਝ ਲਵੋ, ਪਾਠਕ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸ਼੍ਰੀ ਤੋਂ ਕੈਲਗਰੀ ਦੇ ਚੱਪੇ-ਚੱਪੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੇ-ਹੁੰਦੇ, ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਜੀ ਕੈਲਗਰੀ...। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ-ਵੱਡੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦੱਸਦਾ ਹੈ, ਨਾਵਲ !

ਡਰਾਈਵਰ ਮੁਖਤਾਰ ਆਪਣੇ ਟਰੱਕ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗੇ ਟਰਾਲੇ ਰਾਹੀਂ ਲੰਮੇ ਰਾਹ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਢੋਂਦਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਸਾਮਾਨ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼੍ਰੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਚਲ ਕੇ ਉਹ ਉਸੇ ਦਿਨ ਰਾਤੀਂ ਜਾਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕੈਲਗਰੀ ਪਹੁੰਚਦਾ। ਉਥੋਂ ਸਾਮਾਨ ਚੁੱਕਦਾ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸੇ ਲੰਮੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਪੈਂਦਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੁਖਤਾਰ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਆਏ ਕਈ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ। ਪਹਿਲਾ-ਪਹਿਲ ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਕੰਮ ਕੀਤੇ, ਫਿਰ ਟਰੱਕ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਇਕੱਲਾ-ਕਾਰਾ ਬੰਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਦਿਨ ਰੁੱਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਸ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੀ ਤੋਂ ਕੈਲਗਰੀ ਤਕ ਇਕ ਜਨਾਨਾ ਸਵਾਰੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਜਾਣਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਉਥੇ ਛੱਡਣ ਆਇਆ। ਟਰੱਕ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਲੱਗਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਵਾਰੀ ਨੂੰ ਟਰੱਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੈਠ ਕੇ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤੇ ਗੱਡੀ ਭੱਜਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ।

ਕੈਲਗਰੀ ਤਕ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਵਾਰੀ ਮੰਦਾਕਿਨੀ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਬਹੁਤ ਚੁੱਪਚਾਪ ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੈਠੀ ਰਹੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਦੱਸਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅਜਨਬੀ, ਸਾਂਝ ਸਿਰਫ ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਣ ਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ। ਮੁਖਤਾਰ ਬਿਨਾ ਮਤਲਬ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਦੇਂਦਾ ਗਿਆ, ਜਦਕਿ ਮੰਦਾਕਿਨੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਮੁਖਤਾਰ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ, ਐਨਾ ਲੰਮਾ ਸਫ਼ਰ ਬਿਨਾ ਕੁਝ ਕਹੇ-ਸੁਣੇ ਕਿਵੇਂ ਲੰਘੇਗਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕਲਿਆਂ ਹੀ ਜਾਣ ਦੀ ਆਦਤ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਉਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੱਝਿਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਜਦੋਂ ਮੰਦਾਕਿਨੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਮੁਖਤਾਰ ਉਤੇ ਬੱਝਾ, ਉਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਜੋ ਦੱਸਿਆ, ਉਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੁਖਤਾਰ ਜਿਹੇ ਮਰਦ ਦਾ ਦਿਲ ਵੀ ਕੰਬ ਗਿਆ।

ਮੰਦਾਕਿਨੀ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਮਾਲਕ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਗਿੰਦਰ ਉਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰਕੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆਈ, ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਫਾੜ ਕੇ ਫਲਸ਼ਵਿੱਚ ਵਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਫਲੈਟ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਆਪ ਭੋਗਿਆ, ਫਿਰ ਹੋਰ ਦੋਸਤਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਲੱਗਾ। ਇਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨੌਚੰਦੇ, ਦੰਦੀਆਂ ਵੱਢਦੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਰਦੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ-ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਭਰਾ-ਭਰਜਾਈ ਕੋਲ ਛੱਡ ਕੇ ਇੱਥੇ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਆਈ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਦੁਰਗੱਤ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਜ਼ਾਰੂ ਔਰਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਮਾਰ ਦੇ

ਨਿਸ਼ਾਨ, ਪੇਟ ਤੇ ਜ਼ਨਾਨਾ ਅੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਦ ਤੇ ਮਰੋੜ...। ਇਕ ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਉਹ ਕੈਲਗਰੀ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਜਾਣ ਲਈ ਉਥੋਂ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਭੱਜ ਕੇ ਆਈ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਮ ਆਇਆ ਤੇ ਉਹ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਵਾਲੀ ਸਹੇਲੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਉਥੇ ਆਏਗੀ ਵੀ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਮਾਰੀ, ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਦੀ ਸਤਾਈ ਹੋਈ ਮੰਦਾਕਿਨੀ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕਿੱਧਰੇ ਰਾਤ ਰੁਕਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁਖਤਾਰ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ, ਜੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈਣ ਨਾ ਆਈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੀ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਇੱਕਲੇ ਕਿੱਥੇ ਛੱਡੇਗਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀਆਂ। ਉਸ ਨਾਲ ਆਈ ਹੈ, ਆਖਰ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕਿੱਥੇ ਇੱਕਲੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਦੋਵੇਂ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਖੁਲ੍ਹਦੇ ਗਏ। ਮੁਖਤਾਰ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਪੈਂਦੇ ਮੀਂਹ, ਬਰਫ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਦੇ ਝੱਖੜ ਕਾਰਣ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਮੌਲਸ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਤੇ ਗਰਮ ਕੋਟ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਉਤੇ ਖੁਵਾਇਆ-ਪਿਲਾਇਆ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਪੇਟ ਤੇ ਹੇਠਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਦਰਦ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਉਤੇ ਟਰੱਕ ਰੋਕ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਵੀ ਦਿਖਾਉਣ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੌਸਮ ਕਾਫੀ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਕਈ ਆਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਸਾਥੀ ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਪਹਾੜ ਡਿੱਗ ਪੈਣ ਕਾਰਣ ਰਾਹ ਦੇ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਇਕ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸੈਂਟਰ ਵਿੱਚ ਰੁਕਣਾ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਐਨੀ ਨੇੜਤਾ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਮੁਖਤਾਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਚਾਹੁੰਦਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੰਦਾਕਿਨੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਉਸ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਨਾ ਆਵੇ।

ਨਾਵਲ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਬੈਠਿਆਂ ਸਭ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੈਨੇਡਾ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਬਿਨਾ ਕੰਮ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਡਾਲਰ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜਾਨ ਮਾਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਚੰਗੇ ਹੀ ਬੰਦੇ ਮਿਲਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਏ। ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਮੁਖਤਾਰ ਨਾਲ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਤਰਨਜੀਤ ਨਾਲ ਵੀ, ਮੰਦਾਕਿਨੀ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਜਾਣ ਹੀ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਘਰ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਤੰਗੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮੁਖਤਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦੀ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਪਰ ਉਹ ਵਿਆਹ ਦਾ ਸੁਖ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਿਆ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਾਤ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਬੀਵੀ ਹੋਟਲ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਾਲ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜੇ ਮੁਖਤਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਗਾਏਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਪੱਕਾ ਕਰਵਾ ਦੇਵੇਗੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਡਿਪੋਟ। ਉਸ ਦੇ ਮਾਪੇ ਆਪਣੀ ਅਣਖ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਿਰਾਦਰੀ ਕਾਰਣ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਉਥੋਂ ਦੇ ਗੋਰੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਕੁੜੀ ਦਾ ਬਾਪ ਮਰ ਗਿਆ, ਕੁੜੀ ਨੇ ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਜਾ ਕੇ

ਉਸ ਤੋਂ ਤਲਾਕ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਹ ਇਸ ਅਣਚਾਹੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਬੱਝਿਆ ਰਿਹਾ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਬਾਪ ਕੋਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਬਾਪ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮਿਹਨਤਾਨਾ ਦਿੱਤਾ, ਸਗੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਕਾਨ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਭੈਣ ਦੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਵੀ ਕਰਜ਼ਾ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਮੁਖਤਾਰ ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ ਮੌਜ਼ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਲਗਾਤਾਰ ਇਸ ਰੂਟ ਉਤੇ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਕਾਰਣ ਗੋਲਡਨ ਥਾਂ ਉਤੇ ਇਕ ਰੇਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਲਈ ਰੁੱਕਣ ਕਾਰਣ ਉਸ ਦੀ ਮਿਤੱਰਤਾ ਉਥੋਂ ਦੀ ਮਾਲਕਣ ਤਰਨਜੀਤ ਨਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਦੋਵੇਂ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਤਰਨਜੀਤ ਵੀ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਮਾਰੀ ਰਹੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਤੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਸੀ, ਪਰ ਸਹੁਰੇ ਕੋਲ ਉਸ ਦਾ ਮੋਟਲ ਸੰਭਾਲਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਲੈਂਦੀ ਰਹੀ। ਸਹੁਰੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਪੱਕੇ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਉਤੇ ਜੱਟਾਂ ਵਾਲਾ ਰੋਗ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਮਾਈ ਉਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਤਰਨਜੀਤ ਜੋ ਉਥੇ ਢਲਣ ਕਾਰਣ ਟੈਰੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਗਾਵ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਜਾਂ ਕੋਈ ਤਕਨੀਕੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਡਿੱਗਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਗਾਂ, ਫਾਰਮ ਹਾਊਸਾਂ, ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਹੋਟਲ, ਪੱਥ, ਰੇਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਟੈਕਸੀ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਟਰੱਕ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਔਖੇ-ਭਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਿਰਫ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਤੱਸਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੂਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਟਰੱਕ ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਨੇੜਿਓਂ ਹੋ ਕੇ ਦੱਸਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਭਾਰੀ ਠੰਡੇ ਤੇ ਝੱਖੜ ਭਰੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਲੰਮਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ-ਕਈ ਵਾਰਸਾਰੇ ਰਾਹ ਤੇਜ਼ ਮੀਂਹ, ਬਰਫ ਤੇ ਸ਼ੂਕਦੀ ਹਵਾ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਟੇਢੇ-ਮੇਢੇ, ਤੰਗ ਰਾਹਾਂ ਉਤੇ ਸਾਮਾਨ ਨਾਲ ਲੱਦੇ ਭਾਰੇ ਟਰੱਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿਲਕਣ ਭਰੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਉਤੇ ਚਲਾਉਣ ਤੇ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਜਾਚ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਨਵੇਂ ਡਰਾਈਵਰ ਟਰੱਕ ਦੇ ਟਾਇਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦਾ ਮਾੜਾ ਹਾਲ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਹਰ ਡਰਾਈਵਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੌਗਬੁੱਕ ਉਤੇ ਸਾਰਾ ਬਿਓਰਾ ਲਿਖਦੇ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਕਿੱਥੇ ਕਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਇਆ, ਕਿੰਨੇ ਗੱਡੀ ਚਲਾਈ, ਟਰੱਕ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਆਰਾਮ ਦਿੱਤਾ ਆਦਿ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਿਖਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਵਾਧੂ ਘੰਟੇ ਟਰੱਕ ਚਲਾ ਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਮਾਈ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਨਿਯਮ-ਕਾਨੂੰਨ ਪੱਕੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਨਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ ਕੰਡੇ ਜਾਂ ਸਕੇਲ ਉਤੇ ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਤੁਲਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿੱਤੇ ਕੋਈ ਉਣ ਰਹਿ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜ਼ਰਮਾਨਾ ਵੀ ਭਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ-ਕੁਝ ਦੂਰੀ ਉਤੇ ਮਿਲਦੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਚੈਕ ਪੋਸਟ, ਭਾਵੇਂ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਤਿਆਦ ਵਰਤਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਹੋਵੇ, ਡਰਾਈਵਰ ਦੀ ਲੌਗਬੁੱਕ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨ ਭਰੀ ਹੋਵੇ, ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਤੁਲਾਈ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਹੋਵੇ, ਡਰਾਈਵਰ ਨੇ ਮੌਸਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬੂਟ ਨਾ ਪਾਏ ਹੋਣ ਆਦਿ ਗੱਲਾਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ

ਅਨੁਸਾਰ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਕਈ ਵਾਰ ਜ਼ੁਰਮਾਨਾ ਲੱਗਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਉੱਜ ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮਦਦਗਾਰ ਤੇ ਦੋਸਤੀ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟਰੱਕ ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਡਰਾਈਵਰ ਮਨ ਤੋਂ ਇੱਕਲਾਪਨ ਤੇ ਤਨਹਾਈ ਨੂੰ ਭੋਗਦੇ, ਸਰੀਰਕ ਪੱਖੋਂ ਜਿਸਮ ਬਕਾਵਟ ਨਾਲ ਟੁੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਨੀਂਦ ਦੀ ਖੁਮਾਰੀ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਇੱਕਲੇਪਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਲਾਉਣ ਲਈ ਕਦੇ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਗਾਣੇ ਸੁਣਦੇ, ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਆਉਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਰਾਹ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ, ਪੁਲਿਸ ਤੇ ਕੰਡਿਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਜਾਣਦੇ। ਕੋਈ ਆ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਤੇ ਕੋਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਮੋਬਾਈਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਰਾਬਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਉਤੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ-ਗਿਲਦੇ ਹਨ।

ਕੈਲਗਰੀ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਮੁਖਤਾਰ ਨੇ ਮੰਦਾਕਿਨੀ ਨੂੰ ਤਰਨਜੀਤ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ। ਪਰਗੋਲਡਨ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਆਈ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਆਏਗੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕਿੱਧਰੇ ਹੋਰ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਕੈਫੇ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰਨਜੀਤ ਦਾ ਚੈਪਟਰ ਉਥੇ ਹੀ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਘਾਲਾਂਕਿ ਮੁਖਤਾਰ ਤੇ ਮੰਦਾਕਿਨੀ ਵਿਚਲੀ ਨੇੜਤਾ ਵੱਧ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਸਮਝਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਰੋਗ ਲੱਗ ਗਏ ਹਨ, ਇਸਲਈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਐਨੇ ਅਰਸੇ ਤੇ ਇੱਕਲੇਪਨ ਬਾਅਦ ਮੁਖਤਾਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਸਾਥ ਮਾਨਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਗਵਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਵੀ ਇਹ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੰਦਾਕਿਨੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਉਸ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਆਏਗੀ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਇੱਥੇ ਹੀ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ...। ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਹੇਲੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈਣ ਆ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਪਰ...।

ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਸਰ੍ਹੀ ਤੋਂ ਕੈਲਗਰੀ ਤਕ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਉਤੇ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਨਾਵਲੀ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ਉਤੇ ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ, ਜਿਵੇਂ: “ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਨ-ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਕ ਖਾਸ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ...” (ਪੰਨਾ 165) ਜਾਂ “ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ, ਮੇਰੇ ਟਰੱਕ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਜਿਵੇਂ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਲੋਡ ਲੱਦਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ।” (ਪੰਨਾ 206)

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨਾਲ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਆਮਦ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਫ਼ਰਨੂੰ ਚਿੱਤਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਾਹ ਮਿਲਦੇ ਕਈ ਅਜਨਬੀ ਤੇ ਪਰਾਏ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਸੁਹਾਵਣਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਥੋੜੀ-ਥੋੜੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੈਕ ਪੋਸਟ, ਕੰਡੇ, ਝੀਲਾਂ, ਹਾਈਵੇ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਆਉਂਦਾ-ਜਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਰੁਕੋਣਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੀਂਹ, ਵਾਛੜ, ਸ਼ੁਕਦੀ ਹਵਾ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸੁੰਨ ਕਰਦੀ ਠੰਡ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿੱਠੀ-ਮਿੱਠੀ ਪੌਣ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸਾਥੜ ਹੋਰ ਜੀਵਨ ਕੀ ਹੈ...। ਇਹ ਜੀਵਨ

ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਉਤੇ ਨਿਕਲੇ ਪਾਂਧੀ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਰਾਹ ਕਿਵੇਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਹੈ, ਬੋਰੀਅਤ ਨਾਲ, ਸਫ਼ਰ ਨੂੰ ਕੋਸਦੇ ਹੋਏ, ਪਿੱਟਦੇ-ਕਿੱਝਦੇ ਜਾਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਪਾਤਰ ਵਾਂਗ ਹਰ ਥਾਂ ਤੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ, ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਭੂਗੋਲ, ਇਤਿਹਾਸ, ਮਿਥਿਹਾਸ, ਸਮਾਜ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਕਾਰੋਬਾਰ... ਆਦਿ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰ, ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਦਉਪਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ। ਉਸ ਨੇ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਲੌਗਬੁੱਕ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜੀਵਨ ਦੀ, ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਹਰ ਗਤੀਵਿਧੀ ਨੂੰ ‘ਅਪਡੇਟ’ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਕੇ, ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੇ ਮੌਸਮਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਸੀ।

ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ‘ਓਟ’ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਦੁਖ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਹੈ, ਕੋਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਤੇ ਕੋਈ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ। ਪਰ ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜੀਣਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਆਏ ਕੇਂਦਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤਰਨਜੀਤ, ਮੁਖਤਾਰ ਦੀ ਬੀਵੀ, ਉਸ ਦੇ ਮਾਪੇ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਦੁਖ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਜੀਅ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਦੋ ਅਜਨਬੀ ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਟਰਕਾ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਇੱਕਲੇਪਨ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਓਟ ਨਾਲ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੱਟਾਂ ਤੇ ਮਲੂਮ ਲਾਉਣ ਵਰਗਾ, ਪਿੱਠ ਨੂੰ ਸਹਿਲਾਉਣ ਵਰਗਾ... ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਫੜਣ ਜਿਹਾ ਆਖਰ ਬੰਦਾ ਹੀ ਬੰਦਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਅਜਨਬੀ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਖਤਾਰ ਨੇ ਮੰਦਾਕਿਨੀ ਉਤੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਤੇ ਡਾਕਟਰੀ ਦਾ ਐਨਾ ਖਰਚਾ ਕਿਸੇ ਸਵਾਰਥ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਈ ਇੱਕਲੀ ਔਰਤ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਦੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਫਿਕਰ ਵੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੇ ਸਹੇਲੀ ਲੈਣ ਨਾ ਆਈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਇੱਕਲੇ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਵਾਂਗਾ? ? ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਟਰੱਕ ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖੜ, ਬਦਤਮੀਜ਼, ਅਯਾਸ਼ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਨਾਵਲ ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਬਾਰੇ ਬਣੇ ਇਸ ਪੂਰਵ ਅਨੁਮਾਨ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਚੰਗਾ, ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮਦਦਗਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬਦਲਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਹਣੀ ਕਹਾਣੀ ਰਾਹੀਂ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ ਦਾ ਨਾਵਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ਮਦੀਦ ਕਹਿਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਆਰ-142, ਪਹਿਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ, ਗ੍ਰੇਟਰ ਕੈਲਾਸ਼-1, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-48,
ਸੰ. 9868182835

ਮਿੱਟੀ ਬੋਲ ਪਈ-ਦਲਿਤ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ

-ਡਾ. ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਥਾਪਰ

ਬਲਬੀਰ ਮਾਧੋਪੁਰੀ ਦਲਿਤ ਚਿੰਤਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਲੇਖਕ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਦਲਿਤ ਉਥਾਨ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ 'ਛਾਂਗਿਆ ਰੁੱਖ' ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਦਲਿਤ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣ ਬਣੀ ਸੀ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਇੰਨੀ ਮਕਬੂਲ ਹੋਈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਸਮੇਤ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਕਈ ਅਡੀਸ਼ਨ ਛਪੇ। ਇਹ ਯਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਬਣੀ। ਮਾਧੋਪੁਰੀ ਦਾ ਪਲੇਠਾ ਨਾਵਲ 'ਮਿੱਟੀ ਬੋਲ ਪਈ' ਵੀ ਦਲਿਤ-ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਗੌਰਵਸ਼ਾਲੀ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਾਵਲ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਆਦਿ-ਧਰਮੀ ਬਾਬਾ ਮੰਗੂਰਾਮ ਵੱਲੋਂ ਦਲਿਤ ਉਥਾਨ ਲਈ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਚਿੰਤਨ-ਮੰਨਣ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦਲਿਤ-ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਤਲਾਸ਼ਣਾ ਹੈ। ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਆਦਿ ਧਰਮ ਦਾ ਬਾਨੀ ਸੀ। ਬਲਬੀਰ ਮਾਧੋਪੁਰੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਲਿਤਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਦੁਰਾਚਾਰ ਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਅਤੇ ਦਲਿਤਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਹੱਥਲ ਨਾਵਲ ਦੇ ਨਾਮਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦਲਿਤ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਮਾਧੋਪੁਰੀ ਨੇ ਇਕ ਪੁਲਾਘ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਪੁੱਟੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਤੱਕ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਾਦੇ ਸੰਗਤੀਏ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੋਤੇ ਗੋਰੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਾਰਤਾਲਾਪੀ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਦਾਦੇ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਸਰਕਾਉਣ ਵਿਚ ਉਸਾਰੂ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਫੈਲਿਆ ਦਲਿਤ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਭਾਰਤੀ ਵਰਣ-ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਕਟਹਿਰੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਅਤੇ ਕਾਵਿਮਈ ਮਹੌਲੇ ਸਿਰਜਨ ਰਾਹੀਂ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਨਿਆਂ-ਸੰਗਤ ਛੋਹਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

'ਮਿੱਟੀ ਬੋਲ ਪਈ' ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਦਲਿਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਦੁਖਦਾਈ ਕਥਾ ਅਤਿ-ਕਰੁਣਾਮਈ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਾਤੀਗਤ ਭੇਦਭਾਵ ਕਰਕੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਕੁਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਜੋਂ ਇਹ ਰਚਨਾ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ। ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਇਹ ਨਾਵਲ ਕਈ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਵਿਚ ਰਾਖਵੇਂਕਰਨ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਲਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪੰਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਧੋਪੁਰੀ ਸਮਾਜਕ ਪੱਖੋਂ ਨਕਾਰੇਪਣ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁੱਦਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਬਣਦਾ ਸਨਮਾਨ ਨਾ ਮਿਲਣ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਨਾਵਲ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਜਾਣ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਪਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਦਿ ਧਰਮ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਜਾਣ ਦਾ ਆਹਵਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਲਿਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਮੂਹਰੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਗਟਸ ਹੈ। ਜਾਹਰਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹ ਦਲਿਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ

ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਦੇ ਕਰੂਰ ਅਨੁਭਵ ਹਨ। ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਮੋਚੀ ਪੂਰਨ ਚੰਦ ਮਲੰਗ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਵੱਲੋਂ ਜਾਤੀਗਤ ਭੇਦਭਾਵ ਕਾਰਨ ਕੀਤੀ ਉਸ ਦੀ ਕੁੱਟਮਾਰ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਅਛੂਤਾਂ ਲਈ ਬਣਿਆਂ ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਫੁੱਟ ਦਾ 'ਮੋਰੀ' ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਦਲਿਤਾਂ ਦੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗ੍ਰਸਤ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਾਈ ਚਿੰਤੀ ਦੀ ਕਰੁਣਾਮਈ ਦਾਸਤਾਨ ਹੈ। ਵਿਸਵਾ ਦੇ ਧੰਦੇ ਵਿਚ ਜਬਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗ੍ਰਸਤ ਫਾਤਿਮਾ ਦਮਿਤ ਸੰਕਟ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਔਰਤ ਨੂੰ ਵੀ ਦਲਿਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਤਾਈਦ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੰਗਤੀਆ ਫਾਤਿਮਾ ਨਾਲ ਦਰਦ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ:

"... ਸੂਦਰ ਤੇ ਔਰਤ ਦਾ ਦਰਜਾ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਲੋਕ ਸੁਣ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ 'ਚ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਬਣ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਾਲਾ ਆ। ਡਫ਼ੂਤਛਾਤ ਤੇ ਜਾਤਪਾਤ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਬਰਾਬਰੀ ਲਈ ਜਦੋਂ-ਜਹਿਦ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਸਾਧੂ-ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ।" (ਬਲਬੀਰ ਮਾਧੋਪੁਰੀ, ਮਿੱਟੀ ਬੋਲ ਪਈ, ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 2021, ਪੰਨਾ 158)

ਨਾਵਲ ਦਾ ਮਾਨਵੀ ਪੱਖ ਇਸ ਦੀ ਵੇਸਵਾ ਫਾਤਿਮਾ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼-ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਉਜੜਨ ਦਾ ਭੈ ਆ ਸੀ। ਪਰ ਫਾਤਿਮਾ ਨੇ ਇਕ ਦਲੇਰਾਨਾ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਦਲਿਤ-ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਬੀੜਾ ਉਠਾਇਆ। ਉਸ ਦੀ ਟੇਕ ਬਾਬੇ ਸੰਗਤੀਏ ਉੱਪਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਲੱਭਣ ਲਈ ਜਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਨਤੀਜਣ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹਾਸਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਣ ਨਾਲੋਂ ਫਾਤਿਮਾ ਤੇ ਰੁਕੱਈਆ ਬਾਬੇ ਸੰਗਤੀਏ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਕੇ ਸਨਮਾਣਜਨਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਫਾਤਿਮਾ ਦਾ ਵਿਆਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਜੀਤੂ ਤੇ ਰੁਕੱਈਆ ਦਾ ਵਿਆਹ ਗੁਲਾਬੂ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਨਿਰਲੇਪ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਰੱਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਵਨ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਬਦਨਾਮ ਧੰਦੇ ਤੋਂ ਨਿਜਾਤ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਸ਼ਾਨੋ-ਸ਼ੌਕਤ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਬਾਬੇ ਸੰਗਤੀਏ ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਕਿਰਦਾਰ ਉਸ ਦੀ ਦਲਿਤ ਚਿੰਤਨ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਪੱਕ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦਾ ਵਕਾਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲਕਾਰ ਮਾਧੋਪੁਰੀ ਦਾ ਨਾਇਕ ਬਾਬਾ ਸੰਗਤੀਆ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੁਣਵਾਨ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਉਹ ਚਮੜੇ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਮਿਹਨਤੀ ਕਾਰੀਗਰ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਕਾਇਦਾ ਜਾਗਰੂਕ ਇਨਸਾਨ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਜਾਤੀਗਤ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨ ਹੈ। ਸ਼ੂਫੀਵਾਦ, ਗੁਰਬਾਣੀ, ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਆਦਿ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਜਾਣਕਾਰ ਹੈ। ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ, ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਰਥਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਦਲਿਤ ਪੀੜਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਉੱਤੇ ਗੰਭੀਰ ਚੋਟ ਕੀਤੀ ਸੀ:

ਜਾਤੀ ਓਛਾ ਪਾਤੀ ਓਛਾ ਓਛਾ ਜਨਮ ਹਮਾਰਾ

ਰਾਜਾ ਰੇਵ ਕੀ ਸੇਵ ਨ ਕੀਨੀ ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰਾ ॥

ਮਾਧੋਪੁਰੀ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਦਲਿਤ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆ ਨਾਲ ਆਦਿ ਧਰਮ ਨੂੰ ਇਕ ਪ੍ਰਚੰਡ ਲਹਿਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਸਿਰਜ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਰਸੀਆ ਬਾਬਾ ਸੰਗਤੀਆ ਜਦੋਂ ਗੋਰੇ ਨਾਲ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦਲਿਤ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਬਾਬਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਲਿਤ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਆਪਣੇ ਪੌਤੇ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੋਰੇ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਕੋਰੀ ਸਲੇਟ ਉੱਪਰ ਦਲਿਤ ਪਛਾਣ ਦੇ ਸੰਕਟ ਦੀਆਂ ਵਾਹੀਆਂ ਲੀਕਾਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਗੂੜ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਗਵਾਹੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਦੋਂ ਗੋਰੇ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਵਿਚ ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਤੇ ਦਾਦੇ ਦੀਆਂ ਆਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ :

“ਮੈਨੂੰ ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਬੇ ਦਾ ਆਖਿਆ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਚੇਤੇ ਆਇਆ ਕਿ ਜਾਤ ਦਾ ਹੰਕਾਰ-ਮਨ ਦਾ ਰੋਗ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਦਾਬਾ, ਧੌਂਸ ਤੇ ਖਹਿਬੜਬਾਜ਼ੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਸਾਹਾਂ ਵਾਂਗ ਅਹਿਮ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਚੇਤੇ ਆਇਆ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬਗਲਾ ਧਿਆਨ ਤੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ; ਪੜ੍ਹਨਾ-ਲਿਖਣਾ ਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦੀ ਬਿਰਤੀ-ਪਰਵਿਰਤੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।” (ਪੰਨਾ 136)

ਗੋਰੇ ਉੱਤੇ ਦਲਿਤ ਚੇਤਨਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਧਰੇ ਉਹ ਬਾਬੇ ਵੱਲੋਂ ਮੁਰੰਮਤ ਕੀਤੇ ‘ਟਾਇਰ’ ਨੂੰ ਘੁਮਾਉਣ, ਕਿਧਰੇ ਬਾਬੇ ਵੱਲੋਂ ਰੇਤਾ ਉੱਪਰ ਵਾਹੇ ‘ਸਾਈਕਲ’ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਚਿਤਵਨ ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ‘ਸਾਈਕਲ’ ਦੀਆਂ ‘ਘੁਕਾਂ’ ਕੱਢਣਾ ਉਸ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਜਾਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਦਲਿਤ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਇਕ ਲੰਮਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਪੌਦੇ, ਚੌਅ, ਪਹਾੜ, ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਆਦਿ ਅਜਿਹਾ ਕੁਦਰਤੀ ਮਹੌਲ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਵਲ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਅਸਲੀ ਜਾਪਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਵਰਗੇ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਤਾਂ ਇਕ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਂਗ ਉਘਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਆਦਮਪੁਰ, ਗੁਲਿਆਰਪੁਰ, ਮਹਿਲਪੁਰ, ਲਾਹੌਰ, ਮੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਚਰਚਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਸਥਾਨ-ਬਦਲੀ ਦੀ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਭਰਪੂਰ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੋਰੇ ਵੱਲੋਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪੁਸ਼ਤੀ ਕਾਰੋਬਾਰ ਅਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਨਾਲ ਇਹ ਨਾਵਲ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਹੋਰ ਨਜ਼ਦੀਕ ਵਿਚਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤ ਆਦਿ ਧਰਮੀ ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਚੇਤੰਨ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਜਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਦੋਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨਿਰਮਾਤਾ ਡਾ. ਭੀਮ ਰਾਓ ਅੰਬੇਦਕਰ ਨੂੰ ਦਲਿਤਾਂ ਦਾ ਮਸੀਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਬਲਬੀਰ ਮਾਧੋਪੁਰੀ ਇਕ ਵੱਖਰੇ

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਨ ਤੋਂ ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਨੂੰ ਦਲਿਤ ਨਾਇਕ ਵਜੋਂ ਉਭਾਰਨ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਦਲਿਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਜਤਾਉਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਉਠਾਉਂਦਾ। ਦਲਿਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਦੀ ਇਕ ‘ਤਕਰੀਰ’ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਬਾ ਸੰਗਤੀਆ ਉਸ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ:

“ਭਰਾਵੋ ਮਰਦਮਸ਼ੁਰੀ ਫਿਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਆ। ਇਹਦੀ ਤਿਆਗੀ ਹੁਣ ਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਉ, ਆਪਣੇ ਨਿਆਣੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਸਿਰਤੋੜ ਜਤਨ ਕਰੋ, ਇਨਸਾਨੀ ਹਕੂਕ ਹਾਸਲ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਐੱਮ ਐੱਲ ਏ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਬਾਤਚੀਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਆ। ਉਸੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਚਾਰ ਮਰਲੇ ਜ਼ਮੀਨ ਕੋਠਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋੜ..।” (ਪੰਨਾ 173)

ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਇਕ ਕੂਟਨੀਤਕ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਕੂਟਨੀਤੀ ਨਾਲ ਉਹ ਦਲਿਤਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਭੇਦਭਾਵ ਤੇ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਜ਼ਲਾਲਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਦਲਿਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਇਕ ਰੈਜ਼ਿਮੈਂਟ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤ ਸਾਧਨ ਦੀ ਕੂਟਨੀਤਕ ਚਾਲ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਸਵਾਰਥ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਰਥਕ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ‘ਹਮੈਤੀ’ ਸਮਝਦਾ ਹੋਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ‘ਫਾਇਦਾ’ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਸੋਚ ਪਿੱਛੇ ‘ਸਰਕਾਰੇ-ਦਰਬਾਰੇ ਆਦਰ-ਮਾਣ’ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਇਕ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਸਤੀ ਵਜੋਂ ਦਲਿਤ ਚਿੰਤਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੌਰਾਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਹੋਂ ‘ਡਰਟੀ ਹਿੰਦੂ’ ਤੇ ‘ਹਿੰਦੂ ਸਲੇਵ’ ਵਰਗੇ ਘ੍ਰਿਨਤ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮਨਸ਼ੁਥਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥ ਸਾਧਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹਮਾਇਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਂਗ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਇਕ ਬਲਵਾਨ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸਿਰਫ ਉਚ-ਨੀਚ ਦੀ ਖਾਈ ਪੂਰਨ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਦਲਿਤਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰ ਬਣਾ ਕੇ ਆਦਿ ਧਰਮ ਦੇ ਪੈਰੋਕਰ ਬਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਜੋ ਦਲਿਤ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਤੋਂ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲਾਚਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਹੋਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਲੋਚਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਅਖਿਰੀ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧਨ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਪ੍ਰਰਨਾਦਾਇਕ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ:

ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਗੁਲਿਆਰ ਹੋ ਜਾਉ।
 ਅੱਜ ਸੁਣੇ ਸਰਕਾਰ ਫਰਿਆਦ ਵੀਰੋ।
 ਸਦੀਆਂ ਗੁਜਰ ਗਈਆਂ ਸਾਨੂੰ ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ।
 ਸਾਡੀ ਸੁਣੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਫਰਿਆਦ ਵੀਰੋ।

੩੩੩੩੩੩੩.

ਮੰਗੂ ਰਾਮ ਔਰ ਚੰਦ ਫਰਿਆਦ ਕਰਦੇ।

ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ ਸਭ ਫਸਾਦ ਵੀਰੋ।

ਹਿੰਦੂ ਆਪਣੇ ਤਾਈਂ ਨਾ ਮੂਲ ਕਹਿਣਾ।

ਆਦ-ਧਰਮ ਨੂੰ ਰੱਖਣਾ ਯਾਦ ਵੀਰੋ। (ਪੰਨਾ 266)

ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਦੂਜੀ ਵਿਸ਼ਵ-ਜੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਬਹੁ-
ਦਿਸ਼ਾਵੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਉਹ ਆਮ ਆਦਮੀ ਉੱਤੇ ਹੋ ਰਹੇ
ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਗੋਲਾ-ਬਾਰੂਦ ਦਾ ਬੇਜਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਅਤੇ
ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਕਾਰਨ ਆਰਥਿਕਤਾ ਉੱਪਰ ਪੈਂਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉੱਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਚੇਤੰਨ ਰੂਪ
ਵਿਚ ਬਹਿਸ ਛੇੜਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਲਾਪ ਅਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰੀ ਸੁਰਖੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਨਾਵਲੀ ਵੇਰਵੇ ਇਸ
ਮਸਲੇ ਦਾ ਮੰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰੂਸ, ਜਰਮਨੀ, ਜਾਪਾਨ, ਪੋਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ
ਹਿਟਲਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਗ਼ਲਪੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਨਵੀ
ਛੋਹਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਾਵਿਕ ਮਹੱਲ ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਰੌਚਿਕ ਬਨਾਉਣ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾ
ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦਲਿਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੇ ਮਾਨਵਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕਾਵਿ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ
ਨੂੰ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਬਾਬੇ
ਸੰਗਤੀਏ ਦੀ ਇਹ ਜਾਗੋ ਖ਼ਾਸ ਅਰਥ ਸਿਰਜਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

...ਸੁਣ ਸੁੱਤਿਆ ਆਦ-ਜਹਾਨਾ, ਬਈ ਹੁਣ ਜਾਗੋ ਆਈ ਆ।

ਧਰਤੀ-ਧਰਮ ਨੇ ਖੋਹੇ ਤੇਰੇ, ਰੋਟੀ ਦੇ ਲੱਲੇ ਸੰਝ ਸਵੇਰੇ।

ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਬਗਾਨਾ, ਬਈ ਹੁਣ ਜਾਗੋ ਆਈ ਆ। (ਪੰਨਾ 212)

ਗੋਰੇ ਦੇ ਪਿਤਾ ਮੀਤੂ ਦੇ ਗੁੰਮ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦੇ ਸਬੱਬ
ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕਈ ਚਿਨ੍ਹ ਅਤੇ ਬਿੰਬ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਰਥ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ
ਗੋਰੇ ਦੀ ਮਾਂ ਉੱਤੇ ਚਾਦਰ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕਈ ਤੱਥ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਾਂ ਦਾ
ਖਾਲੀ ਗਲਾਸਾਂ ਨੂੰ ਭਰੇ ਹੋਏ ਮਨ ਨਾਲ ਚੁੱਕਨਾ ਉਸ ਦੀ ਮਨੋ-ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ
ਹੈ। ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੀਤੂ ਨੂੰ
ਲੱਭਣ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਇਕ ਮੌਕਾ-ਮੇਲ ਦੀ ਘਟਨਾ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਖਿਰਕਾਰ ਮੀਤੂ
ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਸੁਖਾਂਤਕ ਅੰਤ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁੱਝ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਪਰਤਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਮਗਰੋਂ ਨਾਵਲ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਮੁੱਦੇ
ਉੱਪਰ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਤੇ ਗੋਰਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ
ਓਤਪੌਤ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਗੋਰਾ ਬਾਬੇ ਸੰਗਤੀਏ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ
ਢਲਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ
ਦਿਨ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਉਸ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

“ਮੈਂ ਹੁਣ ਹੁੱਥ ਕੇ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਹਾਂ ਜੀ, ਗੋਰਾ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਨਾ ਕਿ ਗੋਰਿਆਂ

ਦਾ, ਨੀਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ।” (ਪੰਨਾ 268)

ਓਧਰ ਗੋਰਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਡਭਾਗਾ ਸਮਝਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਬੇ ਦਾ ਆਭਾਰ
ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ:

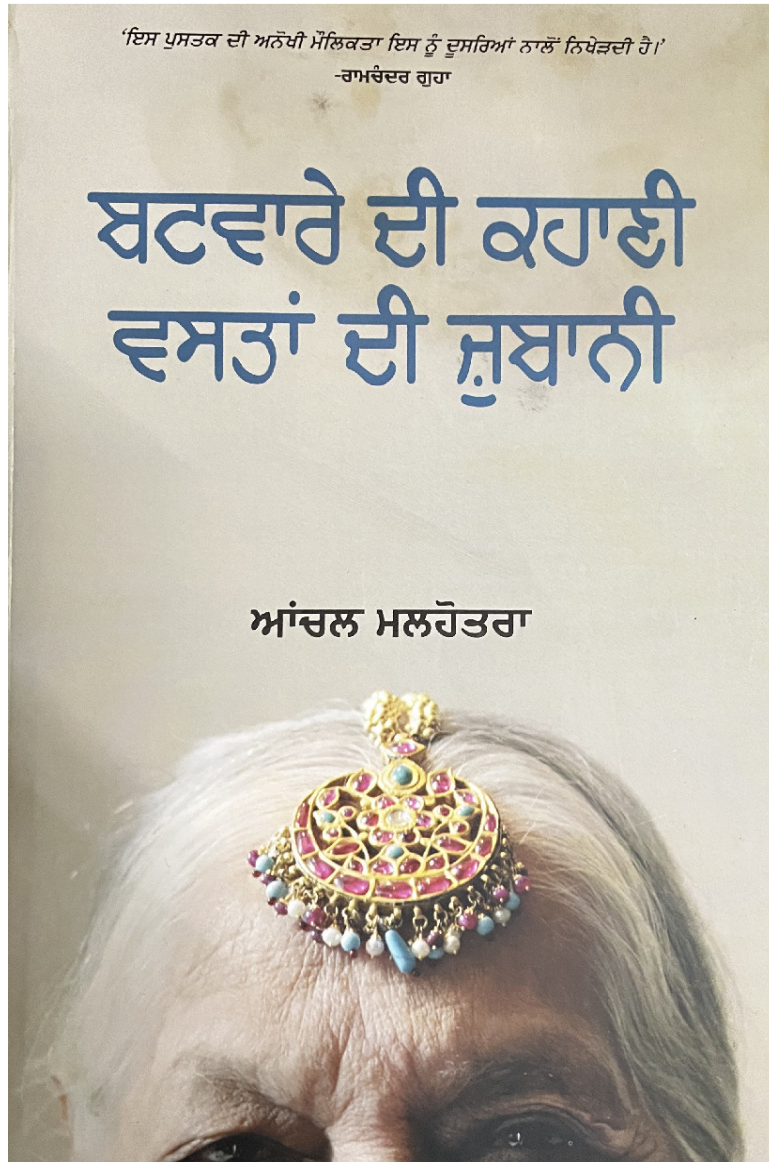
“ਬਾਬਾ ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਤੂੰ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਆ। ਤੇਰੇ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚੇ, ਤੇਰਾ
ਅਛੂਤਾਂ, ਆਦ ਧਰਮ ਲਈ ਸਮਰਪਣ ਤੇ ਤੇਰੀ ਸੰਗੀਤ ਸਮਝ ਮੇਰੇ ਹੱਠਾਂ ‘ਚ ਮੇਰੇ ਲਗੂ ‘ਚ ਰਚ
ਗਈ ਆ। ਬਾਲ ਵਰੇਸੇ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿਆਣਿਆਂ ‘ਚ ਬੈਠਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਦਰੋਂ
ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਆਂ, ਦੱਸ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਚੰਗੇ ਇਨਸਾਨੀ ਗੁਣ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ
ਜਾਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹਰ ਵਕਤ ਸੋਚਦਾਂ।” (ਪੰਨਾ 268)

ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਗੋਰਾ ਆਪ ਵੀ ਆਦ ਧਰਮ ਦਾ ‘ਸਰਗਰਮ ਕਾਰਕੁੰਨ’ ਬਣਨਾ ਲੋਚਦਾ
ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਬਲਬੀਰ ਮਾਧੋਪੁਰੀ ਆਪ ਦਲਿਤ-
ਉਥਾਣ ਲਈ ਸਰਗਰਮ ਹੈ। ਭੇਦਭਾਵ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ
ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਲੇਖਕ ਦੇ ਦਲਿਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ
ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਵੱਲੋਂ ਦਲਿਤ ਸਮਾਜ ਬਾਰੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ
ਔਰਤ ਦੀ ਵੇਦਨਾ ਔਰਤ ਵਧੇਰੇ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਦਰਸਾਓ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਲਿਤ
ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਅੰਗ ਬਲਬੀਰ ਮਾਧੋਪੁਰੀ ਨੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਫਲ ਜਤਨ
ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ‘ਛਾਂਗਿਆ ਕੁੱਖ’ ਨੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਲੂੰਧਰ ਕੇ ਰੱਖ
ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਵਲ ‘ਮਿੱਟੀ ਬੋਲ ਪਈ’ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਦਾ ਇਕ ਮਹਾਂਕਾਵਿਕ
ਪੱਧਰ ਦਾ ਨਾਵਲ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਅਸਰਦਾਰ ਬਿਰਤਾਂਤ
ਸਿਰਜ ਕੇ ਦਲਿਤ-ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦਲਿਤ-ਚੇਤਨਾ
ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਸੰਘਰਸ਼, ਯਥਾਰਥਕ ਅਤੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਚਿੰਤਨ ਪੇਸ਼
ਕੀਤਾ ਹੈ। ਓਧਰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਰੌਚਿਕਤਾ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਕਾਵਿਕ ਛੋਹਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਚਿੱਤਰਣ
ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋਰ ਸੰਘਣਾ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਮਾਧੋਪੁਰੀ ਦਾ ਨਾਵਲ
‘ਮਿੱਟੀ ਬੋਲ ਪਈ’ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਸਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ ਵਿਚ ਇਕ ਮੀਲ
ਪੱਥਰ ਵਾਂਗ ਉਭਰਿਆ ਹੈ।

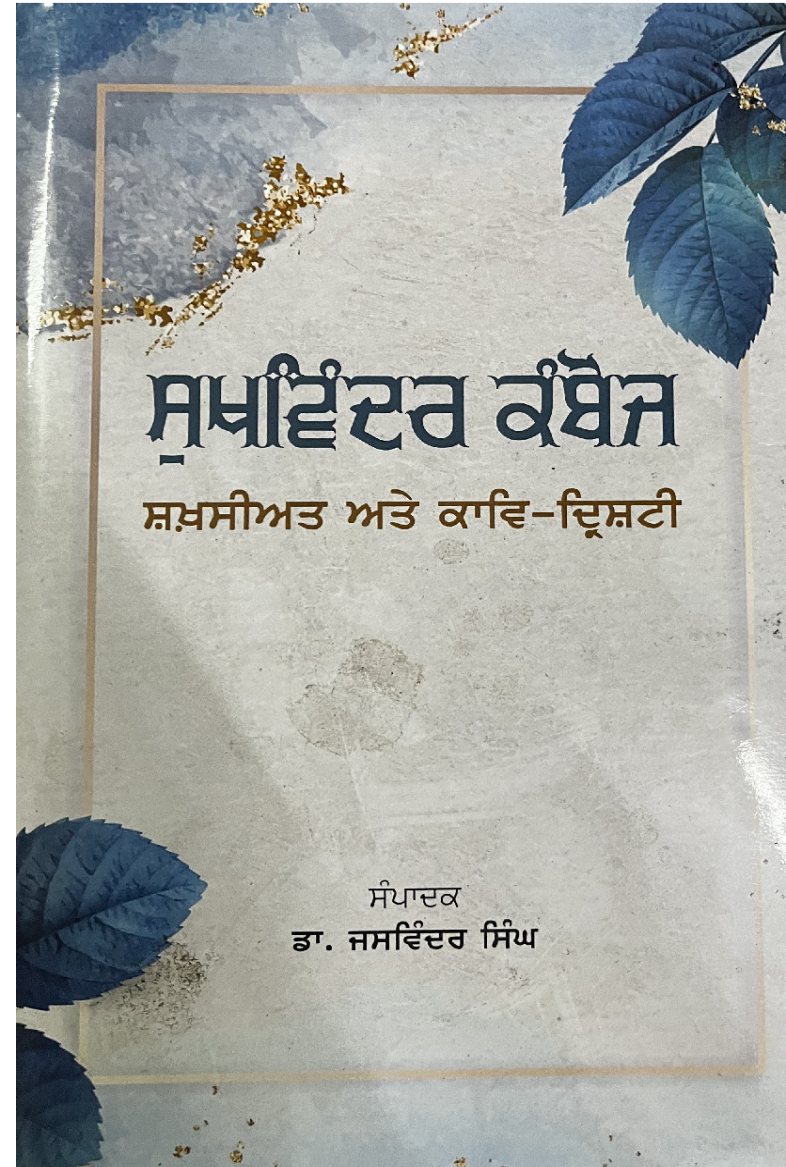
ਐਸ਼ਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ (ਈ.) ਕਾਲਜ, ਦਿੱਲੀ
9818411018

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵੰਡ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ
ਵੱਖਰੇ ਕੌਣ ਤੋਂ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਅਹਿਮ ਪੁਸਤਕ

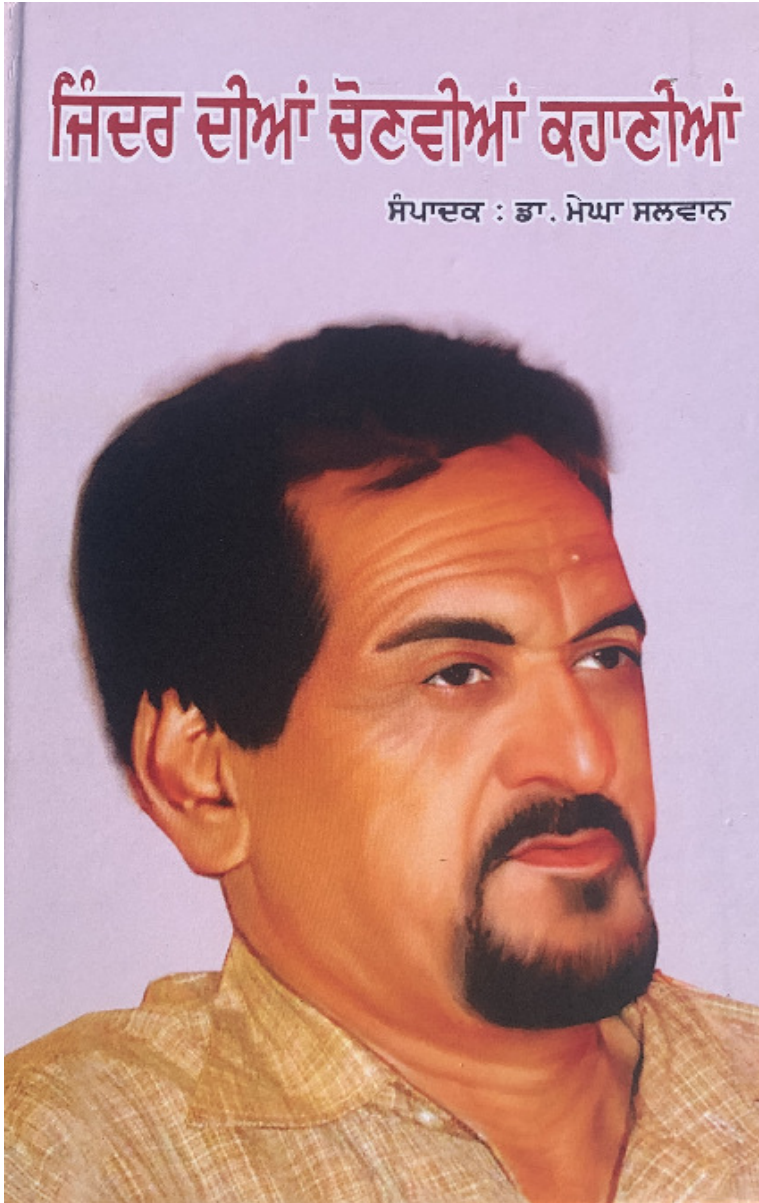
ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਪੰਨੇ 384, ਮੁੱਲ-400 ਰੁਪਏ

ਪਰਵਾਸੀ ਕਵੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੰਬੋਜ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਜਗਤ ਨੂੰ
ਸਮਝਣ ਲਈ ਅਹਿਮ ਪੁਸਤਕ

ਗੋਸ਼ੀਅਸ ਬੁੱਕਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਪੰਨੇ 370, ਮੁੱਲ-400 ਰੁਪਏ

‘ਨਵਯੁਗ’ : ਇਕ ਸਰਵੇਖਣ/ ਡਾ. ਕੰਵਲਜੀਤ ਸਿੰਘ,

ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਨੇ 134, ਮੁੱਲ-250 ਰੁਪਏ

‘ਨਵਯੁਗ’ ਹਰਮਹਿੰਦਰ ਚਹਿਲ ਦਾ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਛਪਿਆ ਛੇਵਾਂ ਨਾਵਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ‘ਬਲੀ’, ‘ਹੋਣੀ’, ‘ਆਡੀਆ ਸਦੀਕੀ ਦਾ ਜੇਹਾਦ’, ‘ਭੈਵਰ’ ਤੇ ‘ਕਿਆਮਤ’ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਕਰੀਬ ਇੰਨੇ ਹੀ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ-ਜਗਤ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਚਹਿਲ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਤੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਚਰਨ-ਸਥਲ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ‘ਨਵਯੁਗ’ ਦੇ ਪਾਤਰ ਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਵਿਚਰਦੇ ਹੋਏ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ‘ਤੇ ਪਏ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਜੰਮੀ-ਪਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਪਹੁੰਚੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸਾਮੰਤੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤੀ / ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਆਪਣੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ। ਪਰ ਉੱਥੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਪ੍ਰਤੀ ਰਵੱਈਆ ਬਿਲਕੁਲ ਅਲੱਗ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਰੇਂਜ ਮੈਰਿਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ। ਕੁਝ ਇਕ ਪਾਤਰ ਤਾਂ ਵਿਆਹ-ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਕਾਂਟੇ ਹੇਠ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਪੁਰਾਣੀ ਤੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਧਿਰ ਦੀ ਵੀ ਸਿੱਧੀ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸਿਰਜਤ-ਸਥਿਤੀਆਂ-ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਵਿੱਚ ਲੁਪਤ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਹਮਾਇਤੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲੀ ਪਲਾਟ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਗਈ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਧੀ-ਪੁੱਤ ਦਾ ਵਿਆਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਰ-ਦੁਲਹਣ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅੰਤ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਲਾਲਚੀ, ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਤੇ ਕਮਚੋਰ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਖ਼ਾਸੀਅਤ ਵਾਲੇ ਹਨ ਜੋ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕਮਾਈ ਧਨਦੌਲਤ ਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਹੜੱਪਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਈ ਚਾਲਾਂ ਚੱਲਦੇ ਆਪਣੀ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਰਕ ਬਣਾ ਛੱਡਦੇ ਹਨ।

ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਕਿਰਪਾਲ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਪਾਲ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਗੁਜ਼ਿਆਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰੀਮੈਡੀਕਲ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ‘ਚੋਂ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ‘ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਪਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਬਣਨ ਦਾ। ਉਹ ਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਕੇ। ਪਰ ਦਰਮਿਆਨੀ ਕਿਸਾਨੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਜੀਅ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਘਰਦਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪੈਸੇ ਪੱਖੋਂ ਕੋਈ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸਟੂਡੈਂਟ ਲੌਨ ਲੈ ਕੇ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਡਾਕਟਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਦੋਵਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਤੇ ਭੈਣ ਭਣਈਏ ਨੂੰ ਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਵਕਤ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਮਰੀਕਾ ਸੈਟਲ ਹੋ ਗਏ। ਡਾਕਟਰੀ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬੇਹੱਦ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸੁਮਾਰ ਹਾਈਜੈਂਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਬਾਕੀ ਭੈਣ-

ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੱਲ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਰਪਾਲ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਬੀਰਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਗੁੱਸੇਖੋਰ ਤੇ ਵਿਗੜਿਆ ਅੱਲੜ ਮੁੰਡਾ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਧਾਰਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਰਾਂਗੇ, ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਰਹੇਗਾ।

ਕਿਰਪਾਲ ਦੀ ਭੈਣ ਪਾਲੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਕਰਮੀ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੀ ਲੜਕੀ ਹੈ। ਉਹ ਅਕਾਊਂਟਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸੇ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਡੇਢ ਲੱਖ ਦੇ ਪੈਕਜ 'ਤੇ ਅਕਾਊਂਟੈਂਟ ਦੀ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮਾਪੇ ਤੇ ਮਾਮੇ ਬੜੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ 'ਚੋਂ ਮੁੰਡਾ ਲੱਭ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਇੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੁੰਡੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਭੇਤ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਣਪੜ੍ਹ ਤੇ ਨਸ਼ੇੜੀ ਵਿਗੜਿਆ ਜੱਟ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਟੋਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਜਾਂ ਟੈਕਸੀ ਚਲਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਯੋਗ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕਰਮੀ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਦਰਸ਼ਣ ਉਸ ਦੇ 'ਸਟੈਂਡਰਡ ਦਾ ਬੰਦਾ' ਨਹੀਂ।¹ ਕਰਮੀ ਦੇ ਮਾਪੇ ਵੀ ਮੰਨਣ ਲਗਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਿਚੋਲੇ ਨੇ ਦਰਸ਼ਣ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਾਲਸਾਜ਼ੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਦਰਸ਼ਣ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰਮੀ ਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਅਤੇ ਘਰ 'ਤੇ ਹੈ। ਕਰਮੀ 'ਤੇ ਦਰਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਤੀਆਂ ਨਿੱਤ ਦਿਨ ਵਧੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਦੇ ਬਿਰਧ-ਆਸ਼ਰਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਮਾਸੀ-ਮਾਸੜ ਹਫ਼ਤਾ ਦਸ ਦਿਨ ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ ਆਏ, ਡੇਰਾ ਜਮਾ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦਰਸ਼ਣ ਚਾਲਾਕੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਕਰਮੀ ਦੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ ਦਰਸ਼ਣ ਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਆ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਰਮੀ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਦਰਸ਼ਣ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਲਈ ਛੋਟੀ ਕੁੜੀ ਧਰਮੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਨਾਹ ਕਰਨ 'ਤੇ ਉਹ ਕਰਮੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਦੁਖੀ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਦਰਸ਼ਣ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਪੂਰਾ ਆਰਥਿਕ ਬੋਝ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਕਰਮੀ ਦੇ ਸਿਰ ਆ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਮੀ ਵਿਆਹ ਦੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਰੁਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੁਖੀ ਹੋਈ ਕਰਮੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, 'ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਿੱਟ ਗਈ ਕਿ ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਐ ਕਰ ਦੇਵੋ ਪਰ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਏਥੇ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਨਾਲ ਕਰਿਉ।'² ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਟੋਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਹਿੱਤ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬਜ਼ਿੱਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ ਸੀ ਕਿ 'ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਇੰਡੀਆ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ।'³ ਹੁਣ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਦੇ ਡਰੋਂ ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਿਹਤਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਉੱਪਰ ਦਰਸ਼ਣ ਦੇ ਮਾਪੇ ਕਰਮੀ 'ਤੇ ਦਬਾਅ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣਾ ਘਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਕਰਵਾ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਬੈਂਕ ਅਕਾਊਂਟ ਦਰਸ਼ਣ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰੇ। ਉਹ ਕਰਮੀ ਦਾ ਬੈਂਕ ਅਕਾਊਂਟ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਦਰਸ਼ਣ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ

ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਘਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੜੱਪ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਰਮੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, 'ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੀ ਚਾਹਤ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਜੁਆਈ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਵੇ ਨਾ ਕਿ ਇੱਥੇ ਦਾ ਜੰਮਿਆ-ਪਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਬੇਟੀ ਨੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਲਿਆਵੇ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੱਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਯਾਦ ਆਉਣ ਲੱਗੀਆਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਮੁੰਡਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹੋ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਮੁੰਡਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਕੁੜੀ ਹੋਵੇ, ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਲੱਭੋ।'⁴ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਯੋਗ ਸਾਥੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰਮੀ ਦੀ ਕਜ਼ਨ ਨਿੰਦੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਾਂਟੇ ਹੇਠ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਫਿਲਹਾਲ ਕਰਮੀ ਸੰਬੰਧੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਚਰਚਾ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਕਰਮੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਗਾਤਾਰ ਦੁਸ਼ਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਣ ਵਿਹਲਾ ਰਹਿ ਕੇ ਸ਼ਰਾਬ, ਸਿਗਰਟ ਪੀਂਦਾ, ਜੂਆ ਖੇਡਦਾ ਅਤੇ ਟੈਕਸੀ ਡਰਾਇਵਰਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਗੋਰੀਆਂ, ਕਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਮਗਰ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ।⁵ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ ਕਰਮੀ 'ਤੇ ਹੱਥ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਰਮੀ ਉਸ ਤੋਂ ਤਲਾਕ ਲੈਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਰਮੀ ਜਿਉਂ ਹੀ ਦਰਸ਼ਣ ਤੋਂ ਤਲਾਕ ਲੈਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਦੇਸੀ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਉਸਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਗਿੰਨੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਿੰਨੀ ਤੇ ਕਰਮੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਪੱਕੇ ਮਿੱਤਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਰਮੀ ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਤੀ ਕੋਲੋਂ ਦੁਖੀ ਹੈ, ਗਿੰਨੀ ਭਾਰਤੀ ਪਤਨੀ ਕੋਲੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਤਲਾਕ ਲੈ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਕਰਮੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਗਿੰਨੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ। ਕਰਮੀ ਦੇ ਤਲਾਕ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੋਵੇਂ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਸੋਚਦੇ ਹਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਜੰਮੀ-ਪਲੀ ਕੁੜੀ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਿਤਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉੱਥੇ ਗਿੰਨੀ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਅਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਬਣੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਲਾਲਚੀ, ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਤੇ ਕਮਚੋਰ ਸੂਭਾਅ ਨੂੰ ਬੀਰੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਰੱਤੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਫਿਲਮੀ ਕਹਾਣੀ ਵਾਂਗ ਚਿਤਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਮੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨੁਕਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਕਰਮੀ ਜੰਮੀ-ਪਲੀ ਭਾਵੇਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਮਣੋ ਬਣਤਰ ਵਧੇਰੇ ਭਾਰਤੀ ਔਰਤ ਵਾਲੀ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨੂੰ ਸੁਝਾਅ ਹੀ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕਰੋ। ਪਰ ਉਹ ਦਰਸ਼ਣ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿੰਦੀ ਜਾਂ ਧਰਮੀ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਪੈਂਤੜਾ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਉਂਦੀ। ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਣ ਨਾਲ ਮਹੀਨੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਰਹਿ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਣ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਬਾਰੇ ਨਾ ਕੋਈ ਕੰਨਸੋਅ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਖੁਦ ਸਮਝ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਣ ਦੇ ਅਮਰੀਕਾ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਦਰਸ਼ਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਇਕ ਭਾਰਤੀ ਅਬਲਾ ਔਰਤ ਵਾਂਗ ਨਿਰੰਤਰ

ਜ਼ਿਆਦਤੀਆਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਜੰਮੀ-ਪਲੀ ਕੁੜੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਲੰਮਾ ਅਰਸਾ ਦਰਸ਼ਣ ਦੇ ਮਾਸੀ-ਮਾਸ਼ਕ ਅਤੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕਰੀ ਜਾਣਾ ਕੁਝ ਅਤਿਕਥਨੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਔਰਤ ਵਾਂਗ ਕਰਮੀ ਤਲਾਕ ਲੈਣ ਦਾ ਵੀ ਉਸ ਮੌਕ 'ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਦੇਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦਰਸ਼ਣ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਦੂਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਰਮੀ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਰਹਿਤਲ ਤੋਂ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਟੁੱਟੀ ਪਾਤਰ ਧਰਮੀ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾਲੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਖੁਸ਼ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪਾਤਰ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤੀਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਵਜੋਂ ਚਿਤਰਣ ਦੀ ਅਜੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਬਣਨੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਭਵਿੱਖੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇਗੀ।

‘ਨਵਯੁਗ’ ਨਾਵਲ ਦਾ ਇਕ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪਾਸਾਰ ਬੀਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਧਾਰਾ ਵੀ ਕਰਮੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਪੂਰਕ ਹੀ ਹੈ। ਕਰਮੀ ਕਿਰਪਾਲ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੀ ਲੜਕੀ ਹੈ ਬੀਰਾ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ। ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਸਮੇਂ ਉਹ ਨੌਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ। ਉਹ ਗੁੱਸੇਖੋਰ, ਚਿੜਚਿੜੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਉਸਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਵਿਗਾੜ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇਕ ਵਜ੍ਹਾ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਕਿਰਪਾਲ ਦੇ ਡਾਕਟਰੀ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਲੋੜੀਂਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਰਪਾਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨਾਮੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੀਰਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ‘... ਨਾਲੇ ਡੈਡੀ ? ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿ ਸਕੂਲ 'ਚ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਐ। ਸਭ ਦੇ ਡੈਡੀ ਆਉਂਦੇ ਨੇ। ਸਾਡੀ ਕੱਲੀ ਮਾਮ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਬੱਚੇ ਸਾਨੂੰ ਮਖੌਲ ਕਰਦੇ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡੈਡੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ ਐ।’⁶ ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਡਾਲਰਾਂ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਣ ਕਰਕੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪਿਤਾ ਦਾ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪਹੁੰਚਣਾ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਕੋਤਾਹੀ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂਕਿ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੇਮ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਕੂਲ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੀਰੇ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਸਿਰਫ ਪਿਤਾ ਦੀ ਪੁੱਤਰ ਵੱਲ ਬੇਧਿਆਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਬਲਕਿ ਉੱਥੋਂ ਦਾ ਆਜ਼ਾਦ ਸਮਾਜ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਬੀਰੇ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਦੇ ਸਮਾਜ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਕਾਰਨ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੀਰੇ ਦੇ ਹੋਰ ਕਜ਼ਨ ਉਸ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਪ ਵੀ ਪੰਦਰਾਂ-ਪੰਦਰਾਂ ਘੰਟੇ ਟੈਕਸੀ ਚਲਾਉਂਦੇ ਜਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਮਝਦਾਰ ਹਨ। ਜੇ ਬੀਰੇ ਦੇ ਕਜ਼ਨ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ

ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਬੀਰੇ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਉਲਟਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਿਆ।⁷ ਬੀਰੇ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬੁਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਕਲੱਬਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਸਮਾਂ ਵਿਅਰਥ ਗੁਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਬੀਰੇ 'ਤੇ ਬੁਰਾ ਅਸਲ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਅਤਿਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਜੀਊਣ-ਢੰਗ ਕੋਈ ਬੁਰਾਈ ਨਹੀਂ।

ਬੀਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮੁਖ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਮੌਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਬੀਰਾ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਬਦਤਮੀਜ਼ੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਚਾਕੂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅਦਾਲਤੀ ਕੇਸ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਉਸਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬੀਰੇ ਵਾਂਗ ਅਦਾਲਤੀ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਹੀ ਹੈ। ਬੀਰੇ ਨੂੰ ਇਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੰਗ-ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਸਦਾ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚੋਂ ਭੱਜ ਜਾਣ ਜਾਂ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮਿੱਤਰਤਾ ਯਮਨ ਤੋਂ ਆਏ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੇ ਨਾਸਿਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਸਿਰ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅੱਲ੍ਹੜ ਬੀਰੇ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਮਨ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯਮਨ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਜਹਾਦ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਬੀਰੇ ਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਸਾਥ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਕਜ਼ਨ ਕੁਲਦੀਪ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਉਹ ਇਸ ਰਾਹ ਤੋਂ ਮੌੜਾ ਕੱਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

‘ਨਵਯੁਗ’ ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੀਰੇ ਨੂੰ ਨਾਸਿਰ ਦਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਕੱਟੜਵਾਦੀ ਮੁੱਲਾ ਯਮਨ ਭੇਜ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਰੁੱਧ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਜਾਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਲਾਮੀ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅੱਲ੍ਹੜ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਮਿੱਥਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਪੱਤਾ ਖੋਡ ਕੇ ਮੌੜੇ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਲਦੀਪ ਦੁਆਰਾ ਇਸਲਾਮ ਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਲ ਬੀਰਾ ਤਾਂ ਇਸ ਰਾਹ ਤੋਂ ਮੁੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਇਸਲਾਮੀ ਕੱਟੜਵਾਦ ਦੀ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੁਲਦੀਪ ਦੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦੀ ਬਹਿਸਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨੁਕਤਾ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗਣ ਦਾ ਬਣਨਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿੱਚੋਂ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨੀ-ਲਿਖਣੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕੁਲਦੀਪ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਸੀਹਤ ਦੇਂਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ‘ਫਿਰ ਉਲਾਭੇ ਦਿੰਨੇ ਓ ਕਿ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦੀ। ਅਸੀਂ ਜੁੜਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਲੈਵਲ ਦੇ ਗਰੰਥੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਸਕੀਏ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਆਂ?’⁸ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਧਰਮ ਹੈ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕੋਰੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਿੱਖ

ਧਰਮ ਦੀ ਮੱਧਕਾਲੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੀ ਅਜੋਕੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦੀ। ਨਤੀਜਨ ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤੀ-ਦਿਨ ਉਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੋਂ ਟੁੱਟਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਰਹਿਬਰਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਗਲਬੇ ਹੇਠ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਣਾ ਹੋਰ ਵੀ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੱਟੇ ਵਾਲਾਂ 'ਤੇ ਜਾਂ ਕੱਪੜਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸ ਕੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਭਾਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਹੀ ਨਿਭਾਅ ਰਹੇ ਹਨ।

ਬੀਰਾ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਖ਼ਤਮ ਕਰਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਰੁਚੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿੱਚ ਹੈ ਪਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਉਹ ਮੈਡੀਕਲ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਾਹਰ ਉਸ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਮਲਿਊ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਡੋਰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਮਲਿਊ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਲਿਊ ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਬੀਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਦਲਦਲ ਵਿੱਚ ਫਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਬੀਰਾ ਉਸ ਨਾਲ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਖੋਪ ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਇਕ ਦਿਨ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਢੱਕੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਕੁਲਦੀਪ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਹ ਇਸ ਦਲਦਲ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭੈਣ ਮਨੀ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਕਿਰਪਾਲ ਦੇ ਸਾਥ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਕਾਇਆ ਕਲਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਨਾਤਾ ਮੋਬਾਈਲ ਨੰਬਰ, ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਦਲ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਤੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬੀਰੇ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਕੇ ਹੈਰੀ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦੌਰਾਨ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਧੰਦੇ ਵਿੱਚ ਮਲਿਊ ਫਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਲਦੀਪ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਕੋਲੋਂ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, 'ਅਮਰੀਕਣਾਂ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਾ ਕਰੀਂ, ਇਹ ਗੋਰੇ ਬਹੁਤ ਭੈੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ 'ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਅਣਭੋਲ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਫਸਾ ਦੇਂਦੇ ਨੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਿਹਾਜ਼ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾ ਪਾਵੋ ਤੇ ਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰੋ। ਵਾਹ ਲਗਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੋ।'^੧

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਵਾਸੀ, ਗੋਰਿਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਭਿੱਜ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਹ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਖੋਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਣਾ? ਜੇ ਅਮਰੀਕਨ ਲੜਕੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਆਹ ਲਈ ਦੇਸੀ ਲਾੜਿਆਂ ਤੋਂ ਵਧ ਯੋਗ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਨਾਵਲ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਭਰਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਖ਼ੁਦ ਅਚੇਤ ਖੰਡਣ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬਾਰੇ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਬੀਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਆਣ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਮੌਕਾ-ਮੇਲ ਅਜਿਹਾ ਬਣਦਾ ਕਿ ਬੀਰੇ ਦੇ ਪਿਤਾ ਕਿਰਪਾਲ ਨੂੰ ਹਾਰਟ-ਅਟੈਕ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾ ਤੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਲਦੀ ਉਸਦਾ ਆਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਰਪਾਲ ਇਸ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਬੀਰੇ ਦਾ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਫ਼ਸਰ ਦੋਸਤ

ਦੀ ਕੁੜੀ ਰੱਤੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਬਲੈਕ-ਮੇਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਰੱਤੀ ਵੀ ਬੀਰੇ ਵਾਂਗ ਕੰਪਿਊਟਰ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਬੀਰਾ ਅਰੋਂਜ ਮੈਰਿਜ ਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਬਹੁਤੀ ਨਾਂਗ-ਨੁੱਕਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿਤਾ ਦੀ ਚਾਲ ਹੇਠ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਲਦੀਪ ਨਿੰਦੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਚੁੰਗਲ 'ਚੋਂ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬੀਰੇ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਸਿਆਣਪ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ। ਦਰਅਸਲ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਬੀਰੇ ਦੇ ਰੱਤੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਦਰਸ਼ਣ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਲਾੜੀ ਵਾਲਾ ਵਿਰੋਧੀ ਜੁੱਟ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਣ ਤੇ ਕਰਮੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਪੂਰਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਆਖ਼ਰ ਰੱਤੀ ਬੀਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਮਰੀਕਾ ਆ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਣ ਤੇ 'ਭੰਵਰ' ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਵਾਂਗ ਰੱਤੀ ਵੀ ਜਾਬ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਅਫ਼ਸਰ ਦੀ ਧੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ। 'ਭੰਵਰ' ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਜੱਟ ਹੰਕਾਰ ਹੈ। ਰੱਤੀ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਦੀ ਅਫ਼ਸਰੀ ਦਾ। ਹੰਕਾਰ ਦਰਸ਼ਣ ਨੂੰ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚਲੇ ਪੰਜਾਹ ਕਿੱਲ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਰੱਤੀ ਦੇ ਜਾਬ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰਕ ਕੁਝ ਹੋਰ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਵੈਸੇ ਚਹਿਲ ਦੀ ਮਾਣਨਾ ਲਗਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 'ਵਰਕ ਕਲਚਰ' ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਘਰਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਅਠਾਰਾਂ-ਅਠਾਰਾਂ ਘੰਟੇ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਭੰਵਰ' ਵਿੱਚ ਨਿੱਕੀ ਜੇ ਕਦੀ ਜਾਬ 'ਤੇ ਲਗਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਧੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਜਾਬ 'ਤੇ ਲੱਗਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ। ਇੱਥੇ ਇਹੋ ਕੰਮ ਰੱਤੀ ਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਭੰਵਰ' ਦੀ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਦੇ ਲਾਲਚੀ, ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ 'ਨਵਯੁਗ' ਵਿੱਚ ਰੱਤੀ ਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬੀਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਅਗਲਾ ਸਾਰਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਫਿਲਮੀ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਧੀ ਉਂਗਲ ਨਾਲ ਨਿਕਲਦੇ ਘਿਉ ਲਈ ਵੀ ਉਂਗਲ ਟੇਡੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਰੱਤੀ ਵਿਆਹ ਦੇ ਕੁਝ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਆਉਣ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਮਕਸਦ ਕਿਰਪਾਲ ਦੇ ਪੈਸੇ ਤੇ ਕਲੀਨਕ ਨੂੰ ਹੜੱਪਣਾ ਹੈ। ਕਲੀਨਕ ਨੂੰ ਬੀਰੇ ਦੀ ਡਾਕਟਰ ਭੈਣ ਮਨੀ ਚਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਬੀਰੇ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜਾਬ 'ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੱਤੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੀਰਾ ਆਪਣਾ ਸ਼ੱਕ ਕੱਢਣ ਲਈ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਡਿਟੈਕਟਿਵ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਡਿਟੈਕਟਿਵ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੱਤੀ, ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਤੇ ਪਿਉ ਦੀਆਂ ਟੈਲੀਫੋਨ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤ ਸਹਿਤ ਖ਼ਬਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਤੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਕਿਰਪਾਲ ਦੇ ਕਲੀਨਕ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਖ਼ਬਰ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਰੱਤੀ ਗਰਭਵਤੀ ਵੀ ਬੀਰੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਰੱਤੀ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਕੁਲਵੰਤ ਤੋਂ ਹੈ। ਕੁਲਵੰਤ ਪਿੱਛੋਂ ਮੁਹਾਲੀ ਦਾ ਹੈ। ਰੱਤੀ ਤੇ ਕੁਲਵੰਤ ਪੁਰਾਣੇ ਮਿੱਤਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਰੱਤੀ ਦੇ ਗਰੀਨ ਕਾਰਡ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੀਰੇ ਨੂੰ ਤਲਾਕ ਦੇ ਕੇ ਕੁਲਵੰਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਰੱਤੀ ਦੇ

ਪਿਤਾ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੁਲਵੰਤ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਰੱਤੀ ਦੀ ਮਾਂ ਇਸ ਸਾਰੀ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਰੱਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਤੀ ਦੀ ਤਾਂ ਕੁਲਵੰਤ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਮੱਤ ਮਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਬੀਰੇ ਤੇ ਉਸਦੇ ਧਨੀ ਪਰਿਵਾਰ ਕੋਲੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਵਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਸਟੂਡੈਂਟ ਵੀਜੇ 'ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਪਹੁੰਚੇ ਕੁਲਵੰਤ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਮੜ੍ਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਜੇ ਬੀਰਾ ਹਾਈਜੈਂਟਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹੋ ਕੇ ਰੱਤੀ ਨੂੰ ਜਾਬ 'ਤੇ ਲੱਗਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਲਵੰਤ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਬੈਠੀ ਦੇ ਖਰਚ ਕਿਵੇਂ ਪੂਰੇ ਕਰੇਗਾ? ਖੈਰ ਰੱਤੀ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਸਕੀਮ ਬੀਰੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਫਸਾ ਕੇ ਬਲੈਕਮੇਲ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਤੀ ਨੇ ਬੀਰੇ ਨੂੰ ਇਸ ਕਦਰ ਉਕਸਾਉਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਰੱਤੀ ਨਾਲ ਹੱਥਪਾਈ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਰੱਤੀ ਸੱਟ ਵੱਜਣ ਦਾ ਡਰਾਮਾ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਅਬਾਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਉਣਾ ਪਵੇ। ਪਰ ਉਹ ਮਾਂ-ਧੀ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਡਿਟੈਕਟਿਵ ਇਸ ਸਾਰੀ ਯੋਜਨਾ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੌਕੰਨਾ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਦੇਖ ਰੱਤੀ ਦੀ ਮਾਂ ਦੂਸਰੀ ਯੋਜਨਾ 'ਤੇ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਵੀ 'ਭੰਵਰ' ਦੀ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਵਾਂਗ ਇਕ ਯੋਜਨਾ ਫੇਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਰ ਕਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਉਹ ਰੱਤੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਜਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਅਬਾਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੀਰੇ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ 'ਤੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੁਆਰਾ ਰੱਤੀ 'ਤੇ ਜਾਬ ਦਾ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਣ ਕਾਰਨ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਦੁਖਦ ਘਟਨਾ ਘਟੀ। ਬੀਰਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਡਿਟੈਕਟਿਵ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਰੱਤੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਵਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਅਜੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਮਕਾ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਉਤਸੁਕਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੀਰੇ ਦੇ ਨਾਨੇ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਿਰਪਾਲ ਤੇ ਨਾਮੋ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਪੰਜਾਬ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਰੱਤੀ ਦੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ ਆਪਣੀ ਵਾਕਫੀਅਤ ਕਾਰਨ ਕਿਰਪਾਲ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਏਅਰਪੋਰਟ 'ਤੇ ਝੂਠੇ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਵਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਬੀਰੇ ਤੇ ਮਨੀ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਸਬੂਤ ਇਸੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਲਈ ਬਚਾਅ ਕੇ ਰੱਖੇ ਸੀ। ਉਹ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਡਿਟੈਕਟਿਵ ਵੱਲੋਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗਾਂ ਰੱਤੀ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਖਿਸਕਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਆਖ਼ਰ ਦੋ ਘੰਟੇ ਵਿੱਚ ਕਿਰਪਾਲ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਨੀ ਤੇ ਬੀਰੇ ਦੀ ਫ਼ਿਲਮੀ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਸਿੱਟਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹੜੱਪਣ ਤੇ ਹੇਠੀ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲੀ ਰੱਤੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਲੇਲੜੀਆਂ ਕੱਢਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਬੀਰਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਬੀਰੇ ਨਾਲ ਰੱਤੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਬੰਧਤ ਸਾਰਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਫ਼ਿਲਮੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਫ਼ਰਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਫ਼ਿਲਮ ਵਿੱਚ ਰੱਤੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਖ਼ੁਦ ਹੀਰੇ ਨੇ ਚੁੱਕਣਾ ਸੀ ਜਦੋਂਕਿ ਇੱਥੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਡਿਟੈਕਟਿਵ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ 'ਭੰਵਰ' ਵਿੱਚ ਲਾਲਚੀ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਬੁਣੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਆਪ ਫਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਰੱਤੀ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਰੱਤੀ ਦਾ ਗਰੀਨ ਕਾਰਡ ਰੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਕੁਲਵੰਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਅਪੂਰੇ

ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਰੂਪ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੜੱਪਣ ਦੀ ਚਾਲ ਪੁੱਠੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇੱਥੇ ਰੱਤੀ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾਲ ਦੀ ਪੰਨਦੌਲਤ ਹੜੱਪਣ ਦੀ ਚਾਲ ਉਲਟੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

'ਨਵਯੁਗ' ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪਹਿਲੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਾਤਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਨਹੀਂ ਘੁੰਮਦਾ ਭਾਵੇਂ ਵਧੇਰੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਕਰਮੀ ਤੇ ਬੀਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਜੰਮੇ-ਪਲੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਵਰ-ਦੁਲਹਣ ਦੂਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਨਿਭਦੇ। ਸਗੋਂ ਇੱਥੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਲਈ ਚੁਣੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਹੀ ਹੰਢਣਯੋਗ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਧਰਮ, ਨਸਲ ਤੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ। ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਮੀ ਤੇ ਬੀਰੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਕਰਮੀ ਦੀ ਭੈਣ ਧਰਮੀ ਵੱਲੋਂ ਆਪੇ ਚੁਣੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਜੁੱਟ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਕਰਮੀ ਦੀ ਪਸੰਦ ਜਮੇਕਨ ਮੂਲ ਦਾ ਕਾਲਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈਦਰ ਅਸਲਮ ਮੁੰਡਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕਰਮੀ ਦੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਸੁਖੀ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਅਸਲਮ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੈ। ਅਸਲਮ ਦਾ ਪਿਤਾ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਕਰਮੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗੀ ਬੀ ਐੱਮ ਡਬਲਿਊ ਕਾਰ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਸ਼ਣ ਲਾਝੇ ਨਾਲੋਂ ਕਾਲਾ ਅਸਲਮ ਕਿਤੇ ਬਿਹਤਰ ਹੈ। ਕਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਨਨਾਣ ਸੱਸ ਦਾ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ। ਕਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਆਲੂਆਂ ਵਾਲੇ ਪਰੋਠੇ ਤੇ ਤੜਕੇ ਵਾਲੀ ਦਾਲ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਪਸੰਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਨਹੀਂ। ਮਹਿੰਗੀ ਕਾਰ ਤੇ ਕੀਮਤੀ ਤੋਹਫ਼ੇ ਕਲਚਰ ਦਾ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਲਗਦਾ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਕਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਸਿੱਧਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਨਨਾਣ ਸੱਸ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜਿੱਥੇ ਕੁੜੀ ਲਈ ਤਨਾਅ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਅਪਣਾਤ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਨਿੱਘ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮੋ ਨੂੰ ਤਮਾਮ ਆਰਥਿਕ ਸੁੱਖ-ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੀਰਸ ਤੇ ਖ਼ਾਲੀ-ਖ਼ਾਲੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਦਰਾਣੀਆਂ ਤੇ ਨਨਾਣ ਨਾਲ ਰਲ-ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਸਕਦੀ।¹⁰ ਕਿਰਪਾਲ ਹਾਈਜੈਂਟਰੀ ਦਾ ਸਮਝਣ ਕਰਕੇ ਇਸਦੀ ਨਾਮੋ ਨੂੰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ।

ਨਿੰਦੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ਕਰਤਾਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਧੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਪੰਜਾਬ ਜਾ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਕਰੇ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਉਹ ਨਿੰਦੀ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਲਿਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਂਢੂ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹੁਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿੰਦੀ ਕੁਲਦੀਪ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਮੰਗਣੀ ਤਾਂ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਾਲਜ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਪੇਪਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਕਜ਼ਨ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਘਰ ਛੱਡ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਨਿੰਦੀ ਦੀ ਮਾਂ ਤੇਜ ਕੌਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੁੰਡਾ ਨਿੰਦੀ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਿੰਦੀ ਦੀ ਮਾਂ ਇਹ ਸੱਚਾਈ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਦੱਸ ਕੇ ਨਿੰਦੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸ ਨਸ਼ੇ

ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਹੋਣੇ ਰੁਕਵਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਦੜ ਵੱਟੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਿੰਦੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਲਈ ਵੀ ਕੰਨ, ਪੁੱਠੇ ਪਾਸਿਓਂ ਬਾਂਹ ਘੁਮਾ ਕੇ ਫੜ੍ਹੇ ਗਏ ਹਨ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਹੜੇ ਮਾਪੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਇਕ ਨਸ਼ੇੜੀ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇਗੇ? ਨਿੰਦੀ ਦੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰ ਨੂੰ ਨਸ਼ੇੜੀ ਦਰਸਾ ਕੇ ਲੇਖਕ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵਿਚਲੇ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਅਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਿੱਧ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ 'ਤੇ ਕੁਝ ਨੇਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੱਤਰ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਨਸ਼ੇੜੀ ਹੋਣ ਦਾ ਖੂਬ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡਾ ਨਸ਼ੇੜੀ ਤੇ ਵਿਹਲੜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। (ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਨਸ਼ਾ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਹੈ)। ਪਰ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਚੱਲੇ ਕਿਸਾਨੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਜਿਹੀ ਛਵੀ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਅਮਰੀਕਾ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਨਿੰਦੀ ਇਕ ਬੰਗਾਲੀ ਹਿੰਦੂ ਮੁੰਡੇ, ਏਕਾਂਤ ਬਾਸੂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਰਤਾਰ ਵੀ ਆਖ਼ਰ ਉਸ ਦੇ ਨਿੰਦੀ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਜਗੀਰੂ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਕਾਇਆ ਕਲਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਬੰਗਾਲੀ ਹਿੰਦੂ ਮੁੰਡੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

'ਨਵਯੁਗ' ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸੂਝਵਾਨ ਪਾਤਰ ਕੁਲਦੀਪ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਸੂਝ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਸਿਆਣੀ ਪਾਤਰ ਮਨੀ ਉਸ ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਅਣਬਣ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਕੁਲਦੀਪ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਕਥਾਨਕ ਵਿੱਚ ਥਾਂ-ਪੁਰ-ਥਾਂ ਚਿਤਰੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਹ ਦੋ ਲੱਖ ਪੈਕਜ ਵਾਲੀ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਆਹ ਦੀ ਉਮਰ ਨਿਕਲਦੀ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਅਰੋਂਜਭ ਮੈਰਿਜ ਅਤੇ ਨਾ ਲਵ-ਮੈਰਿਜ। ਕਰਮੀ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਮੋਹ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮਾਪੇ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਤਰਲੇ ਭਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਪਿਆਂ 'ਤੇ ਤਰਸ ਖਾ ਕੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਸ਼ੀਲੋਕਨ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚੇ ਵੀ ਹਨ। ਕੁਲਦੀਪ ਦੇ ਇਸ ਭੇਦ ਦਾ ਕਜ਼ਨ ਗਰੁੱਪ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪਤਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਪਾਠਕਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਮਾਂ-ਬਾਪ ਅੱਗੇ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਕਬੂਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ੀਲੋਕਨ ਕੁੜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਕਈਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਰਹੇ ਪਰ ਕੋਈ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਨਿਭਿਆ। ਲੇਖਕ ਕੁਲਦੀਪ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਰਾਹੀਂ ਕੀ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਸ਼ਾਇਦ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਦਰਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ-ਮੁਕਤ ਸੰਬੰਧ ਪ੍ਰੰਪਰਾਗਤ ਵਿਆਹ ਬੰਧਨ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਟਿਕਾਊ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਆਹ-ਬੰਧਨ 'ਚ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਬਜ਼ੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਛਾਵਾਂ ਵਧੇਰੇ ਵਧ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵੱਖਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਲਿਵਿੰਗ ਰਿਲੇਸ਼ਨਸ਼ਿੱਪ ਕਬਜ਼ਾ-ਮੁਕਤ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਦੂਰ ਤੱਕ ਨਿਭਦਾ ਹੈ। ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਬੰਧਨ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲੱਗਿਆਂ ਵਿਅਕਤੀ ਕਈ ਵਾਰ

ਸੋਚੇਗਾ, ਮੁੜ-ਮੁੜ ਵਿਚਾਰੇਗਾ। ਪਰਿਵਾਰ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਦਬਾਅ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਲਿਵਿੰਗ ਰਿਲੇਸ਼ਨਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਕ ਵਾਰ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇ। ਅਤੇ ਜੇ ਇਹ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ?

ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਵੀ ਲੁਪਤ ਹੈ। ਕੁਲਦੀਪ ਵਾਂਗ ਸੁਰਜੀਤ ਵੀ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਵੀ ਇਕ ਲੜਕੀ ਜੇਮੀ ਨਾਲ ਲਿਵਿੰਗ-ਰਿਲੇਸ਼ਨਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਰੋਕੀ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਜੇਮੀ ਤੇ ਰੋਕੀ ਦੋਵਾਂ ਤੋਂ ਨਾਤਾ ਤੋੜ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਜੇਮੀ ਵੀ ਰੋਕੀ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਵਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੋਸਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਲਦੀਪ ਜਦੋਂ ਸੁਰਜੀਤ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਲਦੀਪ ਦੇ ਮਾਪੇ ਵੀ ਅਣਵਿਆਹੀ ਸ਼ੀਲੋਕਨ ਨੂੰ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਕੁਲਦੀਪ ਮਹਾਨ ਇਨਸਾਨ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਜੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਮੁਕਤ ਬੰਧਨ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਲਦੀਪ ਨੇ ਕਈ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਪਰਖ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਲਦੀਪ ਦੇ ਮਾਪੇ ਸੰਭਾਲ ਲੈਣਗੇ।

ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਤੇ ਕੁਲਦੀਪ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਕਾਇਆ ਕਲਪ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਮਹਾਨਤਾ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਵੈਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਲਾਚਾਰੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ ਜੋ ਹੈ ਉਹ ਸਹੀ। ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ ਹੀ ਸਹੀ। ਪੁਰਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾ ਕੇ ਅਤੇ ਹੱਡ-ਭੰਨਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਕੀ ਖੱਟਿਆ? ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਡਾਲਰ ਕਮਾਉਣ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਗੁਆਉਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅਜਿਹੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲੇਗਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਕੀ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਯਤੀਮਸ਼ਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਲਣਗੇ? ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਤਲਾਕ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਪੁਰਦਗੀ ਲੈਣ ਲਈ ਅਦਾਲਤਾਂ ਤੱਕ ਭਿੜਦੇ ਹਨ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਮਾਂਵਾਂ। ਪੱਛਮੀ ਕਲਚਰ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਜੀਅ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਪੁਰਦਗੀ ਛੱਡਣ ਲਈ ਲੜਦੇ ਹਨ। ਜੇਮੀ ਵਾਂਗ।

ਪੂਰੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਤਹੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਝਲਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਭਰਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੰਬੰਧੀ। ਕਰਮੀ ਤੇ ਬੀਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਕਾਰੀ ਵੇਲੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਜੰਮੇ-ਪਲੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਜੰਮੇ-ਪਲੇ ਲੜਕੇ-ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਆਹੁਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਬੜੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਇਸ਼ਾਰੇ ਘੜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਰਮੀ ਤੇ ਬੀਰੇ ਵਾਂਗ ਮਾਪੇ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਲੱਭ ਕੇ ਲਿਆਉਣਗੇ ਤਾਂ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਰਕ ਬਣਾ ਦੇਣਗੇ ਉੱਥੇ ਆਪ ਵੀ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਣਗੇ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵੱਲ ਲੁੜਕਦਾ ਹੈ ਕਿ

ਉੱਥੋਂ ਦਾ ਜੰਮਿਆ-ਪਲਿਆ ਕਾਲਾ, ਗੋਰਾ, ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕਾ ਲੜਕੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਨਾਲ ਚੁਣਿਆ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਬਿਹਤਰ ਨਿਭੇਗਾ। ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਨਸ਼ੇੜੀ, ਵਿਹਲੜ ਲਗਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਾਲਾ ਸੋਫੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਲਾਲਚੀ ਤੇ ਜਾਲਸਾਜ਼ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀਆਂ ਵੀ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਤੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਜੀਅ ਚੁਰਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ। ਚਹਿਲ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧਾ ਦਖਲ ਤੇ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਪਾਤਰ ਲੇਖਕ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੰਵਾਦ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਲੇਖਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸੰਵਾਦ ਹੀ ਬਣ ਨਿਬੜਦੇ ਹਨ। ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਤੇ ਵੀ ਲੇਖਕ ਦਾ ਪੂਰਨ ਅਧਿਕਾਰ ਝਲਕਦਾ ਹੈ। ਬੀਰਾ ਤੇ ਧਰਮੀ ਅਜਿਹੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੇ ਅਖਾਣ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਸਮਝਣੇ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹਨ।

ਚਹਿਲ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਬੀਰੇ ਤੇ ਰੱਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਮਨਏਛੱਡ ਮੋੜਾਂ 'ਤੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਣ ਤੇ ਕਰਮੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਦੁਖਾਂਤ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਣ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕਰਮੀ ਤੇ ਗਿੰਨੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਉੱਥੇ ਵੱਡੀ ਕਤਲੋਗਾਰਤ ਮਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਸੁਖਾਂਤ ਵੱਲ ਮੁੜਦਾ ਮੁੜਦਾ ਭਾਰੀ ਦੁਖਾਂਤ ਵਿੱਚ ਮੁੱਕਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਨਬੇੜਾ ਕਰਤਾਰ, ਗਿੰਨੀ ਤੇ ਅਸਲਮ ਦੇ ਕਤਲ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਣ ਖੁਦ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਹਿਲ ਦਰਸ਼ਣ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਘਿਨੌਣੇ ਕਾਰੇ ਰਾਹੀਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਸਾਮੰਤੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਾਲਾ, ਨਸ਼ੇੜੀ, ਖੁੰਦਕੀ ਅਜਿਹੀ ਵੱਡੀ ਤਰਾਸਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

'ਨਵਯੁਗ' ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਫੋਕਸ ਕਰਦਾ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ 'ਚੋਂ ਕੀਤਾ ਵਿਆਹ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਖਾਣ ਅਤੇ ਕੁੜੀ-ਮੁੰਡੇ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਵਿਆਹ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਚਾਬੀ। ਪਰ ਕੀ ਮਨ-ਪਸੰਦ ਵਿਆਹ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪੱਛਮੀ ਕਲਚਰ ਵਿੱਚ ਸੌ ਫੀਸਦੀ ਮਨ-ਪਸੰਦ ਵਿਆਹ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਟੁੱਟਣ ਦੀ ਦਰ ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕਲਚਰ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਾਂਗ ਨਿਕੰਮੇ, ਨਸ਼ੇੜੀ, ਲਾਲਚੀ, ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਚਿਰ-ਸਥਾਈ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ? ਜਦੋਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਲਾਲਚੀ ਚਾਲਬਾਜ਼ ਮਾਪਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਕੁੜੀ-ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਖਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਪੱਛਮ ਦਾ ਆਜ਼ਾਦ ਸਮਾਜ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖ਼ਪਤੀ ਵਿਹਾਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰਫ਼ ਆਵਾਸੀ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਵੀ ਪੂਰੀ ਸਿੱਦਤ ਨਾਲ ਵਧ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਦੋਂਕਿ ਜ਼ਰੂਰ ਪੱਛਮ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਮੁਲਵਾਨ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਸੰਵਾਦ ਤੇ ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ :

1. ਹਰਮਹਿੰਦਰ ਚਹਿਲ, ਨਵਯੁਗ, ਸੰਗਮ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ, ਸਮਾਨਾ, 2021, ਪੰਨਾ : 28
2. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ : 27
3. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ : 27
4. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ : 29, 30
5. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ : 132
6. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ : 20
7. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ : 72
8. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ : 74
9. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ : 39
10. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ : 15

ਡੀ. ਏ. ਵੀ. ਕਾਲਜ, ਜਲੰਧਰ।

ਮਨੁੱਖੀ ਚਰਿੱਤਰ, ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਔਕੜਾਂ ਨੂੰ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਚਿਤਰਦਾ ਨਾਵਲ : ਜ਼ਰਖੇਜ਼

-ਡਾ. ਸੁਖਪਾਲ ਕੌਰ (ਸਮਰਾਲਾ)

ਭਗਵੰਤ ਰਸੂਲਪੁਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਸਦਕਾ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਦਮਿਤ ਸੋਸ਼ਿਤ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਵੇਦਨਾ ਸਹਿਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਲੇਠੇ ਨਾਵਲ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਿਆਂ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹਿਲ ਕਦਮੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਪਰਵਾਸੀ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਰਹੀ ਅਜੋਕੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜੀ ਅਤੇ ਉਥੇ ਪੱਕੇ ਵਸ ਚੁੱਕੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ, ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਔਕੜਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰਵਾਸ ਆਦਿਕਾਲ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੁੱਝ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਪਿੱਛੇ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਕਾਰਨ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਆਰਥਿਕਤਾ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜੀ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਵੀ ਇਸੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ 'ਜ਼ਰਖੇਜ਼' ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਵੀ ਇਸੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਬੇਟੇ ਰਾਹੁਲ ਦਾ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨਾ, ਉਸਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੇ ਫੀਸ ਦੇ ਜੁਗਾੜ ਲਈ ਡਾਕਟਰ ਦਾ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਫੇਰੀਆਂ ਲਾਉਣਾ, ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ, ਫਾਰਮਿੰਗ ਕਲਚਰ ਤੇ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਫਾਰਮਾਂ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਬੜੀ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਤੇ ਯਥਾਰਥਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਹਾਲਾਤ ਕੁੱਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਣਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਪੀੜੀ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜੀ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬਦਲ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਹੀਲਾ ਵਸੀਲਾ ਵਰਤ ਕੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਪੀ. ਆਰ. ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਉਥੇ ਵਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਕਾਫੀ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਉਧਾਰਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਿੱਧਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਪਹਿਲੇ ਪਰਵਾਸੀ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਬਦਲੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਬਾਖੂਬੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਡਾਕਟਰ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕੈਨੇਡਾ ਫੇਰੀਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਕਰਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਕੈਨੇਡਾ ਫੇਰੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੋਸਟ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਫੇਰੀ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਕੈਨੇਡਾ ਦੌਰਾਨ ਖੁਦ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਨਬੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੰਜਾਬ ਉਸ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਯੋਗ ਸਥਾਨ

ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ,

‘ਰਾਹੁਲ! ਯਾਰ ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਵਰਗ ‘ਚ ਆ ਗਿਆ ਏ। ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਜ ਨੀ, ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਾਲੀ ਹਵਾ ‘ਚ ਜ਼ਹਿਰ ਘੁਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।’ (ਪੰਨਾ 12)

ਇਹ ਜ਼ਹਿਰ ਸਿਰਫ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ, ਜ਼ਿਹਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਘੁਲਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੋਂ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਸਥਿਰਤਾ, ਨਸ਼ਿਆ ਦਾ ਵਧਣਾ, ਇਹ ਸਭ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਪਰਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਸਿਸਟਮ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਫਾਂ ਕਰਨਾ, ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਜਿਹਨ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਖਿਚ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਡਾਲਰਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਜਾਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਆਏ ਸੁਰਜੀਤ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸੁਰਜੀਤ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ,

“ਅੱਛਾ ਭਾਜੀ!... ਗੱਲ ਤੁਹਾਡੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਪੈਸੇ ‘ਚ ਬਰਕਤ ਬਹੁਤ ਐ। ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਨੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਬਈ ਉਥੇ ਤਾਂ ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਡਾਲਰ ਲੱਗਦੇ ਐ।

“ਲੈ ਲੈ ਕੀ... ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਤੂੰ।” ਸੁਰਜੀਤ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਹੱਸਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਗੁੱਟ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦਾ ਮੋਟਾ ਕੜਾ ਚਮਕਿਆ ਸੀ। ਉਂਗਲਾਂ ‘ਚ ਪਾਈਆਂ ਮੁੰਦੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੁੰਧਿਆ ਗਈਆਂ ਸਨ।” (ਪੰਨਾ 13)

ਇਹ ਚਮਕ ਅਤੇ ਰਾਹੁਲ ਦੀ ਫੀਸ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਡਾਲਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕੈਨੇਡਾ ਫੇਰੀ ਦਾ ਸਬੱਬ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਦਰਖਤਾਂ ਤੋਂ ਡਾਲਰ ਤੋੜਨ ਦਾ ਚਾਅ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਚਾਅ ਉਦੋਂ ਅੱਧਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਠੰਡੇ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਵਸੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾਨ ਨਿਵਾਜ਼ੀ ਵੀ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਬਰਫ ਵਾਂਗ ਠਰੀ ਠਰੀ ਜਿਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਸੁਰਜੀਤ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਤੋਂ ਡਾਲਰ ਤੋੜਨ ਦਾ ਚਾਅ ਜਿਹਾ ਚੜ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹੀ ਸੁਰਜੀਤ ਨਾ ਸਿਰਫ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇਖ ਹੈਰਾਨ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਅਚਾਨਕ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਣ ਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਜਿਹਾ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ,

“ਹੈ! ਡਾਕਟਰ ਤੂੰ!! ਉਏ ਭਰਾਵਾਂ ਏਥੇ ਏਵੇਂ ਨੀਂ ਬਿਨਾ ਦੱਸੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਮੂੰਹ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜਾਂਦਾ।... ਪਹਿਲਾ ਫ਼ੋਨ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ।” (ਪੰਨਾ 15)

ਸੁਰਜੀਤ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਤੱਕ ਸਫ਼ਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਡਾਕਟਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਏ ਬਦਲਾਅ ਤਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਦੇ ਪਿਉ ਧਰਮੇ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਕੈਨੇਡਾ ਪੜ੍ਹਨ ਆਉਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਦੇ ਆਉਣ ਤੇ ਤਕਲੀਫ਼ ਜਿਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ,

ਹੁਣ ਤੂੰ ਵੇਖ ਲੈ ਆਹ ਨਿਆਣੇ ਪੜ੍ਹਨ ਆਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਨਾਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਆਣ ਲੱਗੇ ਨਾ ਉਨਾਂ ਦਾ ਘਰ ਨਾ ਘਾਟ... ਬਚਾਰੇ ਦਰ ਦਰ ਫਿਰਦੇ ਆ, ਕੰਮ ਲੱਭਦੇ ਫਿਰਦੇ ਆ। ਤੇ ਜਿਨਾ ਦੇ ਘਰ ਘਾਟ ਆ, ਉਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਏ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਸਰਕਾਰ ਬੀਜੇ ਨੀਂ ਲਾਉਂਦੀ। (ਪੰਨਾ 15-16)

ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਬਰ ਦਾ ਘੁੱਟ ਭਰਦਿਆਂ ਡਾਕਟਰ ਸੁਰਜੀਤ ਕੋਲ ਰੁੱਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਉਸ ਨਾਲ ਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸੇਬਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖਾਦਾਂ ਤੇ ਸਪਰੇਆਂ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਇੱਧਰ ਵੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਦੀ ਮਾਰ ਏਨੀ ਨਹੀਂ ਜਿੰਨੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ‘ਆਰਗੈਨਿਕ’ ਹੋਣ ਦੇ ਭਰਮ ਵੀ ਟੁੱਟਦੇ ਹਨ।

ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਚਕਾਚੌਧ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਇਹੀ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਰਕ ਕਲਚਰ ਦੇ ਰੂ ਰੂਬਰੂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਅਸਥਾਈ ਪਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਸਮਾਜਕ ਹਾਲਤਾਂ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਪਾਉਣਾ ਏਡਾ ਸੌਖਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਡਾਕਟਰ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਸੇਬਾਂ ਦੇ ਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਸਲੀਅਤ ਨਾਲ ਰੂਬਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਰਹਿ ਲਵਾਂਗਾ।”

“ਯਾਰ ਡਾਕਟਰ! ਘਰਾਂ ‘ਚ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦੋ ਦਿਨ ਮਹਿਮਾਨ ਰੱਖ ਹੁੰਦੇ। ਏਥੇ ਸਿਸਟਮ ਬੜੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਐ। ਤੂੰ ਅਜੇ ਨਵਾਂ ਐ। ... ਆਹ ਦੋ ਟਰੈਲਰ ਟਰੱਕ ਖੜੇ ਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ‘ਚ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਵਰਗੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹਨ...।”

ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮਿੰਨੀ ਘਰ ਨੇ ਇਹ। ... ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੋਤ ਦਾ ਘਰ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਸੀ।” (ਪੰਨਾ-20)

ਇਹ ‘ਰੋਤ ਦਾ ਘਰ’ ਉਸ ਦਾ ਕੈਨੇਡਾ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਕ ਭਰਮ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਅਸਲੀ ਕੈਨੇਡਾ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀਆ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਖਾਸਾ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਛੇਤੀ ਕੀਤੇ ਨਾ ਹਾਰ ਮੰਨਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਫੀਸ ਦੇ ਲਈ ਹੱਡ ਭੰਨਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਨਹੀਂ ਕਤਰਾਉਂਦਾ ਪਰ ਸੇਬਾਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮੌਜ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ,

“ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਹੰਝੂ ਆਏ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਐਪਲ ਦੀ ਡੰਡੀ ਅੰਗੂਠੇ ਨਾਲ ਫੜ ਕੇ ਹਥੇਲੀ ਤੇ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਖਿੱਚਦਾ ਸੀ।

... ਏਨੀ ਦਰਦ ਤੇ ਪੀੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ... ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ ... ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਡਾਲਰਾਂ ਦਾ ਠੁੰਮਣਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਪੈਣਾ ਸੀ।” (ਪੰਨਾ-22)

ਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਤਜਰਬੇ ਦੌਰਾਨ ਡਾਕਟਰ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫਰਕ ਮਹਿਸੂਸ ਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਾਮੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਮਾਜਕ ਪੱਖੋਂ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਹੀ ਇਹ ਮਾਨਸਕ ਤੇ ਆਰਥਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਹੀਣਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਕਈ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆਏ ਸਨ। ਪਰ ਫਾਰਮਾਂ ਦੀ ਵਾਰਕਿੰਗ, ਕੌ ਅੱਪ, ਖੇਤੀ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੁਰਜੀਤ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਡਾਕਟਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਕੜੇ ਦਾ ਜੋਰ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਅਸਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਛੋਟੀ ਕਿਸਾਨੀ ਵਾਂਗ ਇਥੇ ਵੀ ਛੋਟੇ ਫਾਰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਜਿਆਦਾ

ਲਾਭ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਇੱਥੇ ਕੰਮ ਦਾ ਅਤੇ ਕਾਮੇ ਦਾ ਮੁੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਪੰਜਾਬ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੈ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਦਸਤੂਰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਵੱਡਾ ਮੁੱਦਾ ਜੋ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ (ਪੱਕੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ) ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸ਼ੋਸਣ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਇਸ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲਾਉਣ ਦੀਆਂ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ, ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਬੂਰ ਪਾਉਣ ਤੇ ਫਲ ਦੇਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਛਿੱਦੇ ਦੀ ਕੁੜੀ, ਡਾਕਟਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ, ਕਮਲ ਜੋ ਰਾਹੁਲ ਦਾ ਦੋਸਤ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਆਈਲੈਟਸ ਪਾਸ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆਉਣਾ, ਕੁੜੀ ਦਾ ਆ ਕੇ ਮੁੱਕਰ ਜਾਣਾ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇਥੇ ਵਸੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਪੀ. ਆਰ. ਦੇ ਕਾਗਜਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਹਿਸ ਦਾ ਹੋਣਾ ਆਦਿ ਸਭ ਘਟਨਾਵਾ ਨਾਵਲ ਦੇ ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਵਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬੋਂ ਆਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ ਜਾਂ ਦੋਸਤਾਨਾ ਰਵੱਈਆ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗਲਤ ਫੈਸਲੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਏ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਚੰਗੀ ਭੜਾਸ ਕੱਢਦਾ ਹੈ,

“ਸਟੂਡੈਂਟ ਆ ਗਏ ਪੜ੍ਹਨ, ਮਨ ਲਿਆ ਫੇ ਸਾਡੀ ਮੂਰਖ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆ ਨੇ ਬੀਜ਼ੇ ਲਗਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ... ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਵੀ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਐ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਘੱਟ ਰੇਟ ’ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਜੁਆਕਾਂ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ’ਚ ਬਿਠਾ ਤਾ ਏ।” (ਪੰਨਾ 53)

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਲੇਬਰ ਕਲਾਸ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਹ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਰੀ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਚਕਾਚੌਧ ਨੇ ਖੋਹ ਲਿਆ ਹੈ,

“ਯਾਰ! ਇਹ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਰਾ ਐ? ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਬੰਦੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ... ਤੁਹਾਡੇ ਇਹ ਬੱਚੇ ਨੇ ... ਪਰ ਕਿੱਥੇ ... ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅਕਲ ’ਤੇ ਡਾਲਰਾਂ ਦਾ ਪਰਦਾ ਪੈ ਗਿਆ ਏ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਰਾ ਐ? ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਬੰਦੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ... ਤੁਹਾਡੇ ਇਹ ਬੱਚੇ ਨੇ ... ਪਰ ਕਿੱਥੇ... ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅਕਲ ਤੇ ਡਾਲਰਾਂ ਦਾ ਪਰਦਾ ਪੈ ਗਿਆ ਏ। ਹੁਣ ਹਮਾਂ ਤੂਮਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਰੜਕਦੇ ਨੇ।” (ਪੰਨਾ 54)

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ‘ਹਮਾਂ ਤਮਾਂ’ ਸੰਘਰਸ਼ਸ਼ੀਲ ਨੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ’ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲਾਉਣ ਲਈ, ਆਪਣੀ ਸਰਵਾਈਵਲ ਲਈ ਇਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਉਸ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਭੱਜੇ ਫਿਰਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ, ਕਰਜ਼ਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਕੈਨੇਡਾ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾ ਸਕਣ। ਇਹਨਾਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਰਾਹੁਲ ਤੇ ਉਸਦਾ ਦੋਸਤ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਰਵਾਈਵਲ ਦੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦੇਖ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸ਼ੋਸਣ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ। ਉਸਦੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿੱਚ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਗੂੰਜਦੇ ਹਨ,

‘ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦੀ ਕਹੀ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪੁੱਤਰਾ, ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਟਿਆ ਰੁੱਖ ਜਦੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਤੇ ਲਗਾਈ ਦਾ ਏ ਉਹ ਇਕ ਦਮ ਨਹੀਂ ਫੈਲਦਾ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਪਣੀ ਜੜ੍ਹਾ ਲਗਾਉਂਦਾ ਏ। ਕਦੇ ਪੁੱਪ ‘ਚ ਕਮਲਾਉਂਦਾ ਏ, ਕਦੇ ਗਾਤ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾ ਫੜਦਾ ਏ, ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹ ਦਿਨ ਪਰ ਦਿਨ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਏ।’ (ਪੰਨਾ-57)

ਕੈਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਡਾਕਟਰ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਫਾਰਮਿੰਗ ਕਲਚਰ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਜਾਣਦਾ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਉਸਦੇ ਕਈ ਭਰਮ ਅਸਲੀਅਤ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਤੇ ਟੁੱਟਦੇ ਜਿਹੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਖਾਦਾਂ, ਸਪਰੇਅ, ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ, ਜਿੰਨਾ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਵਾ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ‘ਜ਼ਹਿਰੀ’ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਜਦੋਂ ਸੁਰਜੀਤ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਦੱਸਦਾ ਹੈ,

‘ਲੈ ਲੈ ... ਡਾਕਟਰ ਤੂੰ ਕਿਹੜੀ ਦੁਨੀਆਂ ‘ਚ ਰਹਿੰਦਾ। ਏਥੇ ਉਹੀ ਸਥਿਤੀ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾ ਆ ਗਈ ਸੀ... ਜਿਹੜੇ ਵੱਡੇ ਕੰਟਰੀ ਹਨ, ਖੇਤੀ ਦੇ ਪਹਿਲਾ ਤਜਰਬੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਹੋਏ ... ਆਖਰ ਫਾਰਮਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਜੇ ਉਸਦੀ ਫ਼ਸਲ ਉਸਦੇ ਫਰੂਟ ਦਾ ਵੱਧ ਝਾੜ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਕੁਆਲਟੀ ਦਾ ਹੋਵੇ।’ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਖੁੱਲ ਗਿਆ ਸੀ। (ਪੰਨਾ-61)

ਵੱਧ ਮੁਨਾਫਾ ਅਤੇ ਵੱਧ ਲਾਲਚ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਖੇਤੀ ਕਾਮਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗਲਬੇ ਹੇਠ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਇੱਥੇ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ। ਇਸੇ ਵੱਧ ਲਾਲਚ ਸਦਕਾ ਪੱਕੇ ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਜਾਇਜ਼ ਫਾਇਦਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਰਾਹੁਲ ਦੇ ਪੀ. ਆਰ. ਪੇਪਰਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਲੱਭੂ ਵੱਟਦੇ ਹਨ। ਰਾਹੁਲ ਦੇ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਦੀ ਪੀ. ਆਰ. ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੇ ਉਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ,

“ਅੰਕਲ ਏਥੇ ਪੀਜੇ, ਬਰਗਰ, ਪੈਕਿੰਗ ਹਾਉਸ, ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਟੋਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪੰਜਾਬੀ ਹਨ... ਡੀਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਬਈ ਪੀ. ਆਰ. ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੇਪਰਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਡਾਲਰ ਲੱਗਣਗੇ।... ਸਟੂਡੈਂਟ ਵਿਚਾਰੇ ਬੇਵੱਸ ਹਨ। ਥਾਂ-ਥਾਂ ਧੱਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਅੰਦਰਲੇ ਰਹੱਸ ਖੋਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ।” (ਪੰਨਾ-114)

ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਰਹੱਸ ਡਾਕਟਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਰਾਹੁਲ ਵੀ ਖੋਲਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਹੁਲ ਦੇ ਸਟੋਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਪੀ. ਆਰ. ਪੇਪਰਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਪੈਸੇ ਮੰਗ ਰਿਹਾ ਹੈ,

“ਡੈਡੀ ਪੰਜਾਬ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਵਾਲਾ ਬਹੁਤ ਲਾਲਚੀ ਹੋਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸ਼ਰੇਆਮ ਡਾਲਰ ਮੰਗਦਾ ਏ, ਉਹ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ।” (ਪੰਨਾ-142)

ਡਾਕਟਰ ਇਸ ਸਭ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਕਾਮੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਵਾਂਗ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਇਹ ਧਰਤੀ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਪਥਰੀਲੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾ ਲਾਉਣ, ਫੈਲਣ ਪੁੰਗਰਨ ਅਤੇ ਖਿੜਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ

ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਸਪਰੇਆ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲੇ ... ਹੈਰੀ ਉਸਦਾ ਕੇ ਵਰਕਰ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ,

“ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੱਸਾਂ ... ਇਹ ਭੋਇੰ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਭਾਂਵੇ ਪਥਰੀਲੀ ਹੈ ... ਹੈਰੀ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ... ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਤੋਂ ਬੇਰੁਜਗਾਰੀ ਨਾਲ ਝੰਭੇ ਬੰਦੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਏਸ ਭੋਇੰ ‘ਚ ਲੱਗਦੀਆਂ ਨੇ।... ਹੁਣ ਤੂੰ ਵੇਖ ਲੈ ... ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਾਲੀ ਖਾਦ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਆਪਣੀ ਪਨੀਰੀ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾ ਇਸ ਪਥਰੀਲੀ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਲਾਉਣ ਤਰਲੋਮੱਛੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਏ ... ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਏ ਉਧਰ ਪੰਜਾਬ ‘ਚ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਸਪਰੇਆਂ ਵਾਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿੰਨੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਰੁਲੀ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ।” (ਪੰਨਾ-130)

ਇਸੇ ਲਈ ਡਾਕਟਰ ਇਸ ਭੋਇੰ ਨੂੰ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਲਣ ਵਿਸਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਿੰਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਖਤ ਠੰਡ ਤੇ ਬਰਫ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਾਲਰ ਕਮਾਉਣਾ ਏਨਾ ਸੌਖਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਿੰਨਾ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਗਏ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਚਮਕ ਦਮਕ ਦੇਖ ਕੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਚਮਕ ਦਮਕ ਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਪੀ. ਆਰ. ਲੈਣ ਲਈ ਉਸ ਅੱਕ ਚੱਬਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਲਾਲਚ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ, ਸਮਝਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਫੜੇ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਫੈਸ ਤੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਗਿੱਟਾ ਤੁੜਾ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਲਿਫਾਫਾ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪਣਾ ਦਰਦ ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਹੋਰ ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਾਨਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਫੇਰੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਇੰਨਾ ਥੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਮਨ ਵਾਪਸ ਇੰਡੀਆ ਮੁੜਨ ਲਈ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,

‘ਮਨੀ ਵਾਲਾ ਲਿਫਾਫਾ ਲੈ ਕੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠਿਆ ਤਾਂ ਗਿੱਟੇ ਦਾ ਦਰਦ ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ।... ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾ ਡਾਲਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਕਰਜ਼ਾ ਉਤਾਰ ਦੇਣਾ ਸੀ।... ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਮਨ ਵਾਪਸ ਇੰਡੀਆ ਮੁੜਨ ਦਾ ਕਾਹਲਾ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ।’ (ਪੰਨਾ-144)

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਖੇਤੀ ਕਲਚਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਤੇ ਫਿਰ ਜਦੋਂ-ਜਹਿਦ ਅਤੇ ਹੋਂਦ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਬਣੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬਾਖੂਬੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਜਿਹਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਖ਼ਲਤ ਤਾਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸੋਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦੀ ਹਨ। ਕੱਚੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਵਿਜ਼ਟਰ ਵੀਜੇ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਸੰਬੰਧੀ ਕਈ ਭਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇੱਕ ਫਲੋਵਰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਸੁਆਦ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਪਰਕ-83606-83823

ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕੀ ਪ੍ਰਵਚਨ : ਸਿਆਸਤ ਖੇਡ ਸਿਆਸਤ -ਡਾ. ਸ਼ਰਨਜੀਤ ਕੌਰ

ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੀ ਦਿੱਖ, ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨੈਣ-ਨਕਸ਼ ਘੜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ, ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ਣ ਦਾ ਸਮੱਰਥ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਸੀਮਾ ਅਤੇ ਸਮੱਰਥਾ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਅਣਗਿਣਤ ਕਥਾਕਾਰ ਕਹਾਣੀ-ਪਿੜ ਵਿਚ ਸਮੇਂ-ਦਰ-ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਵੱਕਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿੰਦਰ ਦਾ ਨਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੱਰਥ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ।

ਜਿੰਦਰ ਉੱਤਰ-ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਬੇਬਾਕੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਥਾ-ਐਂਜ਼ਾਰ ਬਣਾਇਆ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜਕ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਧਰਾਤਲਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਪਰਤੀ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਣ ਦਾ ਸੁਚੱਜਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। “ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿੰਦਰ ਨੂੰ ‘ਮਨ ਦੀਆਂ ਤਹਿਆਂ’ ਵਿਚਲੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ‘ਮਨ’ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਰਚਨਾ ਦੀ ਥਾਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਉਹ ਉੱਤਰ-ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਕਥਾ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।”¹ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਸਿਆਸਤ ਖੇਡ ਸਿਆਸਤ’ ਉਸਦਾ ਨਵਾਂ ਆਇਆ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੂਲ ਮਸਲਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਔਰਤ ਮਨ ਦੀ ਅੰਤਰ ਝਾਤ ਪਾਉਣ ਤੱਕ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ।

ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦਾ ਦੌਰ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ ਦਰਪੇਸ਼ ਜਟਿਲਤਰ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਵਿਅਕਰਨ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕੀ ਦੋਫਾੜਤਾ ਹੈ। ਕਥਾਕਾਰ ਇਸ ਕਥਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਜਿੰਦਰੀ ਦੇ ਅਨੇਕ ਮੂਲ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਾਉਣ ਦਾ ਮੂਲ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਮਿੱਥਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਚੱਜਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਵਿਅਕਤੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਹੈ, ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲ ਸੇਧਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨਾ ਤਾਂ ਪਸ਼ੂ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੇਵ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਅਦਨਾ ਮਨੁੱਖ ਹੈ। ਅਦਨਾ ਮਨੁੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਤੇ ਉਣਤਾਈਆਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਦਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਵਿਡੰਬਨਾ ਹੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ‘ਸਬਰ’ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ‘ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨੁਕੁ ਜਿਹੀ ਜੂਨ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਭੂਤ, ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਦਵੰਦ ਵਿਚ ਉਲਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੀ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਅਭੀਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਧਾਵੀ ਮਾਡਲ ਅਪਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚਲੀ ਹਰ ਕਹਾਣੀ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕੀ ਸੂਤਰ ਨਾਲ ਉਸਰਦੀ ਹੋਈ ਕਥਾ-ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ। ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਹਰ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਕਥਾ ਦੇ ਥੀਮਕੀ ਪਾਸਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਕਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਇਹ ਤ੍ਰੈਕੋਣੀ ਸੰਕਟ, ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਦਵੰਦ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਕੱਚੀ ਉਮਰੇ ਹੰਢਾਏ ਗਏ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦਾ ਮਸ਼ੀਨੀ ਅਤੇ ਮਕਾਨਕੀ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਵਿਅਕਤੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਨੀਰਸਤਾ ਦਾ ਆਲਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿੰਦਰ ਦੇ ਇਸ ਕਥਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਖਾਸਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ, ਅਪ੍ਰੇਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਮਾਡਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰੋਲ ਸਾਂਝ, ਸਾਥ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਨੀਂਹ ‘ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਪੂਰਵਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਕਸਰ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੀ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਜਿਸਮਾਨੀ ਕੋਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਮਹਿਜ਼ ਜਿਸਮਾਨੀ ਉਲਾਰਤਾ ਹੀ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਬਲਕਿ ਹਮਸਫ਼ਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਥੀ ਦੀ ਲੋੜ ਵਜੋਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਬੋਵਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤੇ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦੇ ਉਲੰਘਣ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਦਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ‘ਵਿਦਾਅ’, ‘ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਪਤਾ’ ਅਤੇ ‘ਹਾਫ਼ ਟਾਈਮ’ ਔਰਤ ਦੇ ਕੋਣ ਤੋਂ ਸਮਾਜਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਕਥਾ-ਕੇਂਦਰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੰਦਰ ਅੰਤਰਪਾਠਤਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ-ਕਥ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਆਕਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮੀਕਰਣਾਂ ਵਿਚ ਮਕਾਨਕੀ ਰੁਝਾਣ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਕਰ ਆਪਸੀ ਸਨੇਹ ਦੇ ਭਾਵ ਉਪਜਾਉਣ ਦਾ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਅੰਦਰ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਅੰਤਰਪਾਠੀ ਵਿਧਾਨ ਕਥਾਕਾਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪੁਖਤਗੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। “ਪਾਠ ਵਿਚ ਅੰਤਰਪਾਠ ਦੇ ਜੁਜ਼ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਖਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਭਾਸ਼ਾਈ-ਤਾਰਕਿਕਤਾ, ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਪਾਰ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਅਨੇਕਾਂ ਸੂਖਮ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਬੋਧ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”² ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਪੈਟਰਨ ਵਿਚ ਪਾਠ ਅਤੇ ਪਾਠਗਤ ਇਕਾਈ ਨੂੰ ਗਹਿਰਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦੂਸਰੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦਾ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸੰਘਣਤਾ ਦੀ ਛੁਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ‘ਵਿਦਾਅ’ ਵਿਚ ਕਥਾਕਾਰ ਔਰਤ ਦੀ ਪਤਨੀਵ੍ਰਤਾ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਜੀਦਗੀ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ਮਿੱਥਿਕ ਹਵਾਲੇ ਰਾਹੀਂ ਇਸ਼ਾਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਾਲਪਨਿਕ ਰੰਗਣ ਤਹਿਤ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਹਾਣੀ ਔਰਤ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਗਰਾਫ਼ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਨਵੇਂ ਮੋੜ ਦੀ ਸੂਚਕ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਅੰਦਰਲੀ ਔਰਤ ਪਾਤਰ ‘ਰਣਜੀਤਾ’ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਤੋਂ ਇਸਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਰਮ-ਸਥਾਨ ‘ਤੇ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਮਰਦ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਅੰਗਮਈ ਤੇ ਸੁਆਲੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ :-

“ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੋ ਜਦੋਂ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਘੁੰਮਦੇ-ਘੁੰਮਾਉਂਦੇ ਇਕ ਦਿਨ ਯਸ਼ੋਧਰਾ ਦੇ ਕੋਲ ਭਿਖਿਆ ਲੈਣ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਬੋਲੇ- ‘ਉਸ ਰਾਤ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਸ਼ ਤਿਆਗਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਆ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਖ਼ਰੀ ਵਿਦਾਇਗੀ ਦੇ ਦੇ। ਯਸ਼ੋਧਰਾ ਨੇ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਕਿਹਾ, ‘ਮੈਂ ਤੇ ਉਸੇ ਰਾਤ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਦਾਇਗੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰੀ

ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੀ ਆ ਨਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸਾਂਝੀ ਨੇ ਮੈਥੋਂ ਵਿਦਾਅ ਲਈ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਕਦੇ ਉਹਨੂੰ ਵਿਦਾਅ ਕੀਤਾ।”³

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਿੱਥਿਕ ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਮੱਦਦ ਲੈ ਕੇ ਜਿੰਦਰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਰਥਕ ਸੋਧ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਵੀ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਵਾਚਦਿਆਂ ਇਹ ਨੁਕਤਾ ਵੀ ਜਾਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਥਾਕਾਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਂਗ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਜੁਗਤ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਕਿਸੇ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਧਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ‘ਮੱਛੀ’ ਅਤੇ ‘ਮੱਛੀ ਦੋ’, ਕਹਾਣੀ ‘ਹਾਫ਼ ਟਾਈਮ’ ਅਤੇ ‘ਆਊਟਸਾਈਡਰ’ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਜਿੰਦਰ ਪਾਠਕ ਪੱਪਰ ‘ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਜੁੱਬਿਸ਼ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਪਿਆ ‘ਸਥਿਤੀ ਸਾਪੇਖ ਸੱਚ’ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ‘ਮੱਛੀ’ ਅਤੇ ‘ਮੱਛੀ ਦੋ’ ਵਿਚ ਵੇਸਵਾਗਮਨੀ ਦੇ ਰਾਹ ਪਈ ਔਰਤ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਸਮਾਜਕ-ਆਰਥਕ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਮੂਲ ਪ੍ਰੇਰਕਾਂ ਜਾਂ ਸੰਕਟਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਜਾਹਿਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪਾਠਕ ਖੁੱਧੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਪਹੁੰਚ ਕੀ ਹੈ? ਅਸਮਾਜਕ ਜਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਢੰਗ-ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਥਿਤੀ ਸੰਕਟ ਤਸੱਵਰ ਕਰਕੇ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਰਵਾਂਗੀਰ ਕਰਨ ਦਾ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਆਖ਼ਰ ਕਿਸ ਸਿਧਾਂਤ ਪੱਧਤੀ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ? ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਰੂਪ ‘ਚ ਜਿੰਦਰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਹੀ ਦਸ਼ਾ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਤੋਂ ਜੇਕਰ ਵਾਂਝਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਜਿਊਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਡਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਰਥਕ ਮਾਡਲ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸਾਨੂੰ ਸਹੀ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਸਕਣ ਤੋਂ ਵਿਹੂਣਾ ਕਰਦੀ ਜੀਵਨ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਾਰਥਕਤਾ ਵੱਲ ਧਕੇਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਿੱਥੇ ਕਹਾਣੀ ‘ਹਾਫ਼ ਟਾਈਮ’ ਵਿਧਵਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਿਊਂਦੀ ਔਰਤ ਦੀ ਮਰਦ ਸਾਥ ਮਾਨਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਤਾਂਘ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਕਹਾਣੀ ‘ਆਊਟ ਸਾਈਡਰ’ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਅਲਗਾਵ ਅਤੇ ਬਿਗਾਨਗੀ ਦੇ ਮੰਜ਼ਰ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਹੁ ਕੋਣੀ ਸੰਕਟਾਂ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਦਾ ਤੁਆਰੁੱਫ਼ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਥਾਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਵਿਅਕਤੀ ਮਨ ਦੀ ਤਰਲਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਇਸਦੀ ਅਬੁੱਝਤਾ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਇਹੋ ਮਾਨਸਿਕ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਤਣਾਓ ਦੀ ਸੀਮਾ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਕਸਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਖੂਬੀ ਜਾਂ ਵਿਧਾਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਮਸਲਾ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਇਸਦੇ ਉਚਾਰ ਦਾ ਧਰਾਤਲ ਮਨੋਭੂਮੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਦਰ ਸੂਖਮ ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਨਿਭਾਅ, ਆਤਮ-ਕਥਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਓਹਲੇ ਦੀ ਜੁਗਤ ਵਰਤਦਾ ਪਾਠਕ ਅਤੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੀ ਚਾਸ਼ਣੀ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਰੱਥ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਥਾਕਾਰ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਜਾ ਕੇ ਨਿਰੋਲ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜਦਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਜਿੱਥੇ ਮਹਿਜ਼ ਫੈਂਟੇਸੀ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵੀ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫੈਂਟੇਸੀ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੁੱਠ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਕਹਾਣੀ ‘ਬਨਵਾਸ’ ਵਿਚ ਦੋ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਅਦਾਕਾਰਾ ਨਰਗਿਸ ਪ੍ਰਤੀ ਉਲਾਰਤਾ ਵੀ ਉਨਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਆਤਮੀਕਰਨ ਤਸੱਵਰ ਵਿਚੋਂ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਨੌਂ’, ਬਾਰਾਂ, ਦੱਸ’ ਵਾਂਗ ਕਥਾਕਾਰ ਵੀ ਫਿਲਮੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਪਾਠ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਕੋਣੀ ਸੱਚ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਨਰਗਿਸ ਪਾਤਰ ਦੀ ਸਰੀਰਿਕ ਡੀਲ-ਡੌਲ ਅਤੇ ਤੱਕਣੀ ਵਿਚੋਂ ਦੋਹਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪਾਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ਦਿਖਾਉਣਾ ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਦਵੰਦ ਦੀ ਮਾਰਿਮਕਤਾ ਦਾ ਦੁਖਦ ਚਿੱਤਰ ਬਣ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਥਾਕਾਰ ਚੱਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਪ੍ਰੰਪਰਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਦੀ ਜੁਅੱਰਤ ਕਰਦਾ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਜਾਵੀਏ ਤੋਂ ਉਸਾਰਦਾ ਨਵੀਆਂ ਪੇੜਾਂ ਸਿਰਜਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਬੋਵਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਰੁਝਾਣ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸ਼ੋਸ਼ਲ ਸਾਈਟਸ ਨੂੰ ਨਾਕਰਾਤਮਕ ਐਂਗਲ ਤੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ, ਜਤਿੰਦਰ ਗਾਂਸ ਆਦਿ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸਦੇ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗਿਣਾਉਂਦਿਆਂ ਫੇਸਬੁੱਕ ਨੂੰ ‘ਫਰਸਟੇਟ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਨਾਹਗਾਹ’ ਤੱਕ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਜਿੰਦਰ ਦੀ ਵਿੱਲਖਣਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਸ਼ੋਸ਼ਲ ਸਾਈਟਸ ਦੇ ਵੀ ਸੁਚਾਰੂ ਪੱਖਾਂ ਵਿੱਲ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਸਲਨ ਕਹਾਣੀ ‘ਹਾਫ਼ ਟਾਈਮ’ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਅਨੀਤਾ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਫੇਸਬੁੱਕ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕਢਵਾਏ ਸ਼ਬਦ ਕਥਾਕਾਰ ਦੀ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਸੋਝੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਰੂਪ ਬਣ ਕੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :-

“ਮੈਨੂੰ ਫੇਸਬੁੱਕ ਨੇ ਬਹੁਤੀ ਸਿਆਣੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਜਾਂ ਮੂੰਹ-ਮੱਥੇ ਲੱਗਦੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀਆਂ ਪਾਲਦੇ ਸੀ ਜਾਂ ਸਾਡੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਬੁੰਦਾ ਇੱਕਲਤਾ ਤਾਂ ਕਦੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੀ ਸਾਂਝ ਫੇਸਬੁੱਕ ਨਾਲ ਵੱਧ ਗਈ। ਸਾਡਾ ਹਮ-ਖਿਆਲ ਦਾ ਗੁਰੱਪ ਆ-ਅਵੇਰਨੈਸ।”⁴

ਕਥਾ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਰਮਿਆਨ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਜਿੰਦਰ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧ ਪਾਤਰ ਜਾਂ ‘ਸਮੂਹਿਕ’ ਧੁਨੀ ਦੇ ਵਾਚਕ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸਾਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਅੰਦਰਲਾ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਮਾਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰਲੀ ਚੇਤਨ ਖੁੱਧ ਜ਼ਿਹਨੀਅਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰਲੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਤੌਰ ਨਾਲ ਕਦਮ ਮੇਲਣ ਦੀ ਸੋਝੀ ਅਤੇ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚੋਂ ਦਿਸ਼ਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਣ ਦਾ ਬਲ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਘਾੜਤ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਨਾਲ ਤਮਾਮ ਉਮਰ, ਜ਼ਿਹਨੀ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ

ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਖਿੱਤੇ, ਦੇਸ਼, ਕੌਮ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਤੁਲਾਨਤਮਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੋਂ ਚਿਤਰਣਾ ਜਿੰਦਰ ਦਾ ਹਾਸਲ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਅਨੁਕੂਲ ਕਥਾਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕਥਾ ਤੋਰ ਦਾ ਅੰਤਮ ਮੋੜ ਵੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਵੱਲ ਸੇਧਿਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਲਈ ਸ਼ੁੱਭ ਸ਼ਗਨ ਗਰਦਾਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਕੇਵਲ ਘਾੜਤਬਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿਰਜਣਕਾਰੀ ਹਨ। ਕਥਾਕਾਰ ਕੁਝ ਇਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਅਰਥ ਪ੍ਰਪਰਾ ਵਿਚ ਵੀ ਇਜ਼ਾਫ਼ਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਸਲਨ ਕਹਾਣੀ 'ਬਨਵਾਸ' ਬਨਵਾਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੋਂ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਬਨਵਾਸ ਦੇ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਤਿਆਗ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਾਸੀ ਹੋਣ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਬਿਗਾਨੀ ਧਰਤ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣ ਦੀ ਹੋਰਵੇਮੂਲਕ ਪੀੜ ਤੱਕ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਹਾਣੀ 'ਮੱਛੀ' ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਧੁਨੀ ਮੂਜਬ ਮੌਜੂਦਾ ਦੌਰ ਵਿਲਚੀ 'ਨਿੱਜਪਰਤੀ' ਸੋਚ ਨੂੰ ਬੇਪਰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਨਰ ਤੇ ਮਾਦਾ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਮੱਛੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ 'ਮੌਕੇ ਅਨੁਸਾਰ' ਆਪੋ-ਆਪਣਾ ਜਾਲ ਵਿਛਾ 'ਨਿੱਜ' ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣ ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਥਾਕਾਰ ਨਿਜ਼ਾਮ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਦੇ ਵਿਭਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਚਿਤਰਣ ਸਮੇਂ ਨਿਰੋਲ ਇਕ ਪਾਸੜ ਰਾਇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਦਾ ਸੰਤੁਲਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦੀ ਜੁਗਤ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੇ ਅਸਾਂਵੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਮਾਰ ਸਹਿਦੇ ਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਹੋਣੀ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੀ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ 'ਹੋਂਦ' ਇਸਦੀ ਅਹਿਮ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਹਾਸ਼ੀਏ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਵਾਲੇ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਦੇ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕੀ ਪ੍ਰਕਰਣ ਤੋਂ ਚਿਤਰਿਦਿਆਂ ਦਲਿਤ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅੰਦਰ ਦਲਿਤ ਬੋਧ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਦਲਿਤ ਸਿਆਸਤ ਨੂੰ ਬੜੇ ਕਲਾਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਦਲਿਤ ਦੀ ਬਦਲ ਰਹੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵੱਲ ਪਾਠਕ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕਥਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਤੋਰ ਦੇ ਵਿਧਾਗਤ ਲੱਛਣਾਂ ਵਿਚ ਮਾਨਵੀ ਅਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਰੰਗਣ ਭਰ ਕੇ ਕਹਾਣੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਚੱਜਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਾਬਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਡਾ. ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ, "ਕਾਤਲ ਮਕਤਲ ਅਤੇ ਮਕਤਲ ਦਾ ਮਸਲਾ: ਕਤਲ" ਇਕ ਕਹਾਣੀ: ਦਸ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਡਾ. ਰਵੀ ਰਵਿੰਦਰ (ਸੰਪਾ.), ਪੰਨਾ-51
2. ਡਾ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ, "ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਜਿੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ 'ਕਤਲ' ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹਿੰਸਕਾਂ ਦੀ ਜੁਗਤ ਅਤੇ ਉਚਾਰ-ਰਚਨਾ ਦੀ ਵਿਉਂਤਕਾਰੀ", ਇਕ ਕਹਾਣੀ! ਦਸ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਡਾ. ਰਵੀ ਰਵਿੰਦਰ (ਸੰਪਾ.), ਪੰਨਾ-45
3. ਜਿੰਦਰ, ਸਿਆਸਤ ਖੇਡ ਸਿਆਸਤ, ਪੰਨਾ- 29
4. ਓਹੀ, ਪੰਨਾ-73-74

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਫ਼ਾਰ ਵਿਮਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਕਿਤੇ ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ / ਰਵੀ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ ਨਵੇਂ ਜ਼ਾਵੀਏ ਨਾਲ ਤੁਰਦਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ

-ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਿੰਦਰਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਮੌਕਲੇ ਵਿਹੜੇ ਅੰਦਰ ਰਵੀ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ ਨੇ ਪਲੇਠੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਕਿਤੇ ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ' ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਿਰੀ ਲਵਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ 10 ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਈ ਪੜ੍ਹਕਾਵਾਂ ਤੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ 'ਡਾਇਸਪੋਰਾ' ਨੇ ਕਈ ਪੱਖੋਂ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵਸੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਕਰ, ਇਸ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਇਆ, ਉਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਵੰਨ-ਸੁੰਵਨਤਾ ਨਾਲ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਮਾਲਾਮਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵੰਨ-ਸੁੰਵਨਤਾ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ, ਨਵੇਂ ਚਰਿੱਤਰ ਤੇ ਨਵੇਂ ਜ਼ਾਵੀਏ ਤੋਂ ਕਿਰਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ-ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵੱਧੇ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਰਵੀ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ ਦਾ ਇਹ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੁਝ ਵੱਖਰੀ ਸੋਚ ਤੇ ਨਵੀਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦੇ ਜੋ ਚਾਲੇ ਪਾਏ, ਉਹ ਘੱਟਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵੱਧਦੇ ਹੀ ਗਏ। ਇਸ ਲਲਕ ਲਈ ਜਾਇਜ਼-ਨਾਜਾਇਜ਼ ਹਰ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਇਆ ਗਿਆ ਪੌਂਡ ਤੇ ਡਾਲਰ ਦੀ ਚਾਹ ਨੇ ਨੇੜਲੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਭਾਹ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਸੁੱਟਿਆ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਸੰਵਾਰਨ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਕਾਰਣ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਕਾਰਣਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ, ਵੱਸ ਗਏ, ਪੈਸੇ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੀਅਤ ਦਾ ਨੰਗਾ ਸੱਚ ਸਭ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਿਆ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਗੱਲਾਂ ਖੁਲ੍ਹਣ ਲੱਗੀਆਂ, ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਬੰਦੇ ਦੇ ਸਵਾਰਥ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ, ਕਮੀਨਗੀ ਦੀ ਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰਨ ਤਕ ਲੋਕ, ਲਾਲਚਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਇਨਸਾਨੀਪਨ ਦੀ ਭੋਰਾ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

'ਓ ਮੇਰੇ ਮਾਲਕਾ' ਨਾਮਕ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਕੁਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਤੇ ਸਵਾਰਥ ਦੇ ਪਾਜ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਜੰਗ ਸਿੰਘ ਜਿਹੇ ਸੂਝਵਾਨ ਤੇ ਸਭ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੇਕ ਨੀਅਤ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਰਣਬੀਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਮੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਧੋਖਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕੁਰਲਾ ਉੱਠਿਆ ਉਸ ਦੀ ਇਕਲੌਤੀ ਧੀ ਜੱਸੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਮਾਸਟਰ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵੱਸਦੇ ਰਣਬੀਰ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇੱਕਲਾ-ਕਾਰਾ ਮੁੰਡਾ, ਉਥੋਂ ਦਾ ਵਸਨੀਕ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਮੇ ਦੇ ਘਰ ਸੋਹਣਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਜੇ ਜੱਸੀ ਬਾਹਰ ਗਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਥੋਂ ਆਏ ਇਕਫੋਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਰਣਬੀਰ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਵਿੱਚ ਬਾਈਂ ਮਰ ਗਿਆ। ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਤੇ ਜੱਸੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ ਸਮਝ ਕੇ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕੁਝ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਰਪੰਚ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਪਟਵਾਰੀ ਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਉਸ ਦੀ ਧੀਤੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਾਲੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇਖ ਕੇ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਨੂੰ ਰਣਬੀਰ ਦਾ ਝਾਵਲਾ ਪਿਆ। ਪਟਵਾਰੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਲ੍ਹ ਹੀ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ

ਕੈਨੇਡਾ ਲਈ ਛੱਡ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਦੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਹਿਣ ਤੇ ਵੀ ਪਿੰਡਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਭੁਲੇਖਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਮਰਿਆ ਬੰਦਾ ਕਿਵੇਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਹੀ ਪਟਵਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਰਣਬੀਰ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਾਮਾ ਕਿਵੇਂ ਸਾਧਾਰਣ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਖਤਰਨਾਕ ਖੇਡ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਉਹ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਹੀ ਮੁੱਕਾ ਦੇਂਦੇ। ਉਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਅਧਿਆਏ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੁੜੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਵਲੋਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ 'ਓ ਮੇਰੇ ਮਾਲਕਾ', ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਰਣਬੀਰ ਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਮੱਤ ਦੇਣ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਤੇ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਪਖੰਡੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਵੀ ਹੈ।

‘ਕਿਤੇ ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ’ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਕਾਫੀ ਕੁਝ ਇਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਠੱਗੀ ਤੇ ਧੋਖੇ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਰਹਿੰਦੇ ਮਾਮੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣ ਲਈ ਫਸਾ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਵਿਆਹੋ-ਵਰ੍ਹੇ ਤੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵੱਸਦੇ ਜੈਲੀ ਦਾ ਝੂਠਾ ਵਿਆਹ ਅਮਨ ਨਾਮਕ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਕੋਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੀਹ-ਪੰਝੀ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਲੈ ਲਿਆ। ਜਿਸ ਰਕਮ ਨਾਲ ਮਾਮੇ ਦਾ ਨਾਲਾਇਕ ਪੁੱਤਰ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਅਮਨ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਜੈਲੀ ਨੂੰ ਇਹ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਕੈਨੇਡਾ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭ ਵੀ ਲਵੇਗੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾਬ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਕਰੇਗੀ ਜੈਲੀ ਦੇ ਇਸ ਡਰ ਨੂੰ ਮਾਮੇ ਹਰ ਵਾਰ ਉਸ ਦਾ ਤੋਖਲਾ ਕਹਿ ਕੇ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਉੱਡਾ ਦੇਂਦਾ ਜਦਕਿ ਜੈਲੀ ਦਾ ਉਹ ਡਰ ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਦੋਂ ਇਕ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਕਾਰਣ ਉਹ ਮਰਸੀ ਹਸਪਤਾਲ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਅਮਨ ਦਾ ਝਾਵਲਾ ਪਿਆ। ਜੈਲੀ ਨੇ ਉਥੇ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਨਰਸ ਦੇ ਫੋਨ ਤੋਂ ਮਾਮੇ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਸੱਚ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਮਾਮੇ ਨੇ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹੀ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਅਮਨ ਦੀ ਐਨੀ ਹੈਸੀਅਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਕੈਨੇਡਾ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ। ਜਦਕਿ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਜੈਲੀ ਦਾ ਉਹ ਡਰ ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਅਮਨ ਨੇ ਨਰਸਿੰਗ ਕੋਰਸ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਇਸੇ ਆਧਾਰ ਉਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਡਿਊਟੀ ਖੱਤਮ ਕਰਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਰਸ ਨੇ ਜੈਲੀ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਹੁਣ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਨਰਸ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ। ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਉਹ ਨਰਸ ਸਚਮੁੱਚ ਅਮਨ ਹੀ ਨਿਕਲੀ। ਅਜਿਹੇ ਝੂਠ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਇਕ ਨ ਇਕ ਟੁੱਟ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੁਧੀ ਵਸਦੇ ਜੈਲੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਕੀ ਤੁਫਾਨ ਆਏਗਾ, ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਪਾਠਕ ਆਪ ਲੱਗਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਨਾ ਮਾਮੇ ਨੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ, ਸਾਰਾ ਠੀਕਰਾ ਟੁੱਟੇਗਾ ਜੈਲੀ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ, ਘਰ-ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਬਰਬਾਦ ਹੋਏਗੀ, ਜੈਲੀ ਦੀ੩।

‘ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਖੁਰ ਰਹੀ ਬਰਫ’ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਅਤਿਅੰਤ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਨਵੇਕਲਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਉਸ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਉਸ ਉਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਸਪਲਾਈ ਕਰਕੇ,

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਤੇ ਸੰਪੰਨ ਦੇਸ਼ ਅਮਰੀਕਾ ਅੰਦਰ ਵੀ ਹੁਣ ਉਹ ਕੁਝ ਵਾਪਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਆਪ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਬੀਜਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਹੁਣ ਅਕਸਰ ਹੀ ਗੋਲੀਬਾਰੀ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਸਿਰਫਿਰਾ ਉੱਠ ਕੇ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੌ-ਪੰਜਾਹ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਠੋਸ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਉਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਬੱਚੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੌਫ਼ ਨਾਲ ਜੀਉਣ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜੀਆਂ ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਨਾਲ ਮਾਹੌਲ ਸਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ ਜਿਸ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਪਾਤਰ ਅਤਿਅੰਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ, ਬਰਫ਼ ਨਾਲ ਢੱਕੀਆਂ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਦੇਖ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਹੁਣ ਅਜਿਹੀਆਂ ਅਰਾਜਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨਾਲ ਉਹ ਫਿਕਰਮੰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੀ ਬਰਫ ਖੁਰਨ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦਾ ਉਹ ਸੁਹੱਪਣ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾਉਹ ਬਦਰੰਗ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਗੁਣਗੁਣ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਨਕਾਬ ਉਤਾਰ, ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪੇ ਘਿਨੋਉਣੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਉਥੋਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਵੀ ਥਾਂ ਮਲੂਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਰਿੱਤ ਦੇ ਟਿੱਲੇ’ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰਹੀ ਜੌਹਨ ਹੈ, ਜੋ ਬੇਘਰ ਹੋਣ ਤੇ ਸੜਕ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਝੁੰਗੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੇਂਦਰੀ ਪਾਤਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਦੋਸਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਕਲੋਅ ਆਰਟਿਸਟ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਉਹ ਹੁਣ ਵੀ ਰੇਤ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸੁਹਣੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਸਿਰਜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰਾ ਪੈਸਾ ਦੋਸਤਾਂ ਤੇ ਭੈਣਾਂ-ਭਰਾਵਾਂ ਉਤੇ ਉੱਡਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨ ਬਹੁੜਿਆ। ਅਖੀਰ ਇਕ ਸਾਲ ਦੀ ਕੈਦ ਮਗਰੋਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਲੁੱਟ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਸੜਕ ਕੰਢੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਲਿਖਦਾ ਤੇ ਗਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿੱਚ ਛਪਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਸ ਦੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿੱਚ ਛਪੀ ਫੋਟੋ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਧੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆ ਗਈ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਕੋਲ ਲੈ ਵੀ ਗਈ, ਪਰ ਜੌਹਨ ਦਾ ਮਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਨਾ ਲੱਗਾ ਤੇ ਉਹ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਹੀ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਪੁਲਿਸ ਤੇ ਐਂਬੁਲੈਂਸ ਦੀ ਗੱਡੀ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਈ। ਦੋ-ਚਾਰ ਦਿਨ ਲੱਭਣ ਮਗਰੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਧੀ ਡੈਨੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਫਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੇ ਨੇੜਤਾ ਦੀ ਸੁਹਣੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਵਾਰਥ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ ਆਪਸੀ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦਾ ਸਾਥ ਮਾਨਣ ਦੀ ਗੱਲ। ਕੇਂਦਰੀ ਪਾਤਰ ਨੇ ਉਸ ਲਾਵਾਰਿਸ ਜੌਹਨ ਵਿਚਲੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੀ ਧੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ।

ਕਹਾਣੀ ਇਹ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਨੇੜਤਾ ਲਈ ਦੇਸ਼, ਧਰਮ, ਉੱਮਰ, ਹੈਸੀਅਤ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਦਿਲ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਚੰਗੀ ਨੀਅਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੋ ਇਕਦਮ ਅਜਨਬੀ ਵੀ ਚੰਗੇ ਮਿੱਤਰ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ।

‘ਹੁਣ ਦਿਲ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਪਾਤਰ ਡੇਵਿਡ ਵੀ ਇਕ ਅਮਰੀਕੀ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਤਰ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਕੋਬੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਡੇਵਿਡ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਲੁੱਟਾ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸੇ ਕਲੀਨਿਕ ਦਾ ਡਾਕਟਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮਰ ਰਹੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹ ਕੇ ਵੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਕਲੀਨਿਕ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ ਤੇ ਫਿਰ ਪਟੜੀ ਉਤੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਡੇਵਿਡ ਦੀ ਕੋਬੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਤੇ ਨੇੜਤਾ ਨੇ ਸਿੰਘ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਸਮਝਾਈ ਕਿ ਆਖ਼ਰ ਉਸ ਦਾ ਬਾਪ ਕੋਬੀ ਨਾਲੋਂ ਤੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਵੱਧ ਤਵਜ਼ੋ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਕੋਬੀ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਕਲੀਨਿਕ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਜਾਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੈ।

ਅਮਰੀਕਾ ਸੰਬੰਧੀ ਅਨੇਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਹਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹਿਤਲ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੋਂ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਅਨੇਕ ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਰੁਖ਼ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਕੰਨਿਆ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਜੀਤ ਜਿਹੇ ਪਾਤਰ ਵਲੋਂ ਲਿੰਗ ਪਰੀਖਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਉਣਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਮਾਮੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਇਕ ਮਾਸੂਮ ਘੁੱਗੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸੁੱਟਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ ਲਿੰਗ ਪਰੀਖਣ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਹੋਰ ਘੁੱਗੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹੇ ਧਕੇਲ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾਜ ਦੇ ਕਾਰਣ ਭਾਰੀ ਬੋਝ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁੜਮ ਵਲੋਂ ਜਦੋਂ ਕਿੱਧਰੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਗਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ, ਇਕ ਵਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸੁਖੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਦਾਜ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਕਾਰਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਹੀ ਤੋੜਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਹਰ ਵਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਨ ਪੱਕਾ ਲਿਆ ਕਿ ਜੇ ਕੁੜਮ ਨੇ ਕੋਈ ਮੰਗ ਰੱਖੀ ਤਾਂ ਉਹ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਕਾਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਮੰਗ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪੂਰਾ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਕੁੜਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ, ਉਹ ਮਨ ਉਤੇ ਭਾਰ ਨਾ ਲਵੇ, ਅਸੀਂ ਆਪ ਧੀ ਵਾਲੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਤੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਾ ਹੋਣ। ਇਸ ਸੁਣ ਕੇ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਈਆਂ, ਆਖ਼ਰ ਹਰ ਵਾਰ ਹੰਝੂ ਖਾਰੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਕ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਲਾਈਨ ਹੈ ‘ਦਾਗ਼ ਅੱਛੇ ਹੋਤੇ ਹੈੜ’। ਹਰ ਗੱਲ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸਲ ਗੱਲ ਪੁਖਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਮੁੰਡੇ ਵਾਲੇ ਅਜਿਹੀ ਪਹਿਲ ਕਰਕੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਦਿਵਾਉਣਗੇ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਵਿਆਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ

ਬਦਲਾਵ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੇ ‘ਸੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਸੱਚ’ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੈਸੇ ਵਾਲੇ ਤੇ ਡਾਢੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਮਾੜੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਤੇ ਗੰਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਬੇਕਸੂਰ ਨੌਜਵਾਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਕੁੜੀ ਦੀ ਖਰਾਬੀ ਕਰ, ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਉਤੇ ਹੀ ਮਾਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲੱਗਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਗਲ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਕਾਕੂ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਿਵਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਮੱਖਣ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਵਧੀਕੀ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਬਿੰਦਰੋ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਣ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਨ੍ਹਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੱਖਣ ਮੰਜੀ ਉਤੇ ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਬਿੰਦਰੋ ਨੂੰ ਖੇਤ ਤੋਂ ਪੱਠਾ ਲਿਆਉਣਾ ਹੀ ਪਿਆ ਤਾਂ ਅਲੋਕਾਰ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਉਤੇ ਮੱਖਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਗੇ, ਉਸੇ ਬਿੱਲੂ ਨੇ ਹੀ ਬਿੰਦਰੋ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਲਿਆ ਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਕਾਕੇ ਨੇ ਮੌਕੇ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਸੱਚਾਈ ਮੱਖਣ ਨੂੰ ਦੱਸ ਕੇ ਬਿੰਦਰੋ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਰ ਮੁਕਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ।

ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਨਵੇਕਲੇ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪੱਖ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਚਰਿਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣ ਲਈ ਥੋੜੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸੰਵਾਦਾਂ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਪਾਤਰ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਮੁਖਾਤਬ ਹੋਣ ਨਾ ਕਿ ਲੇਖਕ ਰਾਹੀਂ। ਲੇਖਕ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਥਾਨਕ ਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਰਾਬਤਾ ਬਹੁਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਰਵੀ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਨੂੰ ਪਰਤਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ। ਪਲੇਠਾ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਐਨੀ ਤਾਂ ਛੋਟ ਦਿੱਤੀ ਵੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਅਗੱਲੀ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇਰਾ ਕਦਮ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ ਡਾ. ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵਰਨਣਯੋਗ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਵੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਮਲ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਅਧ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕਰਮ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਹਾਕੇ ਤਕ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਸਨੇ ਲਗਭਗ ਛੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ, ਤਿੰਨ ਨਾਵਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੋ ਵਾਰਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਜੀਵਨੀ ਅਤੇ ਤਰੇੜ ਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਰਚਨਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਚੁਕਿਆ ਸੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਚੇਤਨ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੇ ਰੂਪ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਦਰਸਾਉਣ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ, ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਦਾ ਨਵੇਂ ਲੋਕ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਲੇਠੀ ਕਹਾਣੀ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ ਰਚੀ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਲਜ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿਚ ਤੇ ਫੇਰ ਡਾ ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਰਚਿਤ ਪਰਚੇ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਸੀ,।

ਜਦੋਂ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਲੁੱਕ ਵਿਚ ਫਸੇ ਪੈਰ (1982) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਵੀ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਕਲਰਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਸੰਗਰੂਰ ਜਿਲੇ ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਖ਼ੁੱਧ ਮਲਵਈ ਸੀ, ਮਾਝੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੌਰ ਭੌਰ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਤਫਾਕ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸੰਪਰਕ ਖੰਨੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸੁਹਿਰਦ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਖੰਗੂਰਾ, ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ, ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੰਦਪੁਰ ਕਲੌੜ ਅਤੇ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਮੈਂ ਮਾਝੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕੱਲੇਪਣ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਖਤਿਆਰ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਦੋਸਤ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਲ ਦੇ ਸਤੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਮੈਂਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਲੀਕੇ ਨਾਲ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅੰਦਰ ਕੁੱਲ 43 ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲੁੱਕ ਵਿਚ ਫਸੇ ਪੈਰ-1982, ਕੱਚੀ ਖੂਹੀ-1987, ਖਾਲੀ ਸਿਲੰਡਰ-1999, ਗੰਢ ਪਰਾਏ ਹੱਥ-2006, ਇਕ ਮੁੱਠੀ ਚੁੱਕ ਲੈ-2012 ਅਤੇ ਚੜਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਲਾਲੀ-2018 ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਲਗਭਗ 400 ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ ਫੈਲੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ

ਨੂੰ ਪੜਨ ਤੇ ਸਮਝਣ ਉਪਰੰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦੀ ਇਹ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਉਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵੀਂ, ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕ ਰੰਗਤ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਰਚਨਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਅ ਲੇਖਕ ਦੇ ਨਿੱਜਤਵ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਢਲਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਲੇਖਕ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਹੀ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰਚਨਾ ਲੇਖਕ ਦੇ ਨਿੱਜਤਵ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾ ਮੌਲਿਕ, ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਨਵੀਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਉਹ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾ ਯਥਾਰਥਕ ਰੰਗਤ ਵਾਲੀ ਮੰਨਣਯੋਗ, ਅਤੇ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨਯੋਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ,।

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੰਨ ਸਵੰਨੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਝਲਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਿਲੱਖਣ, ਵਿਅੰਗ ਭਰਿਆ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਤਿਖੇ ਚੁਭਵੇਂ ਸੁਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਲਗਦੀ ਵਾਹ ਉਸ ਨੇ ਵਿਅੰਗ, ਕਟਾਕਸ਼ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਲਾ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਧੀਮੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਲੁਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬੋਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਜਿਹੀ ਗੁਫ਼ਤਗੂ ਕਦੇ ਵੀ ਸੰਦਰਭ ਹੀਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅਣਪਛਾਤੇ, ਅਣਜਾਣੇ, ਪਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਹਰ ਇਕ ਲੇਖਕ ਦੀ ਇਹ ਜਾਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਲੋਕ/ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਕੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ? ਉਸ ਦਾ ਰਚਨਾ ਕਾਰਜ ਕਿਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ, ਕਿਸ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਮਾਨ ਸਨਮਾਨ ਨਾ ਸਹੀ, ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਮਿਲਿਆ ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਹੀ ਜਿਉਣ ਜੋਗਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਿਰਸੰਦੇਹ, ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਇਸੇ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਾਂ, ਸੋ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕੁਲੀਗੀ ਦੀ ਇਸ ਇੱਛਾ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦਰਸਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਪਾਠਕ ਦੀ

ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਵੱਖਰੀ ਰਾਇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਰਾਇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਉਸ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਕਹਾਣੀ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅੰਦਰ ਬਦਲਦੀ ਜੀਵਨਸ਼ੈਲੀ, ਬਦਲਦੇ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ, ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਸੰਦਰਭਾ, ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਲਾ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਠੌਰ ਸੱਚ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਕਿਤੇ ਵੀ ਭਾਵੁਕ ਜਾਂ ਉਪਭਾਵੁਕ ਹੋਇਆ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਪ ਚਪੀਤੇ ਵਿਅੰਗ ਭਰੀ ਟਿਪਣੀ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਆਪਣੀ ਚਾਲ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅੰਦਰ ਸ਼ਾਮਲ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਲਾ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ ਪਛਾਨਣ ਲਈ ਕੁੱਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਜੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਰੇਸ਼ਟ ਕਹਾਣੀ ਚੁਣਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਪੱਲੇਦਾਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਆਪਣੇ ਅਕਾਰ, ਵਿਸਥਾਰ, ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਮ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਬੇਹਤਰੀਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਯੋਗ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਤਾਰਾ ਜਮਾਂਦਰੂ ਪੱਲੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੰਗੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਵਾਲੇ ਜੱਟ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਹੈ, ਪਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਸ਼ੇੜੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਤਾਰਾ ਇਕ ਜੱਟ ਜਿਮੀਦਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮੰਡੀ ਦਾ ਪੱਲੇਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ, ਮੰਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅਨਾਜ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦੂਸਰੇ ਪੱਲੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਰਾ ਇਸ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਪਮਾਨ ਸਮਝਦਾ ਹੋਇਆ, ਆਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਇਜ਼ਤ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਹੀਣ ਭਾਵ ਵਾਲਾ ਧੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਰਾ ਹਾਲੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬਣੀ ਇਜ਼ਤ ਨੂੰ ਸਲਾਮਤ ਰੱਖਣੀ ਲੋਚਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਗਰੂਰ, ਉਸ ਦਾ ਗੌਰਵ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜੱਟ ਹੋਣ ਦਾ ਸਰੂਰ ਤਾਂ ਉਸੇ ਦਿਨ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਨਸ਼ੇ ਅਧੀਨ ਪੂਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਜਾਇਦਾਦ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਤੇ ਤਾਰੇ ਨੂੰ ਮੰਡੀ ਦੇ ਆੜਤੀਆਂ ਦੇ ਰਹਿਮੇ ਕਰਮ ਉਤੇ ਜਿਉਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਇਹ ਸ਼ੱਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਤਾਰੇ ਦਾ ਸ਼੍ਰੀ ਮਾਨ ਹਾਲ ਬਰਕਰਾਰ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਹਾਣੀ ਲੁੱਕ ਵਿਚ ਫਸੇ ਪੈਰ, ਇਕ ਕਤੂਰੇ ਦੇ ਲੁੱਕ ਵਿਚ ਫਸੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪਕ ਰਾਹੀਂ ਹਰ ਉਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦਾ ਦਰਦ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੱਸ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਣ ਮਰਨ ਦੇ ਅਧ ਵਿਚਕਾਰ ਲਟਕਦਾ ਚੀਕ ਚਿਹਾੜਾ ਤਾਂ ਪਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੇਸ਼ ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਪਾਸ ਸਮਝ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਮਝ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਇਸ ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਕੀਤੇ ਮੌਕਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਥਮ ਕਹਾਣੀ

ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਟਾਇਟਲ ਕਹਾਣੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਸ਼ਾਇਦ ਅਜ ਵੀ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਲੁੱਕ ਵਿਚ ਫਸੇ ਪੈਰ ਦੇ ਮੈਟਾਫਰ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਕ ਭਾਵਪੂਰਤ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਿਰਜਣ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਇਹ ਰਚਨਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ ਚਿੰਤਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਗਾਏ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਅਜੋਕੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਜੁਗ ਵਿਚ ਪਰਯੋਗ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਉਹ ਬੌਧਿਕ ਯੰਤਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅਜੋਕੇ ਦੰਭ ਫਰੋਬ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਸਗੋਂ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਗੱਲ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿੱਕੀ ਹੁਨਰੀ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਹੁਨਰ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਿਰਜਣ ਦੇ ਅਮਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਲੁੱਕ ਵਿਚ ਫਸੇ ਪੈਰ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦ ਖੰਨਾ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਹੈ, ਇਹ ਉਹ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਮਾਣ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਧੀਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਅਚੇਤ ਸੁਚੇਤ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਧੀਰ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਅਤੇ ਮਜਾਜ਼ ਵੀ ਝਲਕਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਧੀਰ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਸ਼ਪਸ਼ਟ ਝਲਕਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਧੀਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਤੱਕ ਵਿਚਲਾ ਕਿਸਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਮੱਛਰਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਜਾਂ ਚੁਮਾਸੇ ਦੇ ਹੁੰਮਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕੋਠੇ ਉਤੇ ਮੰਜੇ ਡਾਗ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਕਿਣਮਿਣ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮੰਜੇ ਥੱਲੇ ਲਾਹ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਫੇਰ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਅਸਮਾਨ ਸਾਫ ਤੇ ਹੁੰਮਸ ਦੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਸ਼ੁਰੂ, ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਮੰਜੇ ਮੁੜ ਕੋਠੇ ਤੇ ਚੜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹਾਲੇ ਅੱਖ ਲੱਗਣ ਹੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਬੱਦਲ ਦਾ ਛਰਾਟਾ ਫੇਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੰਜੇ ਮੁੜ ਨੀਚੇ ਉਤਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਖੱਜਲ ਖੁਆਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸਵੇਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਕਰੋਪੀ ਨਾਲ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਜੂਝਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਨੇਤਰ ਤੇ ਇੰਦਰ ਕਣਕ ਦੀ ਧੜ ਤੰਗਲੀ ਨਾਲ ਉਡਾਉਣ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਹਵਾ ਦਾ ਰੁਖ ਅਤੇ ਗਤੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜਿਵੇਂ ਦੁਖੀ ਹੋਏ ਨੇਤਰ ਤੇ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਚਲ ਰਹੇ ਥਰੈਸ਼ਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਧੀਰ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਲੰਬੜਾਂ ਦਾ ਚੁਬਾਰਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਆ ਰਹੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮਾਨਸਿਕ ਕਸ਼ਟ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਸਾਧਨ ਹੀਣ ਅਤੇ ਸਾਧਨ ਸੰਪੰਨ ਦਾ ਇਹ ਪਾੜਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਖੁਦ ਕਿਸਾਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਦਰਦ ਹੱਡਾਂ ਤੇ ਹੰਢਾਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਉਸੇ ਹੱਡਾਂ ਤੇ ਹੰਢਾਏ ਦਰਦ ਨੂੰ ਹੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਖੂਹ ਦੀ ਮੌਣ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਜਗਤਾ, ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ, ਜਿਵੇਂ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦਾ ਦਰਦ ਹੰਢਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸਾਂਝ ਵਿਚਲਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੁਖੀ, ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਗੋਈ ਵਿਚਲਾ ਬਾਪੂ ਸਰਦੇ ਪੁੱਜਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਇਕੱਲੇ ਪਣ ਦਾ ਦਰਦ ਹੰਢਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੇ ਸਮਾਜ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁੱਲ ਵਿਧਾਨ ਦਾ ਇਹ ਸੰਕਟ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਵਸਤੂ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਅਖੌਤੀ ਸਭਿਅਕ ਜੀਵਨ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਇਹ ਦੁਖਾਂਤ ਅਤਿਅੰਤ ਭਿਆਨਕ ਹੈ, ਭਰੇ ਵਿਕੁੰਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਉਸ ਮੈਂਬਰ ਦਾ ਅਲੱਗ ਬਲੱਗ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਮੁਖੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ ਇਕਲਾਪਾ ਹੰਡਾਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਾਬੀਆਂ ਦਾ ਗੁੱਛਾ, ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਤਾਇਆ ਬਖਤੌਰਾ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾ ਕੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸੁੱਖ ਮਾਨਣਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਅਧੂਰੀ ਗੀਝ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਭਰਜਾਈ ਬਖਤੌਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਚਾਨਕ ਮੌਤ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਨਜਰ ਚਾਬੀਆਂ ਦੇ ਗੁਛੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਮੌਤ ਦਾ ਦੁੱਖ ਭੁੱਲ ਕੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਆਏ ਚਾਬੀਆਂ ਦੇ ਗੁੱਛੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਸਪਰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਸਵੈਦ ਹੋਇਆ ਖੂਨ, ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਿਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਨਵੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਕਲਾਤਮਕ ਅਤੇ ਜਟਿਲ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਗਰਜ਼, ਜਾਂ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਕਈ ਵਾਰ ਮਾਨਵੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੀਵੇਂ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬਖਤੌਰ ਦੀ ਭਰਜਾਈ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕਿਰਦਾਰ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਕੱਚੀ ਖੂਹੀ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਦੀ ਮਿਥ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਸਿਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ, ਕਹਾਣੀ ਧੀ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਦਰਦ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨੀਂਹ, ਕਹਾਣੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਉਤੇ ਚੋਟ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਤਨਖਾਹ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਪਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਨੀਂਹ ਪੱਕੀ ਕਰਨ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜਾਉਣ ਦੇ ਮਨਸੂਬੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਮੱਖੀ ਕਹਾਣੀ ਖਾਹਮਖਾਹ ਕਿਸੇ ਧਿਰ ਨਾਲ ਚਿਪਕ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਅਧੁਨਿਕ ਮਸ਼ੀਨੀ ਤਜਾਰਤੀ ਯੁਗ ਦੀਆਂ ਵੰਨ ਸਵੰਨੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੇਰੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਖਾਲੀ ਸਲੰਡਰ ਨਿੱਕੀ ਲੰਮੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਚੀ ਗਈ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਇਹ ਰੁਝਾਉਣ ਉੱਜ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅੰਮੀ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਨਿਵੇਕਲੀ ਵਿਧਾ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖਾਲੀ ਸਲੰਡਰ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੰਮੀ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਰਚਣ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਦਾ ਪਾਲਣ

ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਬਿੱਲੂ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਰਲੀਆਂ ਪਰਲੀਆਂ ਬੇਮਤਲਬ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗਾਲੜੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕੋਲੋਤਰੇ ਟੋਟਕਿਆਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਖੌਟਾ ਧਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਿਖ ਖੜੋਬੇ ਚਿਹਰੇ ਦਰਸਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਅਸਾਨ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਿੱਕੀ ਲੰਮੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸਫਲ ਰਚਨਾ ਸੁਘੜ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਉਰਲੀਆਂ ਪਰਲੀਆਂ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਫਲ ਕਹਾਣੀ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਬੱਝਵਾ ਪਰਭਾਵ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਇਕ ਉਸਾਰੂ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਇਆ ਹੈ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਪਸਰੇ ਦੰਭ ਫਰੇਬ ਧੁੰਦਲਕਾ ਹਟਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਸਾਹਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੱਚ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਸੱਚ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਲਾਸ਼ ਕੀਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੱਚ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨਵੀਂ ਮੌਲਿਕ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਅਮਲ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਪਹਿਚਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਘੜ ਕਲਾਕਾਰ ਵਾਂਗ ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਹੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਹੁਨਰੀ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਪਾਠਕ ਵਰਗੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਲੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ।

‘ਓਏ ਮੈਂ ਵਿਦਵਾਨ’ ਕਹਾਣੀ ਅਖੌਤੀ ਵਿਦਵਾਨ ਵਰਗ ਦੇ ਬੁੱਧੀ ਜੀਵੀ ਵਿਵਹਾਰ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦੀ, ਰਚਨਾ ਹੈ। ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਾਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਗੈਰ ਅਧਿਆਪਨ ਅਮਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਾਰਜ ਸ਼ੈਲੀ ਬਾਰੇ ਪੁਖਤਾ ਗਿਆਨ ਪਰਾਪਤ ਹੈ, ਪਰ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਸਾਰਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਫਰਜ਼ੀ ਜਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਖੋਜ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਚੋਣ, ਪਾਠ ਕਰਮ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਲੋੜੀਂਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਨੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਚਹੇਤੀ ਰਚਨਾ ਜਾਂ ਰਚਨਾਕਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਰਗੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਚਾਲਾਂ ਤਾਂ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅਕਾਦਮਿਕ ਮਿਆਰ ਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਲਗਭਗ ਤੀਹ ਸਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਧਰ ਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਕਾਰਜ ਕਰਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਵਖ ਵਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਵਰਗ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਨੇੜੇ ਦੀ ਸਾਂਝ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਰਾ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ, ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਲਗਾਤਾਰ ਨਿਘਰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵਿਦਿਅਕ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਅਜਿਹੇ ਫਰਜ਼ੀ ਪਾਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਾਂ ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਗਿਲੇ ਸ਼ਿਕਵੇ ਵਿਚੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਇਕ ਘਟਨਾ ਚੇਤੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਡਾ. ਟੀ. ਆਰ. ਵਿਨੋਦ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਇਸ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਭੇਜੀ ਕਿ ਡਾ ਵਿਨੋਦ

ਇਸ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਲਿਖਣਗੇ, ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ, ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਲੇਖਕ ਦਾ ਪੋਸਟ ਕਾਰਡ ਆਇਆ, ਬਹੁਤ ਸੰਖੇਪ ਮਜ਼ਮੂਨ ਲਿਖਿਆ ਸੀ,

“ਬਾਬਿਓ ਕੀ ਗੱਲ, ਕਿਤਾਬ ਲੈ ਕੇ ਚੁੱਪ ਈ ਕਰ ਗਏ”

ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਲਹਿਜੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਡਾ. ਵਿਨੋਦ ਨੇ ਉਸ ਲੇਖਕ ਤੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈ ਕੇ ਦੱਬ ਲਿਆ ਹੋਵੇ।

ਜਿਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਦਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਮਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਰਚਨਾ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਣੇ ਸਹਾਰੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਬਰਕਰਾਰ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕਦੀ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਕਲਾਤਮਕ ਬਲਬੂਤੇ ਸਦਕਾ ਹੀ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਅੰਦਰ ਲਗ ਭਗ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਬਦਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਛੁਪਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਲੋੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਬਦਲਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਬਕਾ ਪਰੋਫੈਸਰ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਰਿਜਨਲ ਸੈਂਟਰ ਬਠਿੰਡਾ।

ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਵੀਨ ਨਕਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ - ਮਸਤ

ਡਾ. ਜੇ.ਬੀ.ਸੇਖੋਂ

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸੀ ਗਲਪਕਾਰੀ ਦਾ ਅਥਾਰਟੀ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਧ ਜਗੀਰੂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਤਿ ਵਿਕਸਤ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਾਲੇ ਪਰਵਾਸੀ ਦੇਸ਼ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਆਹਲਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਰਵਾਸੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਵੱਜੋਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪਛਾਣ ਪਿੱਛੇ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਰਚੇ 13 ਨਾਵਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਉਸਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਥੀਮਿਕ ਯਾਤਰਾ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਪਰੰਪਰਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੋਂ ਤੁਰਦੀ ਹੋਈ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਉਚਾਰ ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪਰਵਾਸੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਬੇਗਾਨਗੀ, ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਟੁੱਟ ਭੱਜ, ਪੀੜ੍ਹੀ ਪਾੜ੍ਹਾ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ, ਦੰਪਤੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਬੇਤਰਤੀਬੀਆਂ ਸਮੇਤ ਤਮਾਮ ਜਗੀਰੂ ਮਨੋ-ਬਣਤਰਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਤਣਾਓ ਤੇ ਟਕਰਾਓ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗਲਪੀ ਸੰਗਠਨ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਮੋਹਵੰਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਥੀਮ ਵੀ ਉਸਦੇ ਕੁੱਝ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਵਸਤੂ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਨੇ ਨਾਵਲ ਨਿਗਾਰੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਵੈ ਜੀਵਨੀ, ਜੀਵਨੀ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੌਲਣਯੋਗ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਤ 9 ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹ ਵੱਖਰਾ ਇਜ਼ਾਫਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਆਵਾਸ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਦੀਆਂ ਅਸੰਖ ਵਿਸੰਗਤੀਆਂ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਸਹਿਜ ਅਮਲ ਦੁਆਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸੰਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਥਾ ਵਸਤੂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਕੋਲ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਪੁੰਆਧਾਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ, ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ, ਜਾਇਜ਼/ਨਜਾਇਜ਼ ਪਰਵਾਸ ਸਮੇਤ ਮਰਦਾਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਦਾਬੇ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਵਿਸ਼ਾਦ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪਾਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਨਿਹਿਤ ਹਨ ਜਿਸਨੂੰ ਅਟਵਾਲ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਬਾਪੂਬੀ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੌਰਾਨ ਆਵਾਸ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ‘ਗੈਰ’ ਅਤੇ ‘ਬਾਹਰਲੇ’ ਵਾਲੀ ਪਛਾਣ ਭੋਗਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਦੂਰੇ ਦੁਖਾਂਤ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ ਹਨ। ਪਰਵਾਸੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਸੰਕਟ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚਲੀਆਂ ਗਰਜ਼ਾਂ, ਨਸਲੀ ਤਣਾਅ, ਪਰਵਾਸੀ ਬੰਦੇ ਦਾ ਇਕੱਲਤਾ ਭੋਗਦਾ ਬੁਢਾਪਾ, ਧਾਰਮਿਕ ਚੇਤਨ/ਅਵਚੇਤਨ ਪਛਾਣਾਂ ਦੀ ਦੋਫਾੜਤਾ ਸਮੇਤ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਵਿੱਥਾਂ ਦੇ ਸੰਕਟਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਥੀਮਿਕ ਪਾਸਾਰ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਕਥਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਭਲੀਭਾਂਤ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਹਨ।

ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਵਾਂ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹ ‘ਮਸਤ’ ਸਾਲ 2022 ਵਿੱਚ ਛੱਪਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਤੇਰਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਪਰੰਪਰਕ ਮੁੱਦਿਆਂ

ਦੀ ਥਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਵੀਨ ਨਕਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਚਰਚਿਤ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਵੇਂ ਮੁੱਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਇਹ ਮੁੱਦੇ ਮਾਨਵੀ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ, ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਪਰਵਾਸੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਖੱਟੀ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਵਤਨ ਪਰਤਣ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਗੀਰੂ ਮੁੱਲਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹੋਰਵੇ ਵਾਲੇ ਕਥਾ ਬੋਧ ਦੀ ਥਾਂ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਘਾੜਤ ਦੇ ਨਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਟਵਾਲ ਦੀਆਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਬਜ਼ੁਰਗ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਗੰਘਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ, ਜਗੀਰੂ ਰਹਿਤਲ ਤੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪਛਾਣ ਦੀ ਲੱਦ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਣਾਅ, ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮਰਦਾਵੀਂ ਵਿਵਸਥਾ ਨਾਲ ਟਕਰਾਅ, ਪੀੜੀ ਪਾੜੇ ਤੋਂ ਉਪਜਦੇ ਵਿਸ਼ਾਦ ਸਮੇਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਦਵੰਦ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਕੋਲ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਲਹਿਦਗੀ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨਗੀ ਭੋਗਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਨਿੱਕ ਨਿੱਕੇ ਮਨੋ ਭਾਵ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਅਰਥ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਨਵੀਨਤਾ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਯਥਾਰਥਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ, ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸੁਝਾਉ ਅੰਤ ਅਤੇ ਕਥਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਸਦੀਆਂ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਉਚਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੀ ਘਾਟ, ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅੱਧ ਅਪੂਰੇ ਅੰਤ ਅਤੇ ਲੇਖਕੀ ਹੌਂਦ ਦੇ ਦਖਲ ਨਾਲ ਬੇਸ਼ੱਕ ਆਪਣਾ ਠੋਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਵਿਰਵੀਆਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਕਥਾ ਦਿਖਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਦੀ ਜੁਗਤ ਵਰਤ ਕੇ ਉਹ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਕਥਾ ਰਸ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਇਸ ਕਥਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਅੰਦਰ ਮਾਨਵੀ ਬੇਗਾਨਗੀ ਅਤੇ ਅਲਹਿਦਗੀ ਦਾ ਬੀਮ ਪੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਪਸਰਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅਲਹਿਦਗੀ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨਗੀ ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਬੋਧ ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਜਗਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਸੰਕਟ ਹੋਰ ਗਹਿਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ‘ਗਵਾਂਢੀ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚਲਾ ਗੋਰਾ ਪਾਤਰ ਹੈਰੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਦੋਵੇਂ ਬੇਟੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਕੁੰਠਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਨ ਪਰ ਹੈਰੀ ਆਪਣੀ ਇਕੱਲਤਾ ਵਿੱਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਫਰਨੀਚਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਵਰਗੀ ਖ਼ਬਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੈਰੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਟੈਂਡ ਵੀ ਨਰਸਿੰਗ ਹੋਮ ਵਿੱਚ ਰੁਲਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਅਤੇ ਬੇਸ਼ਹਾਰਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪਿਛਲਾ ਕੱਚ ਸੱਚ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਰਸਿੰਗ ਹੋਮ ਜਾਂ ਬੁਧਾ ਆਮ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਹਾਇਤਾ ਸਰਕਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਬਾਕੀ ਪੇਸ਼ੀਐਂਟ ਦੀ ਪੈਨਸ਼ਨ

ਵਸੂਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੈਨਸ਼ਨ ਖਤਮ ਹੋਣ ਜਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਖਰਚੇ ਦੀ ਗਾਸ਼ੀ ਉਸਦੇ ਘਰ ਜਾਂ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਕਲੇਮ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੇ ਕਬਾੜ ਬਣ ਜਾਣ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਦਾ ਭਾਵਪੂਰਤ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕੀ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਹੈਰੀ ਲਈ ਪਤਨੀ ਬੈਟੀ ਦੀ ਮੌਤ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਪੌਲ ਅਤੇ ਜੋਹਨਾਥਨ ਦਾ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਜਾ ਵੱਸਣਾ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸਮਾਨਅੰਤਰ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਉੱਤਮਪੁਰਖੀ ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਚੇਤਨੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੰਪਤੀ ਜੋੜੇ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਇਕੱਲਤਾ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਚੇਤਨੀ ਜਿੱਥੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਲਗਾਵ ਕਾਰਨ ਵਹਿਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਹੈਰੀ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਆਂ ਦੇ ਅਣਗੌਲ੍ਹੇ ਵਿਹਾਰ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਕੁੱਤੇ ਜਿੰਬਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ ਹੈਰੀ, ਤੂੰ ਇਕੱਲਾ ਏ ?

“ ਨਹੀਂ, ਸਿੰਬਾ ਜਿਉਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਐ, ।¹

ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਿਰਧ ਵਰਗ ਦੀ ਮਾਰਮਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਅਣਦੇਖੀ ਪਿੱਛੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਖੁਦਰਗਜ਼ੀ ਦਾ ਇਕ ਪਾਸਾਰ ‘ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਮੁਬਾਰਕ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਇੰਦਰ ਕੌਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਲੁਆਉਣ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ‘ਤੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪਿਆਰੇ ਲਾਲ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ “ਘਰ ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਸੌਖੇ ਅੰਤ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਆਪਣੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਔਲਾਦ ਬੁਢਾਪੇ ਦੀ ਡੰਗੋਰੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਘਰ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਏ।”² ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਲਾਲ ਵਾਲੀ ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਘਰ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਲੁਆ ਕੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਰੁਲਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਗਈ। ਸ਼ਾਮ ਲਾਲ ਦੀ ਮੌਤ ਕੌਸਲ ਦੇ ਫਲੈਟ ਵਿੱਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੌਰ ਨਰਸਿੰਗ ਹੋਮ ਵਿੱਚ ਗੁੰਮਨਾਮੀ ਭੋਗਦੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਸਿੱਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਤਰਜ਼ੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਜਕੜ ਲਿਆ ਹੈ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਘਰ, ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਪੂੰਜੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਘਰ ਇਕ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਵਾਲੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਪਲਾਇਨ ਕਰਕੇ ਗਏ ਪੰਜਾਬੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਇੰਦਰ ਕੌਰ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਹੋਰ ਸੰਕਟਮਈ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਪੀੜੀ ਪਾੜੇ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਕਦਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਘਿਣਾਉਣੇ ਰੂਪ ਨਸ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਕਥਾ ਵੱਖਰਤਾ ਅਤਿ ਉੱਨਤ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਕਵਚ ਅਤੇ ਔਲਾਦ ਦੀ ਬੇਰੁੱਖੀ ਵਿਚਕਾਰ ਹੇਠਾਂ ਸਹਿਕਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਮਨੋ ਦਵੰਦ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਹ ਦਵੰਦ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਪਲੀਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਸਤਨਾਮ

ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਪਦਾਰਥਕ ਵੱਕਤ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਰਸਿੰਗ ਹੋਮ ਵਾਲੇ ਇਸਦੇ ਇਵਜ਼ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਕਰ ਲੈਣਗੇ ਜਦਕਿ ਪੁੱਤਰ ਇਸ ਘਰ ਨੂੰ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਥਾਂ ਇਸਦੇ ਪਦਾਰਥਕ ਮੁੱਲ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਹੱਥੋਂ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਮੌਮ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਭੇਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਾਉਸ ਮੇਰੇ ਨਾਮ ਕਰ ਦੇਵੋ, ਏਦਾਂ ਹਾਉਸ ਸੇਵ ਹੋ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹਦੇ ਉੱਪਰ ਚਾਰਜ ਲਾ ਦੇਣਾ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸੈੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਣਾ।”³

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਤ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮੂਲਵਾਸੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਂਝੇ ਦੁਖਾਂਤ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚੰਗਿਆਈ ਬਨਾਮ ਮੂਲਵਾਸੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਬਨਾਮ ਪੂਰਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਟਕਰਾ ਕੇ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਣ ਵਾਲੀ ਚਰਚਿਤ ਪਰਵਾਸੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਦਾਰਦ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਥਾਂ ਉਹ ਪੱਛਮ ਦੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਬੇਗਾਨਗੀ, ਅਜਨਬੀਅਤ ਅਤੇ ਗੁੰਮਨਾਮੀ ਭੋਗਦੀਆਂ ਹਾਸ਼ੀਅਤ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਮੰਚ ਦੀ ਪੈਰਵਾਈ ਦਾ ਕਥਾਕਾਰ ਹੈ। ‘ਮੈਰੀਅਨ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਅਣਵਿਆਹੀ ਮਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ ਦੇ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਨਾਨਜ਼, ਸਿਸਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਪਾਦਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਹੇਠ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਡਰੋਅ ਹਾਉਸ ਵੱਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਅਣਵਿਆਹੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਰਿਜ਼ ਦੀ ਆੜ ਹੇਠਾਂ ਚੈਰਿਟੀ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਡਾਲਰ ਹੜਪੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਰੀਅਨ ਵਰਗੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕੁੜੀ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਧੋਖਾ ਖਾ ਕੇ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਡਰੋਅ ਹਾਉਸ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉੱਤਮਪੁਰਖੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਪਾਤਰ ਜਿੱਥੇ ਮੈਰੀਅਨ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਤਲਾਕ ਕਰਕੇ ਵਿਛੜੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਰਿੱਕੀ ਲਈ ਝੂਰਦਾ ਹੈ। ਮੈਰੀਅਨ ਦੀ ਬੱਚੀ ਐਡਨਾ ਨੂੰ ਹਾਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਮੂਕ ਗੁੰਮਨਾਮੀ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਔਰਤ ਮਰਦ ਬਰਾਬਰਤਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਤਿਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮਿੱਥ ਸੰਸਾਰ ‘ਤੇ ਵੀ ਸਵਾਲੀਆ ਚਿੰਨ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹਾਸ਼ੀਅਤ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਤੋਂ ਪਾਰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਕਥਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਭਰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਪੂਰਵਲੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਢ ਮਾਰਦੀ ਹੈ।

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਸਪੇਸ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਧਰਮ, ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੀਵਨ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਕ ਕੋਣ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੁਰੇ ਆਉਂਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਮੰਤੀ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਲ ਦੋ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਟਾਕਰਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਵਸਤੂ ਬਣਦੀ ਹੈ। ‘ਅੱਕ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਜਗੀਰੂ ਬਣਤਰਾਂ ਦਾ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਜੀਵਨ ਮੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਅ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਲਈ ਸਵੈ ਚੋਣ ਦਾ ਅਖਤਿਆਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਭਜਨ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਜਗੀਰੂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤਹਿਤ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਣਾ “ਬੜੀ ਬੇਵਕੂਫੀ ਦੀ ਗੱਲ ਐ, ਨਿਆਣਾ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੈ ਆਉ, ਕੋਈ ਕਾਲਾ-ਪੀਲਾ, ਜਾਤ-ਕੁਜਾਤ।... ਹੋ ਗਿਆ ਨਾ ਖਾਨਦਾਨ ਖਰਾਬ। ਏਸ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਨਿਆਣੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੱਸੇ ਤੁੜਾਈ ਫਿਰਦੇ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਖੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਓ।”⁴ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਗੀਰੂ ਮਾਨਸਿਕ ਬਣਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ ਤਰਜ਼ੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰੀਤੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਈ ਜਦੋਂ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਸੈਟਲ ਰਾਜੋ ਨਾਮ ਦੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਵਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਆਪਣੀ ਦਰਾਣੀ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅੰਦਰਲਾ ਜਾਤੀਗਤ ਅਵਚੇਤਨ ਜਾਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ “ਪਿਉ ਏਹਦਾ ਸਾਡੇ ਝੋਕਦਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਮੇਲ ਏਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਾਲੇ ਨਿਕਲੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਏਹ ਆਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਈ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦਿਸ ਪਏ ਹੁਣ, ਸਾਲੀ ਦੀ ਗੁੱਤ ਨਾ ਮੁੰਨਾਂ ਤਾਂ ਜੱਟ ਦਾ ਪੁੱਤ ਨਹੀਂ।”⁵ ਵਰਗੇ ਬੋਲਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸਮਾਮੰਤਵਾਦੀ ਅਵਚੇਤਨ ਦਾ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰੀਤੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਅਖੌਤੀ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦੇ ਉਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਜਨ ਸਿੰਘ ਲਈ ਇਹ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਅੱਕ ਚੱਬਣ ਵਰਗੀ ਗੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਚੋਣ ‘ਤੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਜਾਤ, ਧਰਮ, ਰੰਗ, ਨਸਲ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ‘ਤੇ ਭਿੜਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਸੰਦ ਨੂੰ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਦੋਗਲਾ ਕਿਰਦਾਰ ਕਹਾਣੀ ‘ਚੀਅਰਜ਼’ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਰਣਬੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਂ ਤਾਰਾ ਆਪਣੀ ਧੀ ਰਿੱਕੀ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਵਿੱਕੀ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਰਣਬੀਰ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਵੱਲੋਂ ਮਨਪਸੰਦ ਸਾਥੀ ਦੀ ਚੋਣ ‘ਤੇ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇਣ ਨੂੰ ਜ਼ਮਾਨੇ ਨਾਲ ਬਦਲਣਾ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚਲੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ⁶ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਦੋਗਲੀ ਪਹੁੰਚ ਉਦੋਂ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਵਿੱਕੀ ਦੇ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਧੀ ਰਿੱਕੀ ਨੂੰ ਡਾਂਸ ਫਲੋਰ ‘ਤੇ ਇਕ ਕਾਲੇ ਨਾਲ ਨੱਚਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਤਿਲਮਿਲਾ ਉੱਠਦਾ ਹੈ।

ਉਸਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਧਰਾਤਲ ‘ਤੇ “ਇੰਡੀਅਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕੋਈ ਗੋਰਾ, ਕਾਲਾ ਲੱਭ ਲਿਆ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ?”⁷ ਵਰਗੇ ਬੋਲ ਗੂੰਜਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਅੰਦਰਲੀ ਮਰਦਾਵੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਪੈਰਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿੱਕੀ ਦਾ ਦੋਸਤ ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਜਦੋਂ ਰਿੱਕੀ ਨਾਲ ਨੱਚਦੇ ਕਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪਰੇ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰਣਬੀਰ ਲਈ ਇਹ ਮੌਕਾ ਜਸ਼ਨਾਵੀਂ ਬਣ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੋ ਮਨੀ ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਨੂੰ ਰਿੱਕੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੱਜੋਂ ਤਸੱਵਰ ਕਰਦਾ “ਚੀਅਰਜ਼, ਪੁੱਤਰਾ ਚੀਅਰਜ਼” ਆਖਦਾ ਡੀ.ਜੇ. ਦੇ ਸ਼ੋਰ ਵਿੱਚ ਗੁੰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਚੇਤਨ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਅਵਚੇਤਨੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਨਯੋਗਤਾ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖੀ ਹੈ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਬਣਤਰ ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਧੀ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਪਾਟ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਵੀ ਸਾਂਵੇ ਪੱਧਰੇ ਹਨ। ਸਮਕਾਲ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਹਾਣੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਚੇਤਨ ਨਾਲੋਂ ਅਵਚੇਤਨ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਹੈ ਪਰ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਲਕੀਰੀ ਬਣਤਰ, ਸਪਾਟ ਕਥਾਨਕੀ ਵਿਉਂਤ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੁਮਾ ਭਾਸ਼ਾ ਉਸਦੇ ਕਥਾ ਸ਼ਿਲਪ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਲੱਛਣ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ ‘ਤੇ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਹਲਕੇ ਪਲਟੇ ਨਾਲ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਸਹਿਜ ਵਿਹਾਰ ਪਿਛਲੀ ਅਸਹਿਜਤਾ ਨੂੰ ਸੰਵਾਦੀ ਬੋਲਾਂ ਜਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਮੁਖੀ ਵਿਹਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਭਰਵੀਂ ਸਪੇਸ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚਲੇ ਜਾਤ, ਜਮਾਤ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਗੀਰੂ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਵਿਆਹ, ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਘਰ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਇਕੱਲਤਾ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਭਟਕਣਾ ਭੋਗਦੀ ਇਕ ਕਾਮਯਾਬ ਵਕੀਲ ਨਿੰਮੀ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਹੈ। ਨਿੰਮੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਮਰਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਸੰਸਥਾਵੀਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੱਝਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਜੀਵਨ ਭੋਗਦੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੰਪਤੀ ਜੋੜਿਆਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਜਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਿਤ ਉੱਤਰ ਲਿਵ ਇਨ ਰਿਲੇਸ਼ਨਸ਼ਿਪ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਬੱਝਣ ਨਾਲੋਂ ਇਕੱਲਤਾ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਚੁਣਨ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਰਸਤਾ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗਹਿਰੀ ਭਟਕਣ ਅਤੇ ਅਜਨਬੀਅਤ ਵਾਲੀ ਹੋਂਦ ਹਸਤੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਥਾਵੀਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਨਾਬਰ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਇਕ ਖਲਾਅ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ‘ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਿੰਮੀ ਅਤੇ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਦੋਵੇਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਵੀ ਇਕ ਭਟਕਣ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜਦਕਿ ਉਸਨੂੰ ਨਿੰਮੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਹਿਜ, ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਸੁਖਾਂਵਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਨਿੰਮੀ ਵੀ ਵਾਰ ਵਾਰ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਵੱਲ ਮੁੜਦੀ ਇਕ ਖਲਾਅ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਖਲਾਅ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਕਾਰਨ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਸ਼ਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਇਸਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਨ ਪੱਛਮ ਦੇ ਅਤਿ ਵਿਕਸਤ ਅਤੇ ਨਵ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ੀਨੀਕ੍ਰਿਤ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਉਪਰਾਮਤਾ ਵਿੱਚ ਪਏ ਹਨ। ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਨਿੰਮੀ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬਾ, ਆਜ਼ਾਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮਰਦ ਆਸ਼ਰਿਤ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਸਕਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਥਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹਸਤੀ ਵਾਲਾ ਬਿੰਬ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਨਿੰਮੀ ਨੂੰ ‘ਉੱਚੀ ਉਡਾਰੀ ਵਾਲਾ ਪੰਛੀ’ ਕਹਿ ਕੇ ਵਡਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਅਤੇ ਵਕਤ ਦੇ ਤਕਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਸਰੋਕਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਮੋਢਾ’ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖੀ ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਲਵੀ ਦੇ ਅਸਫਲ ਪਿਆਰ ਸਬੰਧਾਂ ਤੋਂ

ਪੈਦਾ ਬੇਤਰਤੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਾਲਜ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਹੰਢਾਉਂਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਰੁਮਾਂਸਿਕ ਗੁਬਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਜਦੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਖਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲਵੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਛੱਡ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਜੀਵਨ ਭਟਕਣ ਅਤੇ ਉਪਰਾਮ ਭਰਿਆ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਭਰਾ ਦੇ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਹੱਥੋਂ ਹੋਏ ਕਤਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਵੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੁੱਖਾਂ ਭਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਪਾਤਰ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਪਰਤਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲਵੀ ਦਾ ਗੁਬਾਰ ਫੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਗਲ ਧਾਹੀਂ ਹੋ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਦੰਪਤੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਮੋਢਾ (ਸਹਾਰਾ) ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਮੁੜ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਸੇ ਰੁਮਾਂਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖਿਲ ਹੋ ਕੇ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਬੇਚੈਨੀ ਤੋਂ ਉਭਰਨ ਲਈ ਨਿੰਮੀ ਲਈ ਉਸਦੀ ਸਹੇਲੀ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਹਾਰਾ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ‘ਮੋਢਾ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲਵੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਉਸਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਰਦਾਂ ਦਾ ਮੋਢਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚਲੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ, ਸਵੈ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੋਚ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝ, ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸਮਰਪਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਉੱਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਦੋਹਰੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਅੰਦਰ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਇਹ ਜੁਗਤ ਲੇਖਕ ਦੀ ਕਥਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨਿਖਾਰਦੀ ਹੈ। ਪਤੀ ਪਤਨੀ, ਪ੍ਰੇਮੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਜੁੱਟਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੇਖਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਗੁਰੂ’ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਚੇਲੇ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸੀਕਲ ਗਾਇਕ ਕੁਲਵੰਤ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮਹਿਲਾ ਗੁਰੂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖੂਬ ਮਕਬੂਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗਾਇਣ ਕਲਾ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੌਰਾਨ ਕੁਲਵੰਤ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਗੁਰੂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਰੀਰਕ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਚੇਲੇ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪਲਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਲਵੰਤ ਗਾਇਕੀ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਾਮ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਵਾਪਰਨ ‘ਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਰੀਕਬਾਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਣ ਪੱਤਣ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਾਰਥਿਕ ਅੰਤ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਵਾਕ ਜਾਂ ਸਨਸਨੀਖੇਜ਼ ਵਾਰਤਲਾਪੀ ਅੰਸ਼ ਨਾਲ ਕਥਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਤੋੜਾ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਹਾਣੀ ਜਗਣ ਦੀ ਥਾਂ ਤੁਰੰਤ ਬੁੱਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾ ਦੋਸ਼ ਉਸਦੀਆਂ ਹੋਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀਆਂ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਵਿੱਚਲੀਆਂ ਦੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ‘ਨੌਟੀ ਕਾਰਨਰ’ ਅਤੇ ‘ਧੁੱਪ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ’ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਗਏ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਗਏ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਨਸਲੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਹਨ। ‘ਨੌਟੀ ਕਾਰਨਰ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਏਅਰ ਪੋਰਟ ‘ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਅਬਦੁਲ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਕੁੜੀ ਕੈਮ ਦੇ ਪਿਆਰ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਮੰਤਵਾਦੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਵਚੇਤਨ ਤੋਂ ਨਫਰਤੀ ਅੱਖ

ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਕਤ ਨੌਜਵਾਨ ਪਾਤਰ ਏਅਰ ਪੋਰਟ ਦੇ ਇਕ ਕਾਰਨਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇੱਥੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਗੁਰਚਰਨ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਿੱਢੇ ਲਵ ਜੋਹਾਦ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਪਾਤਰ ਲਿਬਰਲ ਸੋਚ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ ਪਰ ਕੈਮ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਫੈਲਦੀ ਇਸ ਨਫਰਤੀ ਬੋਅ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਮੁਸਲਿਮ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਤੇ ਸਮਰਪਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਸਦੇ ਟਾਕਰਵੇਂ ਤੇ ਨਫਰਤੀ ਖਾਸੇ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਗੁਰਚਰਨ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖੀ ਪਾਤਰ ਵਰਗੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਲੋਕ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪਛਾਣਾਂ ਦੀ ਇਸੇ ਲਪੇਟ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਪਛਤਾਵੇ ਭਰੇ ਬੋਲ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ

“ਕੈਮ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹਲਕੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈ ਐਂ, ਗਲਤ ਸੋਚ ਗਈ ਐਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰਾਂਗਾ ਜਾਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਾਂਗਾ। . . .”

ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਜਗੀਰੂ ਅਵਚੇਤਨ ਦੀ ਥਾਪ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਮੁਸਲਿਮ ਧਾਰਮਿਕ ਪਛਾਣਾਂ ਵਿੱਚ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਸੀ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤੀ ਆਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਰੋਕਾਰ ਵੀ ਉਭਰਦੇ ਹਨ। 1947 ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਵਿੱਚ ਹਮਸਾਇਆ ਵਰਗੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰੋਕਾਰ ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ ਹਨ। ‘ਧੁੱਪ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖੀ ਪਾਤਰ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਤਾਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਵਿੱਚ ਸਿਆਸੀ ਚੇਤੰਨਤਾ, ਉਦਾਰਵਾਦ ਅਤੇ ਚਿੰਤਨੀ ਖਾਸਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ 1947 ਦੀ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਤੋਂ ਇਕ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੀ ਗੁਰਬਤ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪਲਾਇਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਤਮਪੁਰਖੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਦਾ ਚਾਚਾ ਬਿੱਕਰ ਸਿੰਘ ਵੰਡ ਦੇ ਉਜਾੜੇ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੰਗਾਕਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਲੀਆ ਨਾਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਲੋਕਾਚਾਰ ਦੇ ਡਰੋਂ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਤਾਕ ਦੀ ਮਾਂ ਉਹੀ ਆਲੀਆ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਅਧੂਰੀ ਮੁਹੱਬਤ ਛੱਡ ਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਪੂਲਰ ਫਿਲਮੀ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਚਿੰਤਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਖਲਸਤ ਇਸਨੂੰ ਸੰਵਾਦਮਈ ਅਤੇ ਸੁਹਜਪੂਰਨ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਗਲਪ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰਿਤ ਗਿਆਨਮਈ ਵਾਰਤਕ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਥਾਂ ਇਸਦੇ ਅਣਗਾਹੇ ਅਤੇ ਅਣਦੇਖੇ ਯਥਾਰਥਿਕ ਵਸਤੂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਅਚੇਤ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀਆਂ ਗਲਪ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪਰਵਾਸ ਅੰਦਰ ਬੁਢਾਪੇ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ, ਬੇਗਾਨਗੀ ਭਰੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਮਦਦ, ਨਰਸਿੰਗ ਹੋਮ, ਕੇਅਰ ਹੋਮ ਅਤੇ ਕਰੋਅ ਹਾਊਸਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਕੱਚ ਸੱਚ ਦਾ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੰਪਤੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਵਿਸੰਗਤੀਆਂ, ਤਲਾਕਸ਼ੁਦਾ ਮਰਦਾਂ/ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਸਮੇਤ ਪਰਵਾਸ ਵਿਚਲੇ ਮੂਲਵਾਸੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀਆਂ

ਮਨੋ ਬਣਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉੱਦਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਮਸਤ’ ਉਸਦੀ ਗਲਪੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਦਾ ਮਿਸਾਲੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ‘ਮਸਤ’ ਸ਼ਬਦ ਭਾਰਤੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਦਾਬੇ ਤੋਂ ਬੇਲਾਗ ਅਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਪਲੀਮੈਂਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ‘ਮਸਤ’ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਅਜਿਹਾ ਕਿਰਦਾਰ ਟੀਆ ਨਾਂ ਦੀ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਆਪਣੀ ਨੇਚੁਰਿਸਟ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਲੀ ਵਿਚਾਰ ਪੱਧਤੀ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਿਰਵਸਤਰ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ। ਅੱਠਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਫੈਸ਼ਨ ਪੁਸਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਬੇਤਰਤੀਬੀ ਨਾਲ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵੱਲ ਮੁੜਨ ਦੀ ਇਕ ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਮਨਸ਼ਾ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਬਣਤਰਾਂ ਦੇ ਗੋੜ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਵਿੰਨ ਕੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਣਾਉਟੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਟੀਆ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇਕ ਖਾਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਅਜਿਹੇ ਨੇਚੁਰਿਸਟ ਵਰਗ ਸਮੂਹ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਮੂਹ ਨੇਚੁਰਿਸਟ ਹੋਣ ਦਾ ਅਰਥ ਐਸ਼ੋ ਇਸ਼ਰਤ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਕਾਮ ਸਬੰਧ ਅਤੇ ਨਸ਼ੇੜੀ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਟੀਆ ਦੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲੈਂਦਾ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਰ ਪੇਸ਼ੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਪਾਤਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟੀਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਨੇਚੁਰਿਸਟ ਜੀਵਨ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਅਧਿਆਇ ਛੇੜਦਾ ਹੈ। ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਮਹਿਜ਼ ਨੇਚੁਰਿਸਟ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਤੱਕ ਸਿਮਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਜੀਵਨ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਮਹਿਜ਼ ਖੋਜ ਪੂਰਕ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਦੀਆਂ ਚਿੰਤਨੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੱਧਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ‘ਮਸਤ’ ਕਹਾਣੀ ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨਸਨੀਖੇਜ਼ ਕਥਾ ਵੇਰਵਿਆਂ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਨੇਚੁਰਿਸਟ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਲੇ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਮੰਡਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਪਾਠਕਾਂ ਅੱਗੇ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਸੁੱਟਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਰੀਤਾਂ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਟਕਰਾਅ ਵਾਲਾ ਇਹ ਸੰਵਾਦ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅੰਤ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਕਥਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਤਣਾਅ ਜਾਂ ਦਵੰਦ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾ ਉਭਰਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਕਥਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਆਭਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਮੂਲਵਾਸ ਦੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਬਹੁਰੰਗੀ ਕਿਰਦਾਰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਨਾਰੀ ਦਾ ਬਿੰਬ ਭਾਰਤੀ ਮਰਦ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਹੋਠ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਤੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਈ ਨਾਰੀ ਨੇ ਇਸ ਬਿੰਬ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸਦਾ ਚੇਤੰਨ ਤੇ ਜਾਗਰੂਕ ਖਾਸਾ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰ ਨਿੰਗਰ, ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਚੇਤੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਨ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਤਿੜਕ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਭਟਕਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਨਿੰਮੀ, ਪੱਲਵੀ, ਪ੍ਰੀਤੀ, ਇੰਦੂ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸੁਤੰਤਰ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੀਆ ਵਰਗੀ ਪਾਤਰ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਬਣਤਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਭਿੜਨ ਦੀ ਥਾਂ

ਆਪਣੇ ਸੁਤੰਤਰ ਵਜੂਦ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਟਵਾਲ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮਪੁਰਖੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਇਕ ਪਾਤਰ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਤਰ ਲੇਖਕ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਹਰ ਸਮੇਂ ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਸਾਊਪੁਣੇ ਦਾ ਮੁਜੱਸਮਾ ਬਣ ਕੇ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਤਰ ਪਰਵਾਸ ਅੰਦਰ ਪੰਜਾਬੀ ਜਗੀਰੂ ਅਵਚੇਤਨ ਵਾਲੇ ਧਰਮ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ ਪਰਵਾਸ ਦੀ 'ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ' ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਤੁਆਰਫ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਲੇਖਕ ਦੀ ਕਥਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਵਾਹਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਤਰ ਦੇ ਇਕਹਿਰੇ ਪਰਿਪੇਖ ਨਾਲੋਂ ਇਸਦੇ ਬਹੁਪਾਸਾਰੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦਾ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਵੱਖਰਾ ਇਜ਼ਾਫ਼ਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨਾਲ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਆਪਣਾ ਆਸਣ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੁਦਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਬਦਲਦੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ, ਮਸਤ, ਸੰਗਮ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ, ਸਮਾਣਾ, ਪੰਨਾ 139.
2. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 81
3. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 83
4. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 53
5. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 54
6. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 56
7. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 62
8. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 134
9. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 136

ਮੁੱਖੀ, ਪੋਸਟ ਗਰੈਜੂਏਟ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ,
ਮਾਹਿਲਪੁਰ (ਗੁਜ਼ਿਆਰਪੁਰ)
ਫੋਨ 084370 89769

ਜਿੰਦਰ - ਬਿਰਤਾਂਤਕੀ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਸਧਾਰਨ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸਧਾਰਨਤਾ ਦਾ ਚੇਤਰਾ (ਬੁਹੇ ਇਸ਼ਕ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਸਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ)

ਡਾ. ਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਜਿੰਦਰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਤੇ ਗਲਪਨਿਕ ਵਿਵੇਕ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਮਾਣਕ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਦੋ-ਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਮਨੁੱਖ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਥਾਕਾਰੀ ਦਾ ਫੋਕਸ ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਬਦਲਾਅ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੋਹ ਜਾਂ ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਹਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀਆਂ ਮਹੀਨ ਤੰਦਾਂ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਔਰਤ-ਮਰਦ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਿਰਜਦਿਆਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਥਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਦੀ ਇਕਾਲਕੀ ਤੇ ਸਤਹੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਹ ਮਸਲੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਸਦੀਵੀ ਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਸਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸਿਰਜਿਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਫੋਕਸ ਵਿਚ ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜਕ ਪਰਿਵੇਸ਼, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੁਗਾੜਾਂ, ਢਹਿੰਦੇ ਆਰਥਿਕ ਢਾਂਚੇ, ਵਿਗੜਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਬੰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿੰਦਰ ਨੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਓਸ ਤਾਰਕਿਕ ਸਮਝ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਨਮੁੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹਥਲੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਿਹ 'ਬੁਹੇ ਇਸ਼ਕ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਸਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ! (ਸੰਗਮ ਪਬਲਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਸਮਾਣਾ, 2022) ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿੰਦਰ ਦੀ ਕਥਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬੰਦੇ ਦੀ 'ਸਧਾਰਨਤਾ' 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜਿੰਦਰ 'ਉਨ੍ਹਾਂ' ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜੋ 'ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਅਲਵਿਦਾ ਲਈ।' (ਪੰ-9) ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਿੰਦਰ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਤੇ ਗਲਪਨਿਕ ਵਿਵੇਕ ਕਰ ਕੇ ਵਿਚਾਰਨਯੋਗ ਹਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ 'ਕਹਾਣੀਆਂ' ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ 'ਸਧਾਰਨਤਾ' ਕਾਰਨ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ। ਲਗਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਤਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ। ਜਿੰਦਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਨਾਇਕ ਸਧਾਰਨ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਸਧਾਰਨ ਬੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਦੋ-ਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਕਿਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦਾ ਮਹਾਂ ਨਾਇਕ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਆਮ, ਸਧਾਰਨ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੰਦਾ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਸਮਾਜਕ ਵੇਗ ਵਿਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਆਪਣੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਤੋਂ ਉਰਾਂ-ਪਰਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬੇਲਾਗ ਹੋ ਕੇ ਪਲਾਇਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਦਰ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਜਿਉਂ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਾਸ਼ੀਆ ਜਾਤੀ, ਜਮਾਤੀ ਜਾਂ ਲਿੰਗ ਅਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਅਣਹੋਇਆਂ ਵਰਗੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਜੂਨ ਕੱਟਦੇ ਹਨ।

‘ਸਾਧਾਰਨ ਲੋਕ। ਸਾਧਾਰਨ ਸੋਚਾਂ। ਸਾਧਾਰਨ ਲੋੜਾਂ।’ (ਪੰ-9) ਜਿਉਂਦੇ ਵੇਲੇ ਉਹ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

‘ਦਾਦੀ ਕਿਹੜਾ ਫੋਗੂ ? ਮਾਈ ਦੀ ਪੋਤੀ ਪੁੱਛਦੀ।

ਮਾਈ ਫੋਗੂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜ ਲੈਂਦੀ, ‘ਇੱਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਟੁੱਟ ਪੈਣਾ ਫੋਗੂ।’ (ਟੁੱਟ ਪੈਣਾ ਫੋਗੂ, ਪੰ-32)

‘ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਉਸ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰੇ, ਉੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਉਹ ‘ਕਿਹੜਾ ਪੂਰਨ’ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵੀ ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ।’ (ਦੇਖ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ, ਪੰ-78)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿੰਦਰ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਫੋਕਸ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਧਾਰਨਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕੀ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਕਥਾ ਵਾਚਕ-ਵਕਤਾ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ‘ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵਕਤਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਕਤਾ ਆਪਣੀ ਸਿਮਰਤੀ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਚੋਣਵੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਤਰਕ ਸਿਰਜ ਕੇ ਪਾਠਕ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦਾ ਗਾਲਪਨਿਕ ਚਰਿਤਰ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਦਰ ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੂੰ ਵਕਤਾ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਛਾਂਟਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਂਟ-ਛਾਂਟ ਨਾਲ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦਾ ਵਕਤਾ ‘ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਘਟਨਾਵੀ ਚੋਣ ਸਮੇਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕੀ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਕਤਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

‘ਜੀਤ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਸੋਚਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ (ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ) ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸਿਆਣਾ ਲੱਗਦਾ।’ (ਸੋਹ ਦਾ ਤੱਕਲਾ, ਪੰ-54)

ਜਿੰਦਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਸਗੋਂ ਪਾਤਰਾਂ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕਈ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਕੇ ਕਰਦਾ ਸਿੱਧਾ ਕਥਾਨਕੀ ਵੇਰਵਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

‘ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਜਿੱਦਾਂ ਉਸ ਵੀ ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਬਾਬੂਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ।’ (ਆਗੂ-ਬਾਗੂ, ਪੰ-128)

‘ਉਸ ਦਾ ਆਉਣਾ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਾੜਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਜਿੰਨਾ ਨਹੀਂ।’ (ਟੱਲੀ, ਪੰ-95)

‘ਮੈਂ ਘੁੱਟ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚੀਆਂ। ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ। ਫੇਰ ਮੀਚੀਆਂ। ਫੇਰ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ। ਫੇਰ ਮੀਚੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਭੁਲੇਖੇ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੀ ਮੇਰੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਈ। ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।’ (ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਮੌਤ, ਪੰ-87)

‘ਬਾਬਾ ਗੋਲੂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੱਥੇ ‘ਤੇ ਤਿਉੜੀਆਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਿ ਇਹ ਹੁਣ ਫੇਰ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਿਆ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ‘ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਮਰਿਆ।’

ਉਸ ਦਾ ਆਉਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।’ (ਤ੍ਰੇਹ, ਪੰ-56)

ਜਿੰਦਰ ਇਸ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਤਸੁਕਤਾ ਭਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਠਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਦਾ ਨਿਵਾਰਨ ਲੱਭਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਕਤਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪਤਾ ਦੀ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਿਉਰੇ ਵਿਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੇ ਚਰਿਤਰਿਕ ਪਰਿਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਠਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦਾ ਓਹੀ ਚਰਿਤਰਿਕ ਪਹਿਲੂ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਕਤਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ‘ਤੇ ਪਾਠਕ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦਾ ਚਰਿਤਰ ਬਿੰਬ ਸਿਰਜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਤਰ ਜਾਂ ਘਟਨਾ ਸੰਬੰਧੀ ਲੁਕੋਅ ਜਾਂ ਬਿਆਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਜਿੰਦਰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਲੈਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਪਾਤਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਓ ਨਾਲ ਸੰਘਣੀ ਕਰਦਾ ਹੈ-

‘ਉਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਂ ਜਗੀਰ ਚੰਦ ਸੀ ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁੰਗਾ ਭਲਵਾਨ ਅਖਵਾਉਣਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਥੇਰੇ ਨਾਂ ਸਨ। ਜਗੀਰ ਤੁੰਬੀ ਮਾਸਟਰ। ਜਗੀਰ ਠਰਕੀ। ਜਗੀਰ ਬੋਲਾ। ਜਗੀਰ ਸਪੀਕਰ ਵਾਲਾ। ਡਾਕਟਰ ਜਗੀਰ।’ (ਬੂਹੇ ਇਸ਼ਕ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਸਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ, ਪੰ-33)

‘ਉਸ ਦਾ ਦਰਮਿਆਨਾ ਕੱਦ ਸੀ। ਕਣਕ ਵੰਨਾ ਰੰਗ। ਗੱਲ ਖੱਦਰ ਦੀ ਕਮੀਜ਼। ਤੇੜ ਚਾਰਖਾਨੇ ਦੀ ਧੋਤੀ। ਪੈਰੀਂ ਗੁਰਗਾਬੀ। ਸਿਰ ‘ਤੇ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਜਾਂ ਸਾਢੇ ਨਾਲ ਸਿਰ ਢਕ ਕੇ ਰੱਖਦਾ। ਛੜਾ ਸੀ। ਬੇਫਿਕਰਾ।’ (ਟੁੱਟ ਪੈਣਾ ਫੋਗੂ, ਪੰ-28)

ਵਕਤਾ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਟੁੱਟਵੇਂ ਵੇਰਵਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਵਿੱਚ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਕਤਾ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਉਸ ਪਾਤਰ ਦੇ ਸਖ਼ਸ਼ੀ ਵੇਰਵੇ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨਦਾ ਆਪਣੀ ਸਮਰਥ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਾਲਪਨਿਕ ਵੇਰਵੇ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉਚੇਚ ਤੋਂ ਇਉਂ ਬਿਆਨਿਆ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਾਤਰ ਦਾ ਅਸਤਿਤਵ ਸਚਮੁੱਚ ਹੀ ਟੋਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਿਖਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜਕ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਉਸ ਪਾਤਰ ਦੀ ਬਿਖਰਵੀਂ ਹੋਂਦ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ‘ਬੂਹੇ ਇਸ਼ਕ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਸਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਗੀਰ ਚੰਦ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਦੁਰਗੀ ਦਾ ਜਾਣਾ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੁੜ ਕੇ ਥਾਂ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਆ ਪਾਉਂਦਾ। ਵਕਤਾ ਉਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਜਦੋਂ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਜਿਊਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪੈਰ-ਪੈਰ ‘ਤੇ ਭਟਕਦਾ ਹੈ- ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਗਈ।’ (ਪੰ-37) ਫੇਰ ‘ਉਹਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅੱਸੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।’ (ਪੰ-33)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿੰਦਰ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਉਸਾਰ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਹੋਂਦ ਦੇ ਮੁੱਕ ਜਾਣ ‘ਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਕਤਾ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿਚ ਵਾਪਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਥ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭੀਸ਼ਮ ਪਿਤਾਮਾ, ਮਿਰਜ਼ੇ ਦਾ ਪਿਉ, ਟੁੱਟ ਪੈਣਾ ਫੋਗੂ, ਸੋਹ ਦਾ ਤੱਕਲਾ, ਗਿਆਨੋ ਉਰਫ਼ ਗਾਮੀ ਮਾਮੀ, ਇੱਕ ਸੀ ਫਿੰਨੋ, ਦੇਖ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ, ਬੰਦੇ ਦੀ ਜੂਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵਕਤਾ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕੀ ਕਾਲ ਦਾ ਫੈਲਾਉ

ਭੂਤਕਾਲ ਵੱਲ ਹੈ।

ਵਕਤਾ ਕਹਾਣੀ ਉਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਰਾਹੀਂ ਵਕਤਾ ਆਪਣੀ ਸਿਮਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਪਾਤਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਥੀਮਕ ਉਸਾਰ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦਾ ਚਰਿਤਰਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਕਤਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਕਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਵਕਤਾ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਪਾਠਕ ਦੀ ਗ੍ਰਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ‘ਤੇ ਛੱਡ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਦਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਰੌਚਕਤਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਵਕਤਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੀ ਆਰਥਕ-ਸਮਾਜਕ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਦੀ ਥਾਂ ਜੀਵਨ ਬਿਊਰੇ ਦਿੰਦਾ ਉਸ ਦੀ ਸਧਾਰਨਤਾ ‘ਤੇ ਫੋਕਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਫੋਕਸੀਕਰਨ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਰਾਹੀਂ ਥੀਮਕ ਪਸਾਰ ਟੁੱਟਵੇਂ ਪਰੰਤੂ ਸੰਘਣੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਘਣਤਾ ਮੁੱਖ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਉਪ-ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

‘ਇੱਕ ਸੀ ਫਿੰਨੋ’, ‘ਮੰਗੇ ਦਾ ਸੰਤਾਪ’ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਵਕਤਾ ਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਇਕ ਪਾਤਰ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਪਾਤਰ ‘ਤੇ ਆਰੋਪਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤਕੀ ਫੋਕਸ ਦੂਜੇ ਪਾਤਰ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਤੀਜੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਤੇ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚਲਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਉਪ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਹੀ ਉਪ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਜੁਗਤ ਬੜੇ ਕਲਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਪ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਆਪਣਾ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਪੈਟਰਨ ਹੈ ਜੋ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ‘ਤੇ ਆਪਣਾ ਅਮਿੱਟ ਅਸਰ ਛੱਡਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਦੀ ਲੜੀ ਇਕਾਗਰ ਤੇ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦੀ ਬਲਕਿ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਕੇ ਜਿੰਦਰ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਵਕਤਾ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਉਪ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚਲੇ ਤਰਕ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਪ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚਲੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਸਾਪੇਖਤਾ ਵਿਚ ਵਕਤਾ ਆਪਣੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨਦਾ ਹੈ-

‘ਹੇ ਗੰਗਾ ਮਈਆ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਪੁੰਨ’ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਾਜ਼ਿਦ ਨਾਲ ‘ਆਪਣੇ ਬੋਲ’ ਪੁਗਾਏ ਹਨ।’ (ਇੱਕ ਸੀ ਫਿੰਨੋ, ਪੰ-110)

‘ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੰਗੇ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਪਰੋ-ਥਲੀ ਬੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ।’ (ਮੰਗੇ ਦਾ ਸੰਤਾਪ, ਪੰ-111)

‘ਟੱਲੀ’, ‘ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ’ ਤੇ ‘ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਮੌਤ’ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੈਰ ਮਨੁੱਖੀ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਜਿੰਦਰ ਗਾਲਪਨਿਕਤਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵਕਤਾ ਕੁੱਤਾ, ਘਰ ਤੇ ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਨੂੰ ਕਰਮਵਾਰ ਟੱਲੀ, ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਮੌਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਿਮਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੀ ਹੁਣ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭੌਤਿਕ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬੇਹੱਦ ਨੇੜੇ ਬਲਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹੀ ਰਚੇ ਮਿਚੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ

ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਬੀਤ ਗਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਰਸ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸੁਆਦ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ‘ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਮੌਤ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪਿੱਪਲ ਸੰਬੰਧੀ ਵਕਤਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ‘ਉਦੋਂ ਵੱਡਾ ਪਿੱਪਲ ਭਰ ਜੁਆਨ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਸੰਗ ਝੁੰਮ ਉੱਠਦਾ। ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਗਾਉਣ-ਪਾਣੀ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ, ਦੱਸੋ, ਉਹ ਭਲਾ ਕਿੱਦਾਂ ਨਹੀਂ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ।’ (ਪੰ-89) ਇਹ ਪਿੱਪਲ ‘47 ਦੀ ਗੋਲਿਆਂ ਵੇਲੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦਾ ਗਵਾਹ ਬਣਦਾ ਹੈ ਪਰ 1970 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਈਆਂ ਤਕਨੀਕੀ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ‘ਹੁਣ ਉਥੇ ਬੇਰੌਣਕੀ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗੀ ਸੀ।’ (ਪੰ-92) ਜਿੰਦਰ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਤਕਨੀਕੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਬਾਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਪਰ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਸੰਕੇਤਕ ਵੇਰਵਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਰੁਪਾਂਤਰਨ ਨੂੰ ਦਰਜ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਔਰਤ ਤੇ ਮਰਦ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚਲੀ ਤਾਂਘ ਨੂੰ ਜਿੰਦਰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਅਹਿਮ ਸਰੋਕਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਾਂਘ ਦੇ ਅਪੂਰਨ ਰਹਿ ਜਾਣ ਦਾ ਮਲਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਝੱਲਦੇ ਹਨ। ‘ਗਿਆਨੋ ਪੂਰਵ ਗਾਮੀ ਮਾਸੀ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵਕਤਾ ਗਿਆਨੋ ਮਾਸੀ ਦੇ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰਨ ਦੇ ਸਨਸਨੀਖੇਜ਼ ਖੁਲਾਸੇ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਵਸੀਆਂ ਟੁੱਟਵੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਮੁੱਖ-ਪਾਤਰ ਗਿਆਨੋ ਵਿਆਹ ਦੇ ਚਾਅ ਵਿਚ ਖੀਵੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਤੀ ਬਾਰੇ ਅਨੇਕਾਂ ਭਰਮ ਸਿਰਜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਕਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਰਮਾਂ ਦਾ ਅਣਭੋਲ ਗਵਾਹ ਬਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ‘ਵਿਆਹ ਦੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਗਿਆਨੋ ਤੋਂ ਬਣੀ ਗਾਮੀ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਉਜੜ ਗਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੱਚ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ।’ (ਪੰ-67) ਗਾਮੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ ‘ਤੇ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ-ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ-ਪ੍ਰੋਖੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਮੌਤ ਨੂੰ ਚੁਣਦੀ ਹੈ। ਕਥਾਨਕੀ ਵੇਰਵੇ ਜਿੱਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਮੁੜ ਕੇ ਆ ਕੇ ਉਥੇ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ‘ਕੀ ਕਾਰਨ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਗੱਡੀ ਥੱਲੇ ਧੜ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।’ (ਪੰ-65)

ਦਰਅਸਲ ਮਰਦ ਨੂੰ ਹਾਣ ਦੀ ਔਰਤ ਦੀ ਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਹਾਣ ਦੇ ਮਰਦ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਤੇ ਅੱਝਾਂ ਮਾਰੇ ਚਰਿਤਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ‘ਤ੍ਰੇਹ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵਕਤਾ ਬਾਬਾ ਗੋਲੂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਨਾ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਭੇਤ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬੁੱਝਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰਦਾ-ਡਰਦਾ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਗੋਲੂ ਦਸਦਾ ਹੈ- ‘ਸੱਚੀ ਆ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਇਹ ਗੱਲ ਵੱਡੇ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਪੰਨਦਈ ਨੇ ਦੱਸੀ ਹੋਣੀ ਆ। ਪਾੜ੍ਹਿਆ, ਉਦੋਂ ਵਿਆਹ ਘੱਟ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਐਤਰਾਂ-ਉਤਰਾਂ ਹੀ ਜਨਾਨੀਆਂ ਕੱਢ ਲਿਆਉਂਦੇ। ਸਾਡੀ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਇਹੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਐਨੀ ਸੁਨੱਖੀ ਜਨਾਨੀ ਸੰਭਾਲੀ ਨਾ ਗਈ। ਜੇ ਸੰਭਾਲੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਜੁਆਕਾਂ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੇ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਵਾਂਗੂ ਐਂ ਨਾ ਰੁਲਦੈ।’ (ਪੰ-64) ‘ਦੇਖ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਦੇ ਪ੍ਰਾਕਿਰਿਤਕ ਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਰਲਤਾ ਨਾਲ ਬਿਆਨਦਾ ਹੈ- ‘ਇਸ ਸਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਾਮ ਆ। ਜੇ ਕਾਮ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਘਰ ਨੂੰ

ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ ਕਦੇ।’ (ਪੰ-77)

ਜਿੰਦਰ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੀ ਰਹਿਤਲ ਵਿਚਲੇ ਉਤਰਾਅ-ਚੜਾਅ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਵਿਚਲੇ ਤਨਾਉ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਨਾਉ ਵਿਚ ਨਵੀਨ ਸੋਚ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸੋਹ ਦੇ ਤੱਕਲੇ ਵਜੋਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ‘ਸੋਹ ਦਾ ਤਕਲਾ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਜਸਵੰਤ ਵੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸੋਹ ਦਾ ਤਕਲਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵਕਤਾ ਜਸਵੰਤ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਈ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਕਥਾਨਕ ਵੇਰਵੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਜਸਵੰਤ ਦੇ ਅਝਬ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨ ਸਭਾ, ਲਾਇਬਰੇਰੀ, ਖੇਡ ਦਾ ਮੈਦਾਨ, ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਰਗੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਪਿਰਤਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧਾਂ ਨੂੰ ਮੋੜਾ ਦੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਵਕਤਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ‘ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜੰਮ ਪਿਆ। ਉਸ ਵਰਗੀ ਸੋਚ ਦਾ ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ।’ (ਪੰ-54) ‘ਉਏ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕੋਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ‘ਸੋਹ ਦਾ ਤੱਕਲਾ’ ਸਮਝਿਆ, ਉਹ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਗਿਆਨਵਾਨ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਜੀਨੀਅਸ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲਿਆ ਗਿਆ। ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਗਿਆ।’ (ਪੰ-55) ‘ਤ੍ਰੇਹ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਗੋਲੂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਨਾਲ ਸਕੀਰੀ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਥਾਨਕੀ ਵੇਰਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਭੈਣ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਮੋਹ ਝਲਕਦਾ ਹੈ। ਮੋਹ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਘਰ ਵਿਚ ‘ਉਸ ਦਾ ਆਉਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।’ (ਪੰ-56)

1947 ਦੀ ਵੰਡ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਗਈ। ਕਈ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਅਪਣੀ ਹੋਂਦ, ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਜਾਂ ਲੁਕਾਉਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹੇ। ‘ਮੰਗੇ ਦਾ ਦੁੱਖ’ ਤੇ ‘ਇੱਕ ਸੀ ਫਿਨੋ’ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ‘47 ਦੀ ਵੰਡ ਗੱਲ ਕਥਾਨਕ ਵਿਚ ਆਂਸ਼ਿਕ ਵੇਰਵੇ ਮਾਤਰ ਹੀ ਆਈ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਫੈਲਾਅ ਵਿੱਚ ‘47 ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ‘ਇਕ ਸੀ ਫਿਨੋ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਗਏ ਵਕਤਾ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦਾ ਇਕ ਲੇਖਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਕਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਬਾਤ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਜਿੰਦਰ ਹਿੰਦੂ ਕੁੜੀ ‘ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਜੋ ਬੀਤਦੀ ਹੈ ਉਸ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ। ਫਿਨੋ ਭਾਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਬੱਚੇ ਜੰਮਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ‘ਅੰਦਰੋਂ ਹਿੰਦੂ’ ਹੀ ਸੀ। ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਗਵਾਉਣ ਦਾ ਦੁੱਖ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਝੱਲਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਅੰਤ ਆਪਣੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਦੇ ਉਂਗਲਾਂ ਤੇ ਕਬਰ ਦੀ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਮਿੱਟੀ ਗੰਗਾ ਮਈਆ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਵਕਤਾ ਮੰਤਰ ਉਚਾਰਦੇ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਹੀ ਸੀ। ਜਿੰਦਰ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਗਾਲਪਨਿਕ ਵਿਵੇਕ ਰਾਹੀਂ ਦੋਹਾਂ ਪੰਜਾਬਾਂ ਦੀ ਖੂਨ ਦੀ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ, ਅਪਣਤ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਧਰਮਾਂ, ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾ ਕੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ 1947 ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਦੁੱਖ ਪਿਆ ਹੈ। ਜਿੰਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ 1947 ਦੀ ਮਾਰ ਧਾੜ, ਕਤਲੋਗਾਰਤ ਦੇ ਸਿੱਧੇ

ਬਿਆਨ ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪਏ ਅਸਰ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਰ ਸਮੁੱਚੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫੈਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਬਲਕਿ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਪਾਤਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਿਸੇ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖੀ ਪਾਤਰ ਤੋਂ ਸੁਣਦਾ ਇਸ ਅਸਰ ਨੂੰ ਕਬੂਲਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਦਰ ਇਸ ਅਸਰ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਗਹਿਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅੰਦਰ ਉਪ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬੁਣਦਾ ਹੈ। ਉਪ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਪਾਤਰ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸਤਰ-ਦਰ-ਸਤਰ ਖੁੱਲ੍ਹਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਵੇਂ-ਉਵੇਂ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਫੋਕਸ ਗੱਲ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ‘ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

‘ਮੰਗੇ ਦਾ ਸੰਤਾਪ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਪਾਤਰ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ‘ਗਵਾਚੇ ਕੁਝ’ ਦਾ ਦੁੱਖ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਮੰਗੇ ਦਾ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਰੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸੀ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਗਿਰਧਾਰਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਭੈਣ ‘47 ਦੀਆਂ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਰਹਿਣ ਲਈ ਘਰ, ਖਾਣ-ਪਹਿਨਣ ਲਈ ਰੋਟੀ-ਕੱਪੜਾ ਤੇ ਜਿਉਣ ਲਈ ਰਿਸ਼ਤੇ। ਮੰਗਾ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਦੂਜੀ ਮਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਵਿਦਿਆ ਬੇਸ਼ਰਤੀ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਚਾਨਕ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿਚ ਛਪੀ ਗਿਰਧਾਰੇ ਦੀ ਫੋਟੋ ਨੂੰ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਜਾਤ ਤੋਂ ਪਛਾਣਦੀ ਹੈ- ‘ਇਹ ਤਾਂ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮੋਚੀ ਗਿਰਧਾਰੇ ਦੀ ਫੋਟੋ ਆ। ਗਿਰਧਾਰਾ ਜੁੱਤੀ ਬਣਾ ਕੇ ਡੇਹੜੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹਾ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।’ (ਪੰ-116) ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਥਿਤ ਛੋਟੀ ਜਾਤ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ, ਖਾ-ਪੀ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਜਾਤੀਗਤ ਹਉਮੈ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

‘ਪੋਰਸ’ ਤੇ ‘ਆਗੂ-ਬਾਗੂ’ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਥੀਮਕ ਵੇਰਵੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਦੇ ਹਨ। ‘ਪੋਰਸ’ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਰਿਣਕੂ ਆਪਣੀ ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਵੀ ਅਜੇਤੂ ਪੋਰਸ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਦਰਦਨਾਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਹੱਸਦਾ-ਖੇਡਦਾ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਰੋਤ ਬਣਦਾ ਹੈ। ‘ਆਗੂ-ਬਾਗੂ’ ਕਹਾਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਹਾਰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦੀ ਜਾਤੀ-ਜਮਾਤੀ ਮਾਨਸਿਕ ਘਾੜਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਸਪਾਲ ਤੇ ਸਵਰਨਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ‘ਇਕੋ ਮਿਲਣੀ’ ਮੂਲੋਂ ਤਬਦੀਲੀ ਲੈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਇਸ ਮਿਲਣੀ ਵਿਚ ਜਸਪਾਲ ਦੀ ਜਾਤੀਗਤ-ਜਮਾਤੀਗਤ ਪਛਾਣ ਸਵਰਨਾ ‘ਤੇ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਵਰਨਾ ਜਸਪਾਲ ਨੂੰ ‘ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ’ (ਪੰ-134) ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਸਪਾਲ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ‘ਇਕੋ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ‘ਬਾਬੂ ਜੀ’ ਤੋਂ ‘ਜਸਪਾਲ’ ਤਕ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ।’ (ਪੰ-135) ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਸਪਾਲ ਦਾ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਝੁਣਝੁਣੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤੇ ਸਵਰਨਾ ਇਹ ਨਾ ਕਹਿ ਦੇਵੇ, ‘ਲੈ ਜਸਪਾਲ ਲਿਆ ਤੂੰ ਕੰਧ ‘ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਆਹ ਮੇਰੇ ਵਾਲਾ ਅੱਧਾ ਕੱਧ ਚਾਹ ਪੀ, ਮੈਂ ਜ਼ਰਾ ਗ੍ਰਾਹਕ ਭੁਗਤਾ ਲਵਾਂ।’ (ਪੰ-135)

ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ, ਬੁੱਲੇਸ਼ਾਹ, ਕਾਦਰਯਾਰ, ਪੀਲੂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿਕ ਹਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ

ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਰਸਮਈ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਇਹ ਹਵਾਲੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਜੁਗਤ ਵਜੋਂ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ‘ਬੂਹੇ ਇਸ਼ਕ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਸਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਗੀਰ ਚੰਦ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਰ ਗਏ ਦੁਰਗੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ-

‘ਉਹ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਰੋਂਦਾ। ਸੁੰਵੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਓਪਰਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਦੇਖਦਾ। ਕੰਧ ‘ਤੇ ਇੱਕ ਪਰਛਾਵੇਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਫੈਲਦਾ। ਉਹ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਕਹਿੰਦਾ, ‘ਕਮਲੀਏ-ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛ ਤਾਂ ਲੈਂਦੀ।’

ਫੇਰ ਉਹ ਗੁਣਗੁਣਾਉਣ ਲੱਗਦਾ:

‘ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਇਸ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਵਣਜ ਵਿੱਚੋਂ,

ਜਫਾ ਜਾਲ ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਵੱਟਿਆ ਸੂ।’ (ਪੰ-41)

ਜਿੰਦਰ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਿਲਪ ਪੱਖ ਨੂੰ ਮੋਕਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਗਾਲਪਨਿਕ ਵਿਵੇਕ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਾਧਾਰਨਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਮਾਨਵੀ ਜਗਤ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸਹਿਜਤਾ ਵਿਚ ਫੜਦਾ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਉਚੇਚ ਤੋਂ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਪੁਸਤਕ ‘ਲੰਡਨਵਾਸੀ ਦੀ ਅੱਖ’:

ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਪਾਠ

ਡਾ. ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਜੁਬਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਲਪਕਾਰ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗਿਣਾਤਮਕ ਤੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ/ਪੱਛਾਣ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਭੰਨ-ਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰਿਤ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਬਹੁਨਾਦੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਜੀਵੰਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੇ ਯੂਰਪੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਦੋਵੇਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵੱਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਪੱਛਾਣ, ਤਕਲੀਫ, ਸਰੋਕਾਰ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਮਾਪਣ ਦੀ ਵੇਦਨਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਰੋਧਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਸਿਰਜਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਵਾਹਮਾਨ ਹੈ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਸਜੱਗ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਕੋਲ ਪੇਂਡੂ, ਸ਼ਹਿਰੀ, ਦੇਸੀ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ‘ਤੇ ਉਹ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਬੇਸ਼ਕ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਸਮੁੱਚੇ ਪਰਵਾਸੀ ਮਸਲਿਆਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਿਲ੍ਹੇ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਅਟਵਾਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਲੰਬੇ ਅਰਸੇ ਤੋਂ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਪੁਖਤਾ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮੱਗਰਤਾ ਸਹਿਤ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਲੇਠੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਸਰਦ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ’ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਗਲੇਰੇ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅੱਠ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਸੁੱਕਾ ਪੱਤਾ ਤੇ ਹਵਾ’, ਕਾਲਾ ਲਹੂ, ਖੂਹ ਵਾਲਾ ਘਰ, ਇਕ ਸੱਚ ਮੇਰਾ ਵੀ, ਨਵੇਂ ਗੀਤ ਦਾ ਮੁੱਖੜਾ, ਇਕ ਗੱਲ ਜੋ ਦਿਲ ਲੱਗੇ, ਤੇ ਮਸਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਸਦੇ ਬਾਰਾਂ ਨਾਵਲ ‘ਵਨਵੇਅ’, ‘ਰੇਤ’, ‘ਸਵਾਰੀ’, ‘ਸਾਊਥਾਲ’, ‘ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਦੇਸੀ’, ‘ਗੀਤ’, ‘ਮੁੰਦਰੀ ਡੋਟ ਕੌਮ’, ‘ਮੋਰ ਉਡਾਰੀ’, ‘ਅਕਾਲ ਸਹਾਏ’, ‘ਆਪਣਾ’, ‘ਜੇਠੂ’ ਤੇ ‘ਹਾਦਸੇ’ ਛਪ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ‘ਫੋਕਸ’ ਅਤੇ ‘ਦਸ ਦਰਵਾਜ਼ੇ’ ਸਵੈ-ਕਥਨ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜੀਵਨੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸਰਦਾਰ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ‘85 ਵਰਿਆਂ ਦਾ ਜਸ਼ਨ’ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਹੁ-

ਕੋਣੀ, ਬਹੁ-ਰੰਗੀ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਆਯਾਮੀ ਜਟਿਲ ਜੀਵਨ ਧਰਾਤਲ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਢਾਲਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਕਟਾਂ, ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਉਸਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ ਅਤੇ ਮਸਲੇ ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਜਟਿਲਤਾਪੂਰਨ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਮਾਨਵੀ ਵਿਸ਼ਵੀਕ੍ਰਮ ਸਹਿਤ ਸਰਵਪੱਖੀ ਰਚਨਾਕਾਰੀ ਕੋਈ ਸੁਖਾਲਾ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਅਤੇ ਪਿਛੋਕੜ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਥਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਮਨੁੱਖੀ ਨਸਲ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਵਿਧੀ ਵੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੱਧ ਕਾਲ ਤੱਕ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਆਮ ਸੀ। ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਅਰਥ ਬਦਲਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰਵਾਸ ਸੰਕਲਪ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਕਾਰਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਰਵਾਸ ਘਟਿਤ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸੰਕਟ ਉਭਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੀ ਜਕੜ ਕਾਰਣ ਬਸਤੀਆਂ ਕੋਲ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਧੇਰੇ ਸੀ। ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਮੁਤਾਬਿਕ 'ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ (1450 ਈ.) ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਲਗਭਗ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ (1763 ਈ.) ਤੱਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਤਜਾਰਤੀ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸਦੀਆਂ ਵਿਚ ਯੂਰਪੀਨ ਕੌਮਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਿਆ। ਜਾਪਾਨੀ, ਪੁਰਤਗੀਜ਼, ਫਰਾਂਸੀਸੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਤੇ ਡੱਚ ਆਦਿ ਕੌਮਾਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੁਰਤਗੀਜ਼, ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆਏ। ਇਸ 'ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਿੜੀ' ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖੂਬ ਖੜਕੀ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਦੂਸਰੀਆਂ ਯੂਰਪੀਨ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਪਛਾੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਿਆਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੌਮ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਲੁੱਟ ਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕਤਰ ਕੀਤਾ ਬੇ-ਪਨਾਹ ਸਰਮਾਇਆ ਤੇ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਹੀ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਸਨਅੱਤੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸਨਅੱਤੀ-ਯੁੱਗ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਹੁਨਰਮੰਦ ਕਾਰੀਗਰ ਵੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਵਸਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਵਾਨ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ 'ਚੰਨ' ਦੀ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਵੀ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਕਾਰੀਗਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਹੀ ਬਰਤਾਨੀਆ ਗਏ। ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਜਾਣ ਦਾ ਇਹ ਕੋਈ ਬਾਕਾਇਦਾ ਰੁਝਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰਵਾਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਰਿਪੇਖ (ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ) ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਇਕ ਖਿੱਤੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਰੁਝਾਨ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੈ ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਬਸਤੀਵਾਦ ਤੇ ਨਵ-ਬਸਤੀਵਾਦ ਨਾਲ ਘਨਿਸ਼ਟ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਕਾਮੇ

ਆਪਣੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਗਏ ਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਰਤਾਨੀਆ, ਕੈਨੇਡਾ, ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵੱਲ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਚੰਗੇਰੇ ਜੀਵਨ-ਪੱਧਰ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਜਾਣ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਖੰਡ-ਉਦਯੋਗ ਲਈ 1934 ਈ. ਤੋਂ ਭਾਰਤੀ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਲਿਜਾਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਜਤਨ ਸਨ, ਇਸ ਦਾ ਬਾਕਾਇਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਉਭਰਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਪਰਵਾਸੀ' ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਰਵਾਸੀ ਤੇ ਆਵਾਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਰਾਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 'ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ 'ਪਰਵਾਸੀ' ਤੇ 'ਆਵਾਸੀ' ਦੋ ਅਜੇਹੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਸੰਦਰਭ-ਕੋਸ਼ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵੀ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਸਪਸ਼ਟ ਤੇ ਪਰਮਾਣਿਕ ਨਿਰਣੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ। 'ਪਰਵਾਸੀ' ਸ਼ਬਦ 'ਪਰ' ਤੇ 'ਵਾਸੀ' ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ। 'ਪਰ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਦੂਸਰਾ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਵਾਸੀ' ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ, ਵਿਭਿੰਨ ਤੇ ਨਵੀਨ ਜੀਵਨ-ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸੋਚ, ਅਹਿਸਾਸ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ 'ਪਰਵਾਸੀ' ਚੇਤਨਾ ਹੈ। ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ 'ਇਸ ਦੀ ਹੋਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ, ਸਮਾਜ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਕ ਪਰਵਾਸੀ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਵੱਸਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨਵੇਂ ਮੁਲਕ ਦੇ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਨੈਤਿਕ ਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਪਰਬੰਧ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵੇਂ ਕਾਰਨ ਹਰ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਉਹ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਜਟਿਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚੇਤਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਕੁਝ ਮਨਫੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਹ ਇਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਰੋਧ ਬਹੁ-ਪਾਸਾਰੀ ਤੇ ਬਹੁ-ਦਿਸ਼ਾਵੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪਰਵਾਸੀ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਸੁਮੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਖਰੇਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਰੋਧਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਿਆਂ ਉਸ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਚੇਤਨਾ ਉਗਮਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਅਜਿਹੀ ਚੇਤਨਾ ਜਿਹੜੀ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ, 'ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ' ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਬਹੁਪਰਤੀ ਮਸਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਸੰਕਟ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ। ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਛਾਣ ਅਤੇ ਹੋਣੀ, ਅਰਥ ਜਗੀਰੂ ਅਵਚੇਤਨ, ਮਾਨਸਿਕ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਨਵੇਂ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਸਵੈ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਪੱਛਾਣ ਵੱਡਾ ਸਵਾਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦਾ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅੰਦਰ ਭੂ-ਹੋਰਵਾ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ।

ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਖਲਾਅ ਭਾਰੂ ਹੋਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਾ, ਰੰਗ, ਵੇਸ, ਦੇਸ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਦੀਆਂ ਮਨ ਨੂੰ ਲੂਹਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਾਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਵੱਡਾ ਮਸਲਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਲਗਵਾ ਦਾ ਭਾਵ-ਬੋਧ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਾਮ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖ ਕੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਗੌਲਣਯੋਗ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲ ਨਵੀਨ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲਗਪਗ ਚਾਰ ਦਹਾਕੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਵਚੇਤਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਕੋਲ ਗਲਪ ਉਸਾਰਨ ਦੀ ਅਤੇ ਗਲਪ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਕਥਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਵਾਨਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਅਤੇ ਗਰਭ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਕਟਾਂ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਂਤ੍ਰਿਕ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਜੀਵੰਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜੋ ਸਧਾਰਨ ਅੱਖ ਨਹੀਂ ਫੜ ਸਕਦੀ ਜਦਕਿ ਗਲਪਕਾਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਫਰੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਬਹੁਭੰਨਤਾ ਬਹੁਰੰਗਤਾ ਹੈ ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਨਾਇਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰਵਾਸੀ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਵਿਹਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਪਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਵਾਸ ਮੂਲਵਾਸ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਅੰਤਰ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੜੇ ਆਰਥਿਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਕਾਰਨ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮੂਲਵਾਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉੱਪਰ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਨੀ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਹੋਏਗਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਸਾਹਿਤ ਪਰਵਾਸੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚੇਤਨਾ ਵਿਆਪਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਪਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਉਸਦੀ ਜੁਗਰਾਫੀਆ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਕ ਜਗਤ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਵੀ ਭਰਦੇ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੁਸਤਕ ਆਈ ਹੈ 'ਲੰਡਨਵਾਸੀ ਦੀ ਅੱਖ'। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਕਹਾਣੀ ਨਾਵਲ ਗਲਪ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੈੜਾਂ ਛੱਡੀਆਂ

ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੁਣਾਤਮਕ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ ਨੇ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਾਧਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਫਸਟਹੈਂਡ ਅਨੁਭਵ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਵਿੱਚ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਕਾਲ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਰੂਬਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੇਖਕ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਾਰੀਕਬੀਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਤਕ ਲੈ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਰਹੱਸਾਂ/ਗੁੰਝਲਾਂ/ਵਿਰੋਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਅਤੇ ਉਤਰ ਆਧੁਨਿਕ ਵੇਲਿਆਂ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ 37 ਲੇਖ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਲੰਡਨ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਲੇਖਾਂ ਅੰਦਰ ਲੰਡਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਰੁਮਕ ਹੈ, ਸੁਰੰਗ ਹੈ। 'ਲੰਡਨ ਦਾ ਆਇਆ ਘਰ' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 'ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਸੈਕਸ ਵਰਕਰ' ਤੱਕ ਲੇਖ ਤੱਥਮਈ ਗਿਆਨ, ਗਿਆਨਮਈ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬਾ ਅਧਾਰਿਤ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਰ ਤਾਕਤਾਂ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਏ ਗਏ ਲੋਕਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੰਮਾਂ, ਧੰਦਿਆਂ, ਰੁਜ਼ਗਾਰਾਂ, ਕਿੱਤਿਆਂ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੌਰ ਦੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇੱਕ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਤਾਕਤ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਲਾਮ ਮੁਲਕਾਂ ਅਤੇ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਪੂੰਜੀ, ਮਨੁੱਖੀ ਹਿੱਤ ਪੂੰਜੀ, ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪੂੰਜੀ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਡਰੋਨੇਜ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕੋਰੋਨਾ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵੀ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਬਹੁਤ ਸੂਖਮ ਗਲਪਕਾਰ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਜਾਂ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਕਿਰਤਾਂ ਉੱਪਰ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਉਸ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸਿਰਫ ਵਾਰਤਕ ਜਾਂ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ ਸਗੋਂ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਮੂਲਕ ਅੰਸ਼ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਡਾਇਰੀ ਦਾ ਵੀ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਵਾਰਤਕ ਜਾਂ ਨਸਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਕੇਸਰ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-

'ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵਾਰਤਕ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਰਚਨਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਾਰੀ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਬੌਧਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਮਾਗੀ ਤੇ ਸੂਤਰ-ਬੱਧ ਸਾਹਿਤਕ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਵਾਰਤਕ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਫਾਲਤੂ ਭਾਰ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਗਲਪ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਕੋਲ ਅਜਿਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਸਾਧਾਰਣ ਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਦੀ

ਚਾਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੋ ਕੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ, ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਾਰੀ ਇਕ ਸੰਜਮ ਭਰੀ ਵਿਓਂਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਧੂ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਾਰੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵੇਲੇ, ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਫ਼ਬੰਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖ ਕਿਰਤ ਅਤੇ ਸਰਮਾਇਆ ਵੀ ਲੁੱਟ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਇਕ ਲੇਖ 'ਲੰਡਨ ਦਾ ਆਇਆ-ਘਰ' ਵਿੱਚ ਸਾਮਰਾਜੀ ਬਸਤੀਆਂ ਤੋਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਭਾਵੁਕ ਵੇਰਵੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਜੀਵਨ ਭਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਤੱਥ ਭਰਪੂਰ ਵਾਰਤਕ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਤੀਤ/ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ-

'ਆਇਆ' ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਨਸ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਟਰਮ ਹੈ। 'ਆਇਆ' ਸ਼ਬਦ 'ਆਈ' ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਤੇ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਨਾਨੀ-ਮਾਂ, ਜਾਣੀ ਕਿ ਮਾਂ ਦੀ ਮਾਂ। ਨਾਨੀ ਆਪਣੀ ਦੋਹਤੇ-ਦੋਹਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੈ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ 'ਨੈਨੀ' ਨਾਨੀ ਤੋਂ ਹੀ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਵੇਂ 'ਆਇਆ' ਤੇ ਨੈਨੀ ਸ਼ਬਦ ਰਲਗੱਡ ਹੋ ਗਏ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਇਆ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਆ ਗਈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰਾਣੀ ਵੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਨੌਕਰਾਣੀ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਘਰ ਨੂੰ ਵੀ। ਜਦੋਂ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ਼ੋਭਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਕਾਮੇ ਅੰਗਰੇਜ਼, ਸਕੋਟਿਸ਼ ਜਾਂ ਆਇਰਿਸ਼ ਕਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਸਸਤੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਘਰੇਲੂ ਨੌਕਰ ਵੀ ਰੱਖਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਏ। ਘਰੇਲੂ ਨੌਕਰ ਰੱਖਣਾ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰ ਰੱਖਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੁਤਬੇ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ੌਕ ਵਾਲਾ ਵਿਲੀਅਮ ਹਿੱਕੀ ਨਾਮੀ ਇਕ ਵਕੀਲ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ 63 ਨੌਕਰ ਸਨ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨੈਨੀ ਜਾਂ ਆਇਆ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਨੇ ਲੰਡਨ ਦੇ ਥੋਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਲਿਖਦਿਆਂ ਉਸਦੇ ਪਾਣੀ, ਵੇਗ, ਰੰਗ ਅਤੇ ਉਤਰਾਅ-ਚੜਾਅ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸੂਖਮ ਵਾਰਤਕ ਰਚੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਵਚੇਤਨ ਵਿੱਚ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦਾ ਬਿੰਬ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿੰਬ ਲੰਡਨਵਾਸੀਆਂ ਲਈ ਥੋਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਇਸ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਭਾਵੁਕ ਹੋਰਵਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੁਲਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਵਹਿੰਦਾ ਪਾਣੀ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਜੋ ਸਦੀਵੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ 'ਚ ਤੁਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੀ

ਤਾਸੀਰ/ਸੁਭਾਅ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ। ਉਹ ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਵਾਸੀ ਹੈ ਉਹ ਉਸਦੀ ਜੰਮਣ ਭੋਇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਦਰਿਆ ਵਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਉਸਦੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਏ ਹਨ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਥੋਮਜ਼ ਦਰਿਆ। ਲੇਖਕ ਥੋਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਕਰਦਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ-

'ਇਸ ਉੱਪਰ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਤੈਰਦੇ ਹੋਏ ਪੱਥ, ਕਲੱਬ ਤੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਹਰ ਵੇਲੇ ਜਲਵਾ-ਗਵਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤਾ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦੇ ਦਰਿਆ ਵਲਿੰਗਟਨ ਦਾ ਪਾਣੀ ਏਨਾ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਕਾਫ਼ੀ ਡੂੰਘੇ ਦਰਿਆ ਦਾ ਥੱਲਾ ਸਾਫ਼ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਜਵਾਰ-ਭਾਟੇ ਨਾਲ ਖੱਝਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੜ੍ਹ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਬੈਰੀਅਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ'। ਲੇਖਕ ਥੋਮਜ਼ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਉਰਜਾਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦਰਿਆ ਉਸਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ-

'ਮੇਰੀਆਂ ਥੋਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਅਨੇਕ ਯਾਦਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਮਹਿਮਾਨ ਆਵੇ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਜਗ੍ਹਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੀ ਸੈਰ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਯਾਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਇਕ ਦੋਸਤ ਨਾਲ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਥੋਮਜ਼ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਉਪਰ ਹਾਊਸ-ਬੋਟ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਪੂਰੇ ਥੋਮਜ਼ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਵਿੱਚ ਵਸਦਾ ਹੈ ਇਵੇਂ ਹੀ ਥੋਮਜ਼ ਹੈ ਬਲਕਿ ਥੋਮਜ਼ ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਚੇਤਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਤਲੁਜ ਨੂੰ ਓਨਾ ਕਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਿੰਨਾ ਥੋਮਜ਼ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਤੋਂ ਮੀਲਾਂ ਦੇ ਮੀਲ ਇਹਦੇ ਕੰਢੇ ਸੈਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਹਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਲਮਕਾ ਕੇ ਜਾ ਬੈਠਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸਤਲੁਜ ਦਾ ਨਾਂ ਹਰ ਥਾਂ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਇਵੇਂ ਹੀ ਥੋਮਜ਼ ਹੈ। ਥੋਮਜ਼ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਥੋਮਜ਼-ਵੈਲੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਥੋਮਜ਼ ਵੈਲੀ ਪੁਲੀਸ, ਥੋਮਜ਼ ਵੈਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ, ਥੋਮਜ਼ ਵਾਰਟਜ਼, ਥੋਮਜ਼ ਟੈਲੀਵੀਯਨ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਥਾਵੀਂ ਇਹ ਨਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਦੁਕਾਨ ਖੋਲੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਥੋਮਜ਼ ਵਾਈਨ' ਰੱਖਿਆ ਸੀ।

ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਮਾਪਦੰਡਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਖਰੀ ਉਤਰਦੀ ਹੈ। ਸਥਿੱਤੀ ਦਾ ਬਿਆਨ, ਬੌਧਿਕ ਪਕਿਆਈ, ਕਲਾਤਮਕ ਸਿਲਸਲੇ ਜਾਂ ਵਿਓਂਤ, ਬੌਧਿਕ ਅਗਵਾਈ ਆਦਿ ਗੁਣ ਅਤੇ ਤੱਤ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹਨ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਕੇਸਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ 'ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸਥਿੱਤੀ ਦਾ ਬਿਆਨ ਬੌਧਿਕ ਪਕਿਆਈ ਨਾਲ, ਕਿਸੇ ਸਿਲਸਲੇ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਵਾਰਤਕ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਾਰੀ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਬੌਧਿਕ ਤੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕਲਾਤਮਕ ਸਿਲਸਲੇ ਜਾਂ ਵਿਓਂਤ ਨੂੰ ਕਿਸ ਪੱਧਰ ਤੀਕ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਰੂਪ-ਵਿਧਾਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸੁਹਜ-ਸਵਾਦ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੌਧਿਕ ਅਗਵਾਈ ਵੀ ਮਿਲੇ। ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ

ਅਜੋਕੇ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਾਰੀ ਪਾਸੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰੇ ਤੇ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਬੌਧਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਮਿਲੇ। ਪਾਠਕ ਸੁਹਜ-ਸਵਾਦ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਕਵਿਤਾ, ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਆਦਿ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣ ਕੇ ਇਹ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਮਾਨਵ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਲੋੜ ਬੌਧਿਕ ਆਸਰਾ ਢੂੰਢਣ ਦੀ ਹੈ। ਵਾਰਤਕ ਵਿੱਚ ਲਿਖਾਰੀ ਆਪਣੇ ਬੌਧਿਕ ਤਜਰਬੇ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਕ ਢੁਹਾਂ ਸਹਿਤ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਨਵੀਨ ਯੁਗ ਵਿਚ ਵਾਰਤਕ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਸਾਧਨ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਲੋਕੀਂ ਬੌਧਿਕ ਤਸੱਲੀ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਿਰੋਲ ਭਾਵੁਕ ਚਿਤਰਨ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਵਾਰਤਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਉਹ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਵ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੱਕੇ ਕੇ ਕਾਨੀਬੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ'।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਕੋਵਿਡ-19 ਦੀ ਵੈਕਸੀਨ ਸਬੰਧੀ ਦੋ ਲੇਖ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰੋਨਾ ਕਾਲ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੰਡਨ ਦੇ ਲੌਲੀਪੌਪਰਜ਼, ਲੰਡਨ 'ਚ ਬੁਢਾਪਾ, ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ, ਲੰਡਨ ਦੇ ਦੇਸੀ ਖਾਣੇ, ਲੰਡਨ ਬ੍ਰਿਜ ਇਜ਼ ਫਾਲਿੰਗ ਡਾਊਨ, ਲੰਡਨ ਦੇ ਨਾਟ ਘਰ, ਲੰਡਨ ਦੇ ਹੌਥੇ, ਲੰਡਨ ਦੀ ਪੱਤਰਕਾਰਤਾ, ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਬੁੱਢਿਆਂ ਦੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਅਨੁਪਾਤ, ਲੰਡਨ ਦਾ ਬਲੈਕ ਹਿਸਟਰੀ ਮਹੀਨਾ, ਲੰਡਨ ਦਾ ਬਦਲਦਾ ਪੱਬ ਕਲਚਰ, ਲੰਡਨ ਦੇ ਅਦਭੁਤ ਮੰਗਤੇ, ਲੰਡਨ ਦੇ ਨਰਸਿੰਗ ਹੋਮਜ਼, ਲੰਡਨ ਦੀ ਧੁੱਪ, ਲੰਡਨ ਦੀਆਂ ਤੁਰਨਗਾਹਾਂ, ਲੰਡਨ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਚਲਦੇ ਸੀਰਿਅਲ, ਸਾਊਥਾਲ ਇਕ ਮੈਟਾਫਰ, ਆਦਿ ਲੇਖ ਲੰਡਨ ਦੀ ਬਹੁ-ਭਿੰਨਤਾ, ਬਹੁ-ਨਾਦੀ ਸੁਰਤਾ, ਬਹੁ-ਰੰਗਤਾ ਨੂੰ ਤਫ਼ਸੀਲ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋ.
ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਜਲੰਧਰ

ਔਰਤ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, 'ਝਾਂਜਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪੈਰ' ਡਾ. ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸਮਰੱਥ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਾਮ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਅਧਿਆਪਕਾ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟ-ਕਰਮੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਪਤਨੀ ਵੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਵਾਹ ਕਲਾਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਆਮ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਮੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਨੇੜਲਾ ਸੰਬੰਧ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇੜਤਾ ਨੇ ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੋਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਅਰਵਿੰਦਰ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀਆਂ ਛਪਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾ ਅਖਵਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 2021 ਵਿੱਚ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ 'ਝਾਂਜਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪੈਰ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। 1990 ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਦਸ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਅਸਮਾਨ, ਆਖਿਰ ਉਹ ਹਾਰ ਗਿਆ, ਝਾਂਜਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪੈਰ, ਗਰਦਿਸ਼, ਹੈਸ ਟੈਗ ਤੂੰ ਉਹ, ਨੀਲੇ ਮੋਰਾਂ ਵਾਲੀ ਚਾਦਰ, ਮੱਤ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਬੀਹਵੀ, ਕੁਆਰ ਗੰਦਲ, ਵੇਦਨ ਕਹੀਏ ਕਿਸ ਅਤੇ ਲਿਪ ਗਲੌਸ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਾਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਦਸੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਔਰਤ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹਨ। ਚੌਥੀ ਕਹਾਣੀ 'ਗਰਦਿਸ਼' ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਔਰਤ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਦੇ ਜਿਨਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਅਧਾਰਤ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅਰਵਿੰਦਰ ਧਾਲੀਵਾਲ ਔਰਤ ਦੇ ਉਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੀ ਮਰਦਾਨਗੀ ਵਾਲੀ ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਅੱਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਨਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਵਿੱਚ ਵੰਗਾਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਕਹਾਣੀ 'ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਅਸਮਾਨ' ਵਿੱਚ ਪਾਲੀ ਮਾਂ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਪਰ ਦਿਆਲ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰੀ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਬਾਪ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਦਿਆਲ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਪਾਲੀ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕਰਨ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੁੱਟਮਾਰ ਕੇ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬੱਚਾ ਕਿਸ ਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਪਾਲੀ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫਿਰ ਦਿਆਲ ਸ਼ੱਕ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦਿਆਲ ਦੀ ਕੁੱਟ ਤੋਂ ਅੱਕ ਕੇ ਪਾਲੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, "ਅੱਵਲ ਤੇ ਮੈਂ ਮੰਨਦੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਤੇਰਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਹਾਂ, ਤੇਰੇ ਮੁਤਾਬਕ ਜੇ ਇਹ ਤੇਰਾ ਨਹੀਂ ਵੀ ਏ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਮੇਰਾ ਤੇ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿਰਫ ਮੇਰਾ ਏ ... !" ਸੋ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਮਰਦੇ ਦੇ ਹਿੰਸਾਵਾਦੀ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸੀਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ।

ਇੰਜ ਹੀ ਦੂਸਰੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਆਖਿਰ ਉਹ ਹਾਰ ਗਿਆ’ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਮਨਜੀਤ ਨੇ ਕਦੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਥ ਚਾਹਿਆ ਸੀ ਪਰ ਸੁੱਖ ਦੀ ਭੈਣ ਗੀਤ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮਨਜੀਤ ਦਾ ਹਉਂ ਵਲੂੰਧਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾਰਮਲ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦੀ ਹੋਈ ਇਸ ਤੋੜ-ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਆਏ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾ ਕੇ ਸੋਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਦੋਵਾਂ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ‘ਝਾਂਜਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪੈਰ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਭੁੱਖ ਹੈ। ਹਰ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਕ ਦਰਜੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਾਣ ਦੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਚਿਤਵਦਾ ਹੈ। ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਣ ਹੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਅਪਹੁੰਚ ਔਰਤ ਅਚਾਨਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਮਾਨਸਿਕ ਸਦਮਾ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਨਾਮਰਦ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਨਾਇਕ ਮਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਜਿਨਸੀ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਕ ਵਾਰ ਅਜਿਹੀ ਔਰਤ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਖੁਦ ਸਦਮੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਆਪਣੇ ਜੇਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਇਕ ਇਹ ਤਾਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ‘ਗਰਦਿਸ਼’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਰੋਨਾ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਮੌਤ ਕਿੰਨੀ ਨਜ਼ਦੀਕ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਜੋ ਵੀ ਡਾਕਟਰਾਂ ਕੋਲ ਹਸਪਤਾਲ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ, ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਮੁੜੇਗਾ। ‘ਹੈਸ਼ ਟੈਗ ਤੂੰ ਉਹ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਔਰਤ (ਜੀਨੀ) ਆਪਣੇ ਪਤੀ (ਕੁਸ਼ਲ) ‘ਤੇ ਪੂਰਾ ਕਬਜ਼ਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਪਤੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਔਰਤ ਸੱਤੀ ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕ ਲਗਾਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਗਾਵ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਦਰਾਰ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਇਕ ਦਿਨ ਅਜਿਹੇ ਅਪੂਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਨੇੜਤਾ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਪਰ ਮਾਨਸਿਕ ਨੇੜ ਨਾ ਹੋਵੇ।

‘ਨੀਲੇ ਮੋਰਾਂ ਵਾਲੀ ਚਾਦਰ’ ਇਕ ਸਮਾਜਕ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਉਂਦੀ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਲੱਭੇ ਵਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਵਸਾਰ ਕੇ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਣਾਵ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਪਿਆਰ ਦਾ ਪਤੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਔਰਤ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੁੱਟਮਾਰ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਮੁੱਲ ਹੈ, ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਸਹਿ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੇ ਬਾਪ ਦੀ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਇਕ ਗੁਪਤ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਂ ਉਹੀ ਚਾਦਰ ਵਿਛਾ ਕੇ ਬੈਠੀ ਪਾਠ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਭਾਵ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਮਾਣ ਰਹੀ ਹੈ।

‘ਮਤ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਥੀਵਹੀ’ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਕੁਝ ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜੋ

ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਬਹੁਤਲਤਾ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਐਥਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਅਤੇ ਪਾਵਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ‘ਤੇ ਮੌਜ ਮਸਤੀ ਕਰਦਾ ਐਕਸੀਅਨ ਲਫ਼ਮਣ ਸਿੰਘ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਦਮੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੌਜ ਮਸਤੀ ਲਈ ਮਿਲੀ ਲੜਕੀ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਧੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਕਾ ਇਹ ਦੱਸਣ ਵਿੱਚ ਅਸਰਲ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੜਕੀ ਅਜਿਹੇ ਰਸਤੇ ਕਿਉਂ ਪੈ ਗਈ, ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਲਫ਼ਮਣ ਸਿੰਘ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਧੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਮੌਤ ਨੂੰ ਹੀ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

‘ਕੁਆਰ ਗੰਦਲ’ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਵਾਰ ਖੁਦ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਧਾਰਮਿਕ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨਾਂ ‘ਤੇ ਵਸਦੇ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚਿੱਕੜ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਨਿਕਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਧੇ ਡੇਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਡੇਰਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਡੇਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕਿਵੇਂ ਮਰਵਾ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਧਾਰਮਿਕ ਥਾਵਾਂ ‘ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਗੁੰਡਾਗਰਦੀ ਅਤੇ ਇਸ ਗੁੰਡਾਗਰਦੀ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹਲਾਸ਼ੇਰੀ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਪਾਵਰਫੁੱਲ ਸਿਸਟਮ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਆਮ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਆਸਥਾ ਦੀ ਆੜ ਵਿੱਚ ਲੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

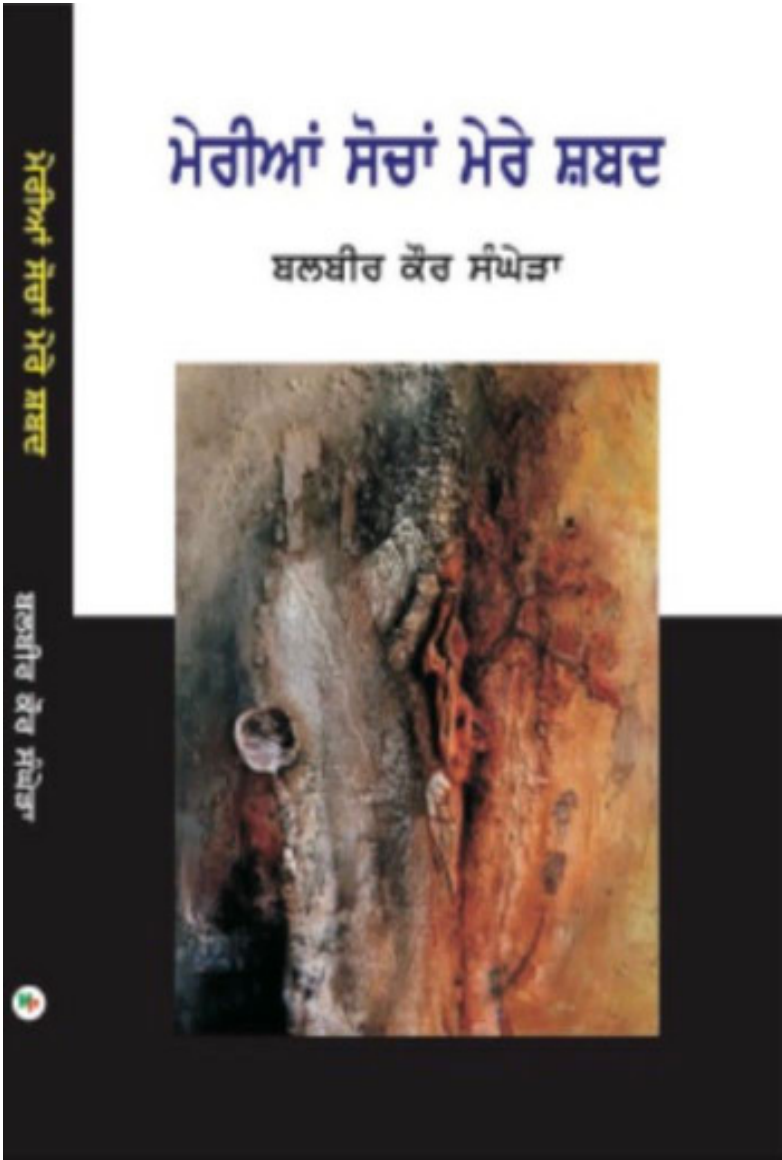
‘ਵੇਦਨਾ ਕਹੀਏ ਕਿਸ’ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਮਾਜਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਗਰੀਬ ਬੰਦੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਵੱਡੀ ਉਥਲ-ਪੁੱਥਲ ਵੀ ਮਾਮੂਲੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਮਾਂਬਾਪ ਦੇ ਮਰਨ ‘ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਮੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਦੀਸ਼ੇ ਬਾਬੇ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਬੇ ਦੀਸ਼ੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਘਰੋਂ ਭੱਜੀ ਬੀਬੀ ਕੁੰਤੀ ਮਿਲੀ, ਇਹ ਇਕ ਲੰਮੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਪਰ ਬੀਬੀ ਕੁੰਤੀ ਦੇ ਘਰ ਜੰਮੀ ਨੂਰੀ ਜਦੋਂ ਘਰੋਂ ਭੱਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨੂਰੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕਰ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਇਸ ‘ਤੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਨੂਰੀ ਦੌੜਦੀ ਵੀ ਨਾ। ਬਾਬੇ ਵਾਂਗ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਵੀ ਮੁਰਦੇ ਫੂਕਦੇ ਹੋਏ ਖੁਦ ਵੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਗਰਾਨੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਅਚੇਤ ਹੀ ਸਮਾਂ ਲੰਘਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨੂਰੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਆਸ਼ਕ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਬਹੁਤ ਆਮ ਵਾਂਗ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ੮੪ ਦੇ ਪੰਜਾਬ-ਸੰਤਾਪ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵਾਧੂ ਹੀ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਖਰੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਲਿਪ ਗਲੋਸ’ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੈਟਾਗਰੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਔਰਤ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਮਾੜੀ। ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਕੱਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ‘ਗਰੀਬ ਘਰ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਕੇ ਖਾਣ ਦੀ ਜਾਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ’, ਇਹ ਇਕ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਜਾਂ ਵਰਗਗਤ ਸਿੱਟਾ ਹੈ, ਨਿਰਪੇਖ ਸਚਾਈ ਨਹੀਂ।

ਸੋ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਔਰਤ ਦੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਵਿਹਾਰ ਤੋਂ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦ ਜਿਨਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਗਰੈਮਰ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦੁਜੈਲੀ ਥਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਾਇਕਾਵਾਂ ਮਰਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਜਿਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਮਰਦ ਦੇ

ਸੁਪਰੀਮ ਰੋਲ ਨੂੰ ਚੈਲੰਜ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਚੈਲੰਜ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਔਰਤ ਜਿਨਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਉਵੇਂ ਉਵੇਂ ਸਾਡੀਆਂ ਸਮਾਜਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬਣਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਆਉਂਦਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਰਵਿੰਦਰ ਦੀ ਸਿਰਜੀ ਹੋਈ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਸਿਰਜੇ ਟੈਬ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤੋਰਦੀ ਹੈ, ਵੰਗਾਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਖੁਦ ਕੋਈ ਸਮਾਜਕ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸਿਰਜਦੀ ਜਾਂ ਇੰਜ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸਦਾ ਵਿਦਰੋਹ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜਕ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਮਾਜਕ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਬਾਗੀ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦਾ ਫਰਕ ਏਸੇ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬਾਗੀ ਬਣ ਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੋਂ ਬਗਾਵਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਹਿਸ-ਨਹਿਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸਿਰਜਦਾ ਜਦਕਿ ਇਨਕਲਾਬੀ ਬੰਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਢਾਹ ਕੇ ਦੂਸਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਸਾਰਨ ਲਈ ਲੜਦਾ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਪੈ ਰਹੇ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਅਰਵਿੰਦਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਅਸਮਾਨ ਅਤੇ ਹੇਠ ਟੈਗ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਘੋਲਣ ਦਾ ਕੰਮ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕ ਸਮੱਸਿਆ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਬਲਦੀ 'ਤੇ ਘਿਓ ਦਾ ਕੰਮ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ

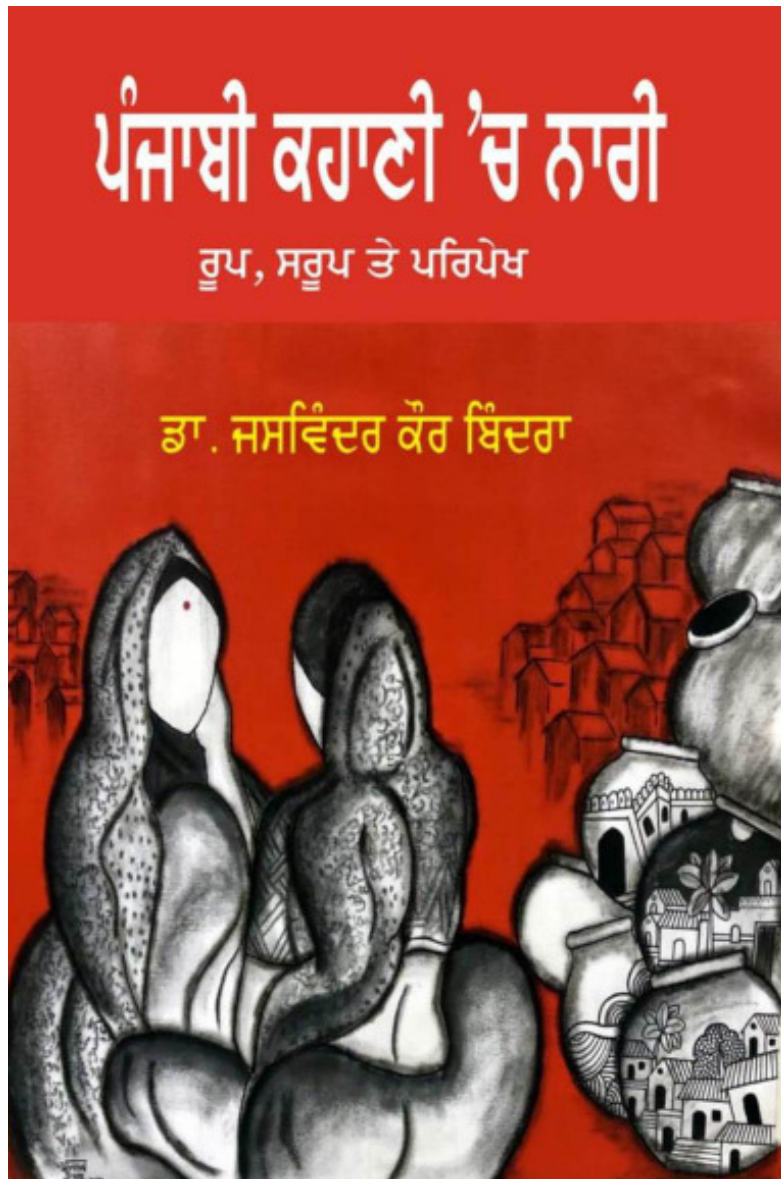
‘ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸੁਪਨੇ’, ‘ਟਾਹਣੀਓਂ ਟੁੱਟੇ’, ‘ਕੋਡ ਬਲੂ’ ਵਰਗੇ ਚਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥ ਕਥਾਕਾਰ ਪਰਵੇਜ਼ ਸੰਧੂ ਦਾ ਚੌਥਾ ਤੇ ਨਵਾਂ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਬਲੌਰੀ ਅੱਖ ਵਾਲਾ ਮੁੰਡਾ’

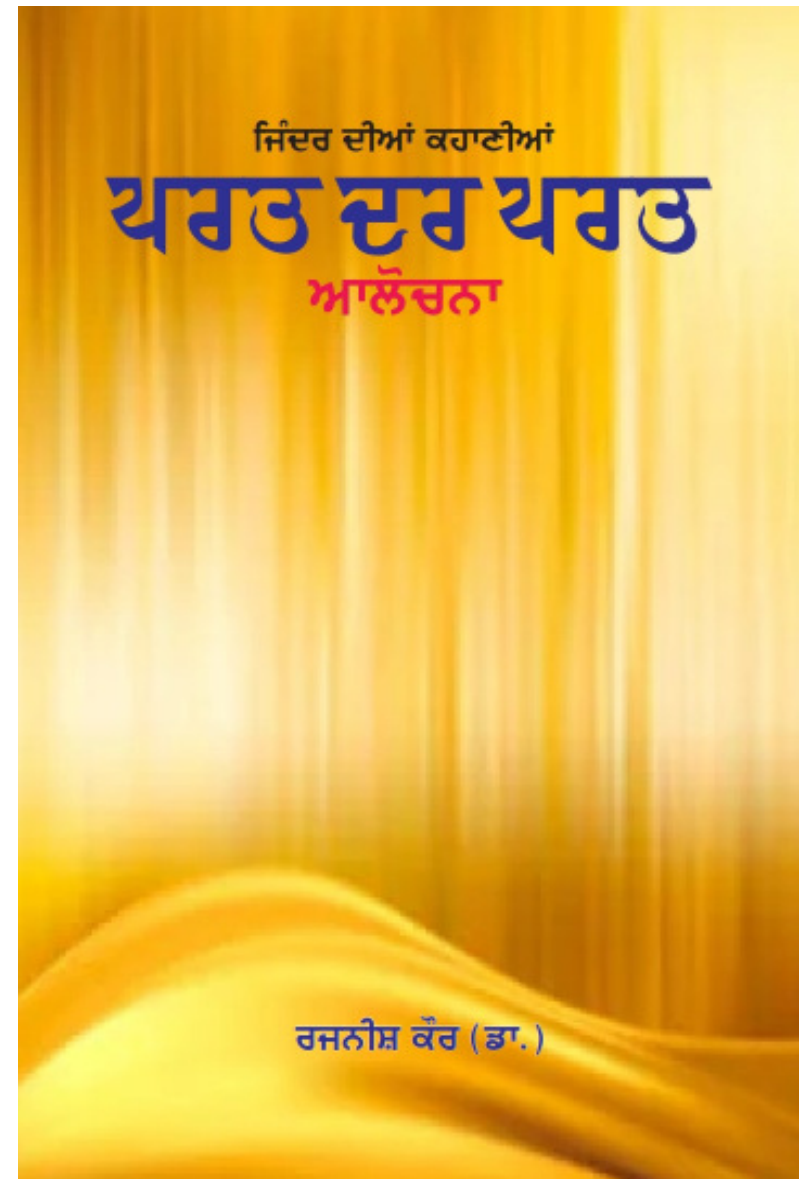
ਪਰਵੇਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ‘ਮੇਰੀ ਲੁੰਬੜੀ’, ‘ਸੌਂਕਣ’, ‘ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸੁਪਨੇ’ ਆਦਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਤਣਾਓਂ ਨੂੰ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਏ। ਉਸ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪਾਤਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਕਟ ਭੋਗਦੇ ਨੇ ਜੋ ਪਰਦੇਸ ਹਿਜਰਤ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੱਖੇ ਤੇ ਅਣਗੌਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਮਾਹਰ ਏ। ‘ਟਾਹਣੀਓਂ ਟੁੱਟੇ’, ‘ਸੈਂਡੀ ਫਿਰ ਉਦਾਸ ਹੈ’, ‘ਰੂਹ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ’ ਨਾਲ ਉਹ ਪਰਵਾਸ ਤੇ ਪਰਵਾਸ ਵਿਚਲੇ ਤਣਾਓਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੁਖਤਗੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਏ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਾਧਾਰਣ ਤੇ ਸਹਿਜ ਏ। ਪਰ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਡੂੰਘਾਈ ਏ। ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬੁਣਤੀ ਦਾ ਅਹਿਮ ਅੰਗ ਏ। ‘ਕੋਡ ਬਲੂ’ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਉਹ ਹੋਰ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰਦੀ ਏ। ‘ਕਪਾਹ ਦੀਆਂ ਢੇਰੀਆਂ’, ‘ਮਾਂ’ ਤੇ ‘ਮਰਦ ਦੀ ਜੁੱਤੀ’ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਥਾਕਾਰੀ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜਮਾ ਲੈਂਦੀ ਏ। ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਬਲੌਰੀ ਅੱਖ ਵਾਲਾ ਮੁੰਡਾ’ ਰਾਹੀਂ ਪਰਵੇਜ਼ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ‘ਅੱਗ ਦੀ ਸਾਂਝ’ ਨਾਰੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀ ਵੱਡੀ ਕਹਾਣੀ ਏ। ‘ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਗੁੱਡੀਆਂ’, ‘ਚਾਬੀ’ ਤੇ ‘ਡੈੱਥ ਔਫ ਏ ਡ੍ਰੀਮ’ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਮੁੜ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ਏ। ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਚ ਪਰਵੇਜ਼ ਅਜਿਹੀ ਕਥਾਕਾਰ ਏ ਜਿਹਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਦੀਆਂ ਮਹੀਨ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾਏ।

ਸਵੀਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ

ਪੰਨੇ : 135, ਮੁੱਲ : 200 ਰੁ. (ਭਾਰਤ)/20 ਡਾਲਰ (ਅਮਰੀਕਨ)
 ਮੁੱਖ ਵਿਕਰੇਤਾ : ਵਰਿੰਦਰ ਖੰਨਾ (98151-01511)

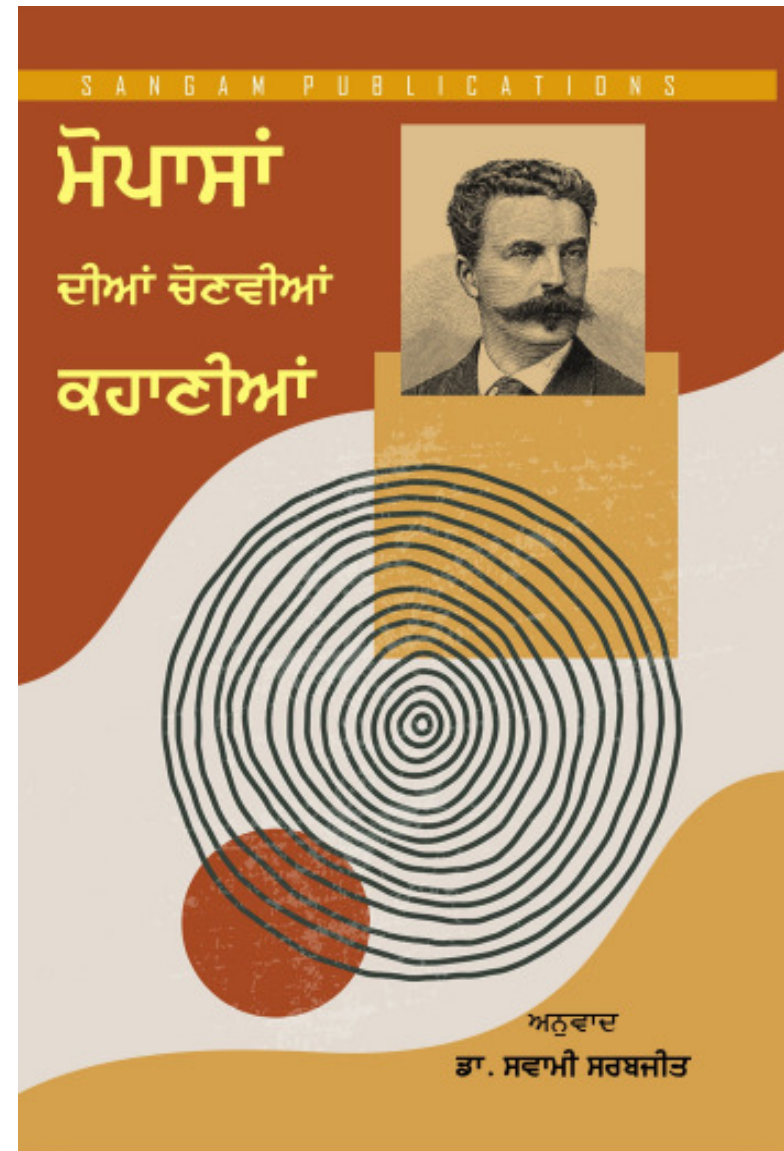

ਪਰਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ

ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸੰਗਮ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਸਮਾਣਾ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ

SANGAM PUBLICATIONS

ਇਸ਼ਕ 'ਚ ਸੁਹਿਰ ਹੋਣਾ

ਰਵੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ

ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ : ਵਿਕਰਮ ਨਾਇਕ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ : ਹਰਜੋਤ

SANGAM PUBLICATIONS

ਅਲੈਕਜ਼ਾਂਦਰ ਸੋਲਜ਼ੇਨਿਤਸਿਨ

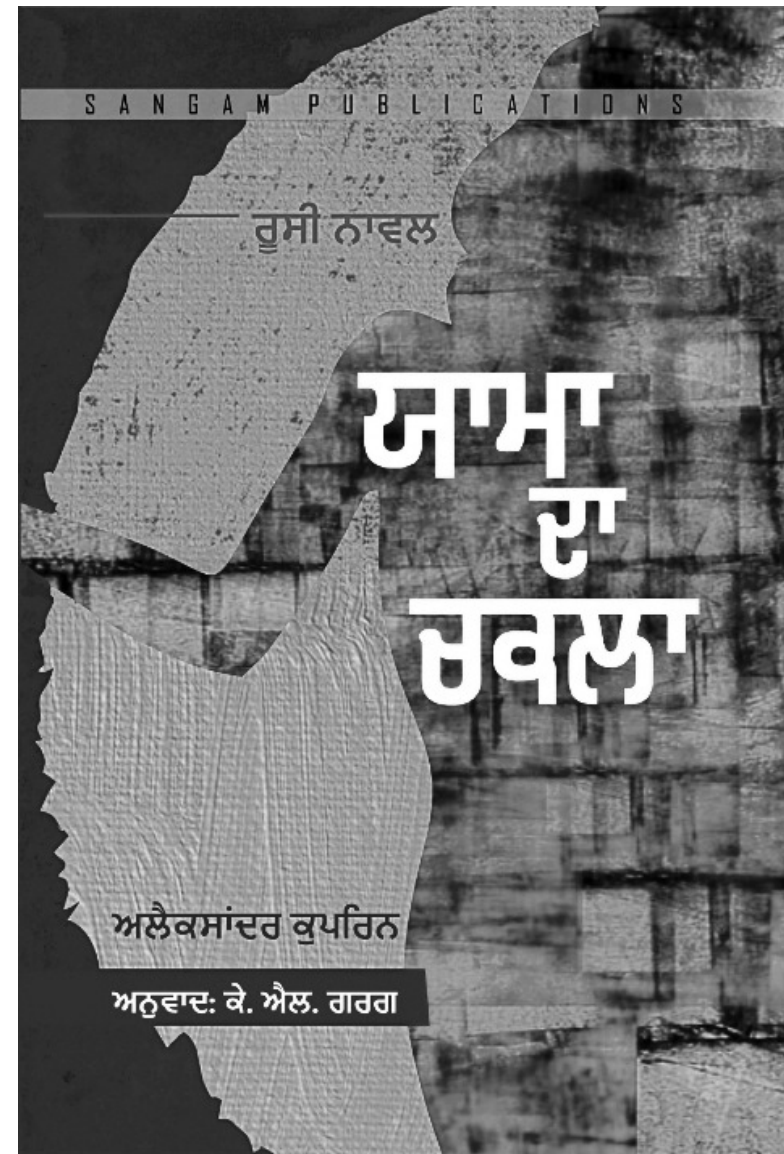
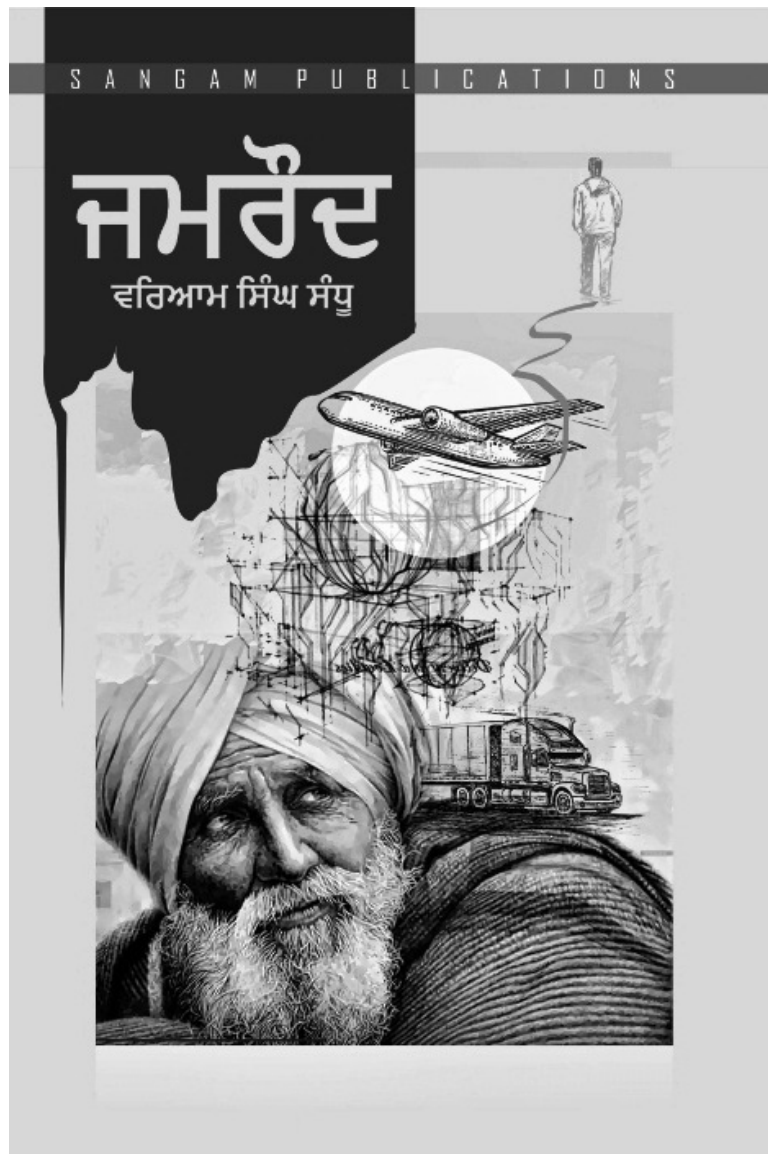
ਇਵਾਨ ਡੈਨਿਸੋਵਿਚ ਦੇ

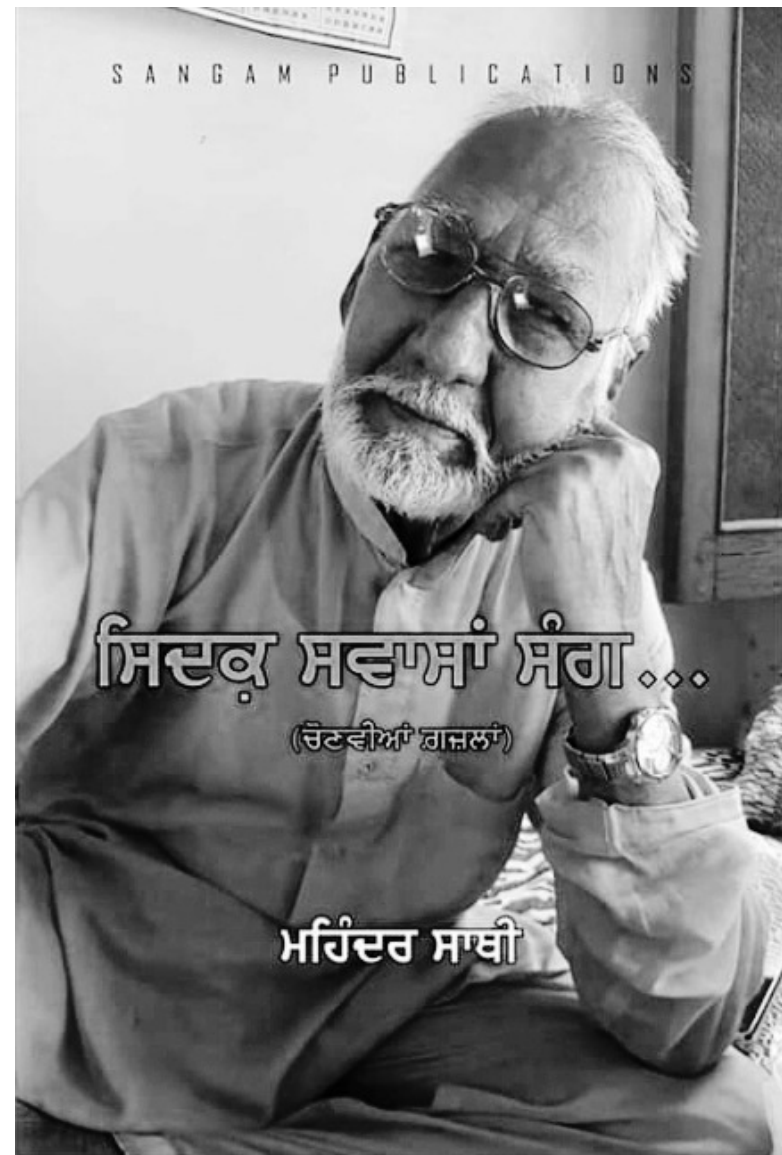
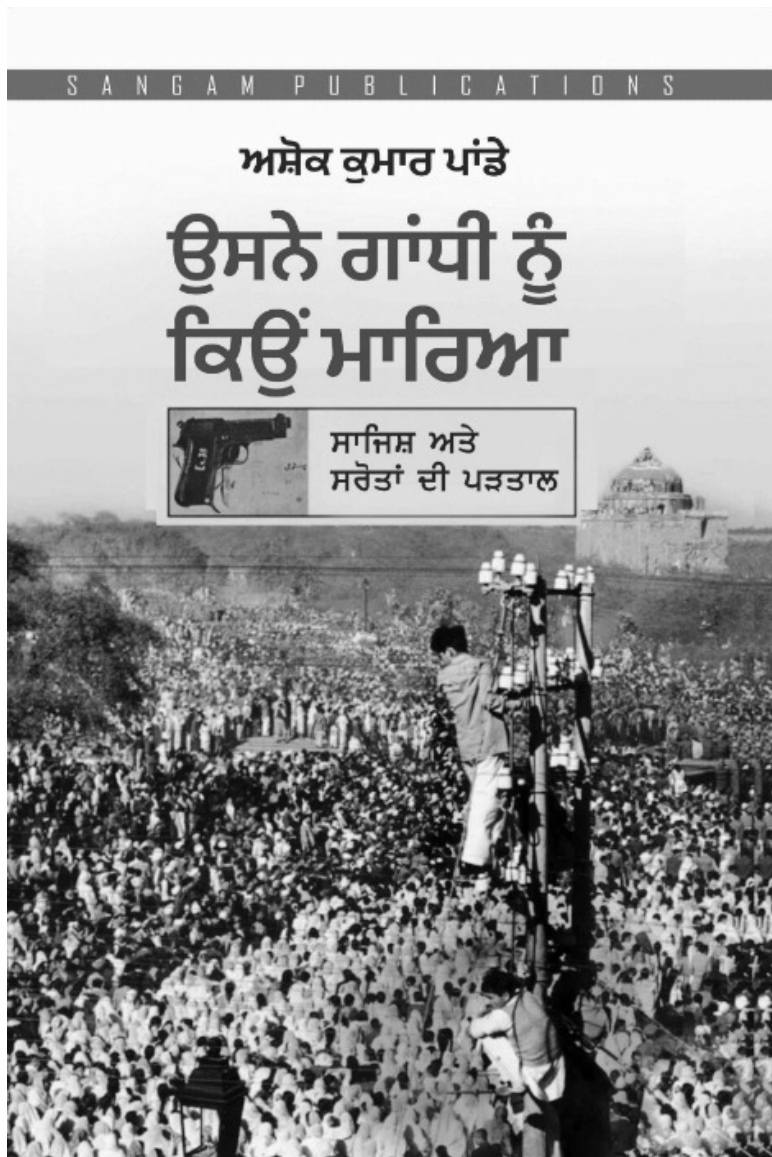
ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਦਿਨ

ਅਨੁਵਾਦ:

ਕੇ. ਐਲ. ਗਰਗ

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਅਤੇ ਜਿੰਦਰ ਮਾਲਕ ਨੇ ਬਾਈਟ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ 12 ਅਪ੍ਰੈਲ 2022 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ।